

LATVIJAS UNIVERSTITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
TAUTSAIMNIECĪBAS INSTITŪTS

**Brīvo ekonomisko zonu ietekme uz valsts tautsaimniecību
Latvijā un pasaulē**

BAKALAURA DARBS

Autors: **Igors Kasjanovs**
Stud. apl. Ekon 030237
Darba vadītājs : Mg.oec Irina Skribāne

RĪGA 2007

ANOTĀCIJA

1996. un 1997.gados Latvijā uz 20 gadu ilgu laika periodu tika izveidotas četras brīvās ekonomiskās zonas. Šobrīd ir pagājusi puse no minētā laika, taču valsts varas institūcijas nav devušas mājienu par šo zonu turpmāko likteni. Līdz šim brīdim nav veikta ekonomisko zonu izveides rezultātu analīze, kas norādītu uz zonu izveides lietderīgumu vai pretēji. Līdz ar to šajā tautsaimniecības sektorā pastāv neziņa un tiek bremsēta konkrēto zonu darbība.

Šī pētījuma mērķis ir veikt Latvijas brīvo ekonomisko zonu līdzšinējās darbības analīzi, kā arī noskaidrot citu pasaules valstu pieredzi ekonomisko zonu izveidē un uz tā pamata izteikt priekšlikumus Latvijas BEZ attīstīšanai nākotnē.

Šis pētījums var tikt izmantots atbildīgajām institūcijām izvērtējot BEZ līdzšinējo darbību, kā arī veidojot to nākotnes attīstības politiku.

Atslēgvārdi: Brīvā ekonomiskā zona, nodokļu atlaides, investīcijas.

ANNOTATION

In the 1996 and 1997 there were four free economic zones established in Latvia for a period of time of twenty years. At this moment more than a half of the mentioned time has past, but the authorities haven't given any information on the future of these zones. Up to date there are made no analysis on the operating results of the free zones, which would show the usefulness of these structures. Wherewith there is some uncertainty in this sector of national economy, what of course slows down the development of the zones.

The purposes of this research are to analyze the results of free economic zones in Latvia and to discover experience of other countries of the world in establishing similar zones. And on base of that to make propositions about the ways of developing free economic zones in Latvia.

This research can be used by authorities to analyze former operation of free economic zones in Latvia and to develop the future politics of them.

SATURA RĀDĪTĀJS

Apzīmējumu saraksts -----	6.lpp.
Ievads -----	7.lpp.
1. Brīvās ekonomiskās zonas jēdziens -----	10.lpp.
1.1. Brīvo ekonomisko zonu vispārējs iedalījums-----	10.lpp.
1.2. Brīvo ekonomisko zonu mērķi un darbības priekšnosacījumi-----	12.lpp.
1.3. Saimniecisko saistību sistēma starp zonu un valsts ekonomiku-----	14.lpp.
1.4. Brīvo ekonomisko zonu veidi-----	16.lpp.
1.4.1. Tirdzniecības zonas-----	16.lpp.
1.4.2. Noliktavu un tranzīta zonas-----	17.lpp.
1.4.3. Brīvās muitu zonas-----	17.lpp.
1.4.4. Brīvās tirdzniecības zonas-----	18.lpp.
1.4.5. Brīvostas-----	19.lpp.
1.4.6. Eksporta – ražošanas zonas-----	21.lpp.
1.4.7. Kompleksās zonas-----	23.lpp.
1.4.8. Brīvās zinātniski tehniskās zonas-----	24.lpp.
1.4.9. Starptautiskās zonas-----	28.lpp.
1.4.10. Pierobežas zonas-----	29.lpp.
1.4.11. Speciālās ekonomiskās zonas-----	30.lpp.
2. Brīvās ekonomiskās zonas pārējā pasaulē -----	33.lpp.
2.1. Ziemeļamerikas brīvās ekonomiskās zonas-----	33.lpp.
2.2. Dienvidamerikas brīvās ekonomiskās zonas-----	34.lpp.
2.3. Āzijas un Āfrikas brīvās ekonomiskās zonas-----	35.lpp.
3. Brīvās ekonomiskās zonas kaimiņvalstīs un pārējā Eiropas teritorijā -----	37.lpp.
3.1. Brīvās ekonomiskās zonas Eiropas teritorijā-----	37.lpp.
3.2. Lietuvas brīvās ekonomiskās zonas-----	41.lpp.
3.2.1. Klaipēdas brīvā ekonomiskā zona-----	42.lpp.
3.2.2. Šauļu brīvā ekonomiskā zona-----	42.lpp.
3.2.3. Kauņas brīvā ekonomiskā zona-----	43.lpp.
3.3. Igaunijas brīvās ekonomiskās zonas-----	43.lpp.
3.3.1. Mūgas brīvā ekonomiskā zona-----	44.lpp.
3.3.2. Valgas brīvā ekonomiskā zona-----	44.lpp.
4. Brīvo ekonomisko zonu attīstība Latvijas ekonomikā -----	46.lpp.

4.1. Brīvo ekonomisko zonu metodoloģija	46.lpp.
4.2. Liepājas speciālā ekonomiskā zona	48.lpp.
4.2.1. Liepājas speciālās ekonomiskās zonas izveide un tās raksturojums	48.lpp.
4.2.2. Liepājas speciālās ekonomiskās zonas darbības analīze	49.lpp.
4.3. Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona	52.lpp.
4.3.1. Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas izveide un tās raksturojums	52.lpp.
4.3.2. Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas darbības analīze	53.lpp.
4.4. Ventspils brīvosta	55.lpp.
4.4.1. Ventspils brīvostas izveide un tās raksturojums	55.lpp.
4.4.2. Ventspils brīvostas darbības analīze	56.lpp.
4.5. Rīgas brīvosta	59.lpp.
4.5.1. Rīgas brīvostas izveide un tās raksturojums	59.lpp.
4.5.2. Rīgas brīvostas darbības analīze	60.lpp.
4.6. Latvijas brīvo ekonomisko zonu ietekme reģionos	62.lpp.
Secinājumi un priekšlikumi	65.lpp.
Pateicības	69.lpp.
Izmantotā literatūra un avoti	70.lpp.

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

A/S – Akciju sabiedrība;
BEZ – brīvā ekonomiskā zona;
BMZ – brīva muitas zona;
BTZ – brīvā tirdzniecības zona;
EK – Eiropas komisija;
EM – LR ekonomikas ministrija;
EP – Eiropas padome;
ERZ – eksporta-ražošanas zona;
ES – Eiropas savienība;
FM – LR finanšu ministrija;
LSEZ – Liepājas speciālā ekonomiskā zona;
Milj. – miljons;
MK – LR ministru kabinets;
NIN – nekustamā īpašuma nodoklis;
PVN – pievienotās vērtības nodoklis;
RSEZ – Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona;
SEZ – speciālā ekonomiskā zona;
SIA – Sabiedrība ar ierobežotu atbildību;
Tūkst. – tūkstotis;
UIN – uzņēmuma ienākuma nodoklis;
ZTP – zinātniski tehniskās polisas.
ZTZ – zinātniski tehniskās zonas;

IEVADS

Ekonomiskās pārmaiņas Latvijā, kas saistītas ar iestāšanos Eiropas Savienībā, pieprasa mērķtiecīgu ekonomiskās sistēmas prioritāšu noteikšanu. Šobrīd, risinot Latvijas ekonomikas problēmas, valdība konfliktē gan savstarpēji, gan arī ar Eiropas Savienības standartiem. Kad 20.gs. beigās Latvijā tika izveidotas četras brīvās ekonomiskās zonas (Rīgas un Ventspils brīvostas, Liepājas un Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas), bija dažādi varianti par to mērķiem, uzdevumiem un perspektīvām.

Brīvo ekonomisko zonu un ar tām saistīto problēmu aktualitāti nosaka:

- ✓ iestāšanās Eiropas Savienībā, līdz ar to joprojām nav skaidra ES attieksme pret šiem investīciju veicinošajiem instrumentiem;
- ✓ vajadzība izstrādāt pamatojumu, autoraprāt, atsevišķa likuma nepieciešamībai katrai zonai atsevišķi;
- ✓ vajadzība efektīvi izmantot brīvās ekonomiskās zonas kā investīciju piesaistes mehānismus;
- ✓ tuvojošais brīvo ekonomisko zonu darbības termiņa izbeigums, kurā valsts institūcijām nāksies izvērtēt to darbību un efektivitāti, kā arī izlemt par to darbības turpināšanu vai arī preferenciālā statusa anulēšanu.

Brīvajām ekonomiskajām zonām ir vairāki galvenie mērķi:

- ✓ investīciju piesaiste ražošanas attīstīšanai;
- ✓ vāji attīstīto reģionu pilnveidošana;
- ✓ bezdarba līmeņa samazināšana;
- ✓ jaunāko tehnoloģiju piesaistīšana.

Neraugoties uz augšminētajiem mērķiem, Latvijas valdība, autoraprāt, nepamatoti uzskata, ka brīvās ekonomiskās zonas nav pilnībā darbojušās pēc noteiktajiem mērķiem, tādēļ, lai, viņasprāt, atvieglotu zonu pārvaldi, 2001.gada 27.julijā ir pieņemts likums „*Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās*”, kas piešķir zonām vienotu statusu.

Lai sāktos pilna ekonomiskā efekta realizācija brīvajā ekonomiskajā zonā, ir jāpaiet ~3 gadiem kopš dibināšanas brīža. Autoraprāt, Latvijas valdība, 2001.gada vasarā, izvērtējot zonu darbību, nav pievērsusi pietiekami lielu uzmanību Krievijas krīzes ietekmei uz Latvijas ekonomiku, īpaši Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas gadījumā.

Bakalaura darba objekts – Brīvās ekonomiskās zonas Latvijā.

Bakalaura darba mērķis – aplūkot brīvo ekonomisko zonu veidus un veikt to attīstības tendenču analīzi Latvijā un Eiropā, kā arī dot priekšlikumus Latvijas BEZ straujākai attīstībai.

Bakalaura darba uzdevumi:

- ✓ pamatojoties uz speciālo literatūru, apskatīt brīvo ekonomisko zonu veidus, darbības profilus, to izplatību;
- ✓ veikt Latvijas BEZ situācijas un attīstības tendenču analīzi;
- ✓ norādīt likuma „*Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās*” trūkumus;
- ✓ uz veiktās Eiropas valstu brīvo ekonomisko zonu analīzes pamata norādīt Latvijas likumdošanas trūkumus un sagatavot priekšlikumus tālākai Latvijas investīciju piesaistes politikai;
- ✓ izdarīt secinājumus un priekšlikumus brīvo ekonomisko zonu darbības sekmēšanai Latvijā.

Bakalaura darba struktūra – darbs sastāv no ievada, 4 nodaļām, secinājumiem un priekšlikumiem. Ievadā ir aprakstīta brīvo ekonomisko zonu aktualitāte, ar tām saistītās problēmas. 1.nodaļā definēts brīvās ekonomiskās zonas jēdziens, apskatīts zonu iedalījums, analizēti brīvo ekonomisko zonu mērķi un darbības priekšnosacījumi; 2.nodaļā ir mēģināts ieskicēt brīvo ekonomisko zonu sniegto priekšrocību izmantošanu pārējā pasaulē aplūkojot lielākās un veiksmīgākās brīvās ekonomiskās zonas katrā no kontinentiem; 3.nodaļā apskatīta Eiropas valstīs esošo brīvo ekonomisko zonu likumdošana un darbība, savukārt 4.nodaļā izklāstīta brīvo ekonomisko zonu veidošanās Latvijas teritorijā, aplūkoti ar tām saistītie likumi, aprakstīta katras Latvijas brīvās ekonomiskās zonas darbība un tās ietekme uz reģionu.

Bakalaura darbs aptver periodu no 13.gs. (pirmie ekonomisko zonu izveides precedenti) līdz pat mūsdienām. Latvijas ekonomisko zonu dati apkopoti par periodu no 1996.-2006.gadam. Taču ne visā darbā ir sastopami dati no 2006.gada, jo ļoti lēnu un neprofesionāli notiek šo datu apkopošana par BEZ atbildīgajā instancē – LR ekonomikas ministrijā. Šī bakalaura darba ietvaros, autors, ir centies norobežoties no ekonomiskajām zonām pēc darbības principa līdzīgo ofšora zonu apskatīšanas. Tāpat konkrētajā bakalaura darbā autors abstrahējas no muitas zonām, kas it kā pakļaujas BEZ definīcijai, tomēr šāda veida instruments faktiski ir katrā valstī un tas ir atsevišķa pētījuma vērts temats. Pie tam šīs zonas veids neveicina investīciju ieplūdi, kas atšķir to no pārējiem BEZ veiciem. Bakalaura darbu izstrādājot ir lietota ekonomiskās analīzes, salīdzināšanas un grupēšanas metodes.

Autors izstrādājot bakalaura darbu, par teorētisko pamatu ņēma Krievijas autoru Адрианов В.П., Друзик Я.С., Черненко Н.В. un Кузнецов Ю.И. sarakstītās grāmatas par Brīvajām ekonomiskajām zonām un to lomu pasaules ekonomikā. Tāpat autors konsultējās gan ar Latvijas, gan ar ārvalstu (Lietuva, Igaunija, Čehija, Polija, Portugāle) ekonomikas ministriju pārstāvjiem

un konkrēto zonu pārvaldes darbiniekiem. Pārsvārā tas notika izmantojot e-pasta sarakstīšanos, kuras gaitā, zonas pārvaldes darbinieki stāstīja par savas zonas darbību un par tās priekšrocībām. Darbs papildināts ar 13 attēliem un 10 tabulām.

Ar šīs jomas izpēti autors nodarbojas jau kopš 2002.gada, pa šo laiku iegūstot plašas zināšanas par BEZ līdzīgiem instrumentiem Eiropā un pasaulē.

Tāpat autors pamatojoties uz šī pētījuma rezultātiem ir sarakstījis vairākas publikācijas, kā arī piedalījies Irānas brīvo ekonomisko zonu portāla izveidē, kurā ir mēģināts apkopot visu pasaules valstu brīvo ekonomisko zonu skaitu, to darbības analīzi un to sniegtās priekšrocības tās dalībniekiem. Bakalaura darbā veikto pētījumu rezultātus autors ir izmantojis dažādu projektu izstrādē. Autors kā darba grupas loceklis ir piedalījies sekojošos projektos:

Projektos:

- ✓ piedalīšanās LZP grantā 05.1431 "Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas";
- ✓ piedalīšanās LZP grantā 04.1227 "Latvijas ārējo sakaru perspektīvas Eiropas Savienības vienotā tirgū".

Publikācijas:

- ✓ publikācija „*Speciālisti atzīst vienotas stratēģijas trūkumu.*” – Dienas bizness. – 2006. – 6.mar.
- ✓ publikācija „*Latvijas brīvo ekonomisko zonu attīstības tendences uz Eiropas Savienības valstu vidū esošo līdzīgo struktūru fona.*” – Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. – R.: Tautsaimniecības attīstības institūts, 2005. – 37. – 44. lpp.
- ✓ publikācija „*Latvijas brīvo ekonomisko zonu ietekme reģionos.*” – Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. – R.: Tautsaimniecības attīstības institūts, 2007. – 11. – 21. lpp.

Konferencēs:

- ✓ piedalīšanās LU Sociālo zinātņu rīkotajā starptautiskajā konferencē „*Expanding borders: communities and identities*” sekcijā zinātnisko darbu konkurss „*Attīstības virzieni: sabiedrība un organizācija*” (ieņemta 3.vieta).

1. BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS JĒDZIENS

Brīvā ekonomiskā zona - noteikts valsts reģions, kurā spēkā īpašas investīciju veicinošas likumdošanas normas, tajā skaitā nodokļu un nodevu atlaides importam ražošanas uzņēmumiem, kuri re-eksportē savu produkciju.

Lai zonas varētu funkcionēt, to pamatā jābūt gan ekonomiskajam, gan juridiskajam izdevīgumam. Galvenais izdevīguma faktors ir muitas brīvība.

1.1. Brīvo ekonomisko zonu vispārējs iedalījums

Pasaulē brīvajām ekonomiskajām zonām pēc to ģeogrāfiskā stāvokļa, valsts vai tās saimnieciskās attīstības līmeņa tiek izdalīti trīs modeļi:

- ✓ rūpniecības un tirdzniecības attīstības modelis – vāji attīstītajās valstīs vai to reģionos;
- ✓ tirdzniecības modelis – noieta vides veidošanai transporta ceļu tuvumā;
- ✓ starptautiskās tirdzniecības maiņas, tranzīta atvieglošanas un aktivizēšanas modelis – modernas, uz eksportu orientētas rūpniecības veidošanai.

Brīvās ekonomiskās zonas nosacīti var iedalīt divās grupās: **zonas ar ražošanas ievirzi** un **zonas ar pakalpojumu un tirdzniecības ievirzi**. [27, 84]



1.1. att. Brīvo ekonomisko zonu klasifikācija. [27,84]

Zonas ar ražošanas ievirzi dalās divās daļās:

- ✓ *Atklātās eksporta zonas*. Tās ir speciālo ekonomisko zonu paveids, jo praktiski skar tikai tos zonas uzņēmumus, kuri ražo produkciju eksportam. Atklāto eksportu zonu atvieglojumi ir lielāki.

- ✓ **Speciālās ekonomiskās zonas.** Tās ir joslas ar sīkāku sistēmtiesiski organizatorisko un ekonomisko regulējumu attiecībā pret pārējo valsts teritoriju. Sistēmnosacījumu īstenošanās padara iespējamu subjektam, kas uzsācis ekonomisko darbību zonas teritorijā, ārkārtēja ekonomiska izdevīguma un priekšrocību gūšanu. Parasti tās tiek izvietotas lidostu vai ostu, t.i., transporta artēriju tuvumā, pa kurām tiek importētas ārzemju investīciju preces, ražošanas detaļas, izejvielas. [27, 92-93]

Zonas ar pakalpojumu un tirdzniecības ievirzi aizņem mazāku teritoriju. To mērķis ir tirdzniecības attīstība. Zonas ir stingri atdalītas no pārējās valsts teritorijas. Zona atrodas ārpus valsts muižamās joslas. Atklātajās ekonomiskajās zonās ir brīva preču kustība starp ārzemēm un zonu (preces netiek apliktas ar muitas nodokli), ir grūti izvest precis no zonas uz pārējo valsts teritoriju, tiek kontrolēta cilvēku iekļūšana zonā. [27, 94]

1.1. tabula

Brīvo ekonomisko zonu grupēšana pēc darbības profila [13]

Zonu tips	Privilēģijas zonās	Attiecas	Gaidāmais efekts
Brīvmuitas, beznodokļu, ostu noliktavas, pieostu joslas	-atbrīvotība no muitas maksājumiem, importa un eksporta netiešajiem nodokļiem	-uz visām ievadamām un izvedamām precēm	-tirdzniecības apjoma pieaugums; -starptautisku saimniecisku darījumu attīstība; -pilsētas, reģiona saimnieciskā attīstība
Brīvmuitas, beznodokļu tirdzniecības zonas (brīvmuitas veikali)	-atbrīvotība no muitas maksājumiem un netiešajiem nodokļiem	- uz precēm, kuras tiek pārdotas, lai izvestu uz ārzemēm	-preču pārdošanas operāciju pieaugums brīvmuitas zonās
Atklātās banku zonas	-atbrīvotība no valūtas kontroles; -atbrīvotība no noteiktu rezervju lieluma uzturēšanas; -brīva procentu likmes noteikšana; -brīva valūtas kursa noteikšana	-uz bankām	-ārzemju kapitālieguldījumu piesaistīšana
Atklātās apdrošināšanas zonas	-atbrīvotība no muitas maksājumiem, tiešajiem un netiešajiem nodokļiem	-uz visām firmām zonas teritorijā, kuras ražo produkciju eksportam	-valūtas ienākumu pieaugums; -nodarbinātības pieaugums; -jaunas tehnoloģijas ieplūšana
Speciālās ekonomiskās zonas ar ražošanas ievirzi	-atbrīvotība no muitas maksājumiem, nodokļu atvieglojumi; -zemes rentes zemais līmenis; -labvēlīgs režīms ārzemju investīcijām	-uz visām firmām zonas teritorijā	-reģiona saimnieciskā attīstība

1.2. Brīvo ekonomisko zonu mērķi un darbības priekšnosacījumi

Valstu, kuras veido brīvās ekonomiskās zonas, mērķi var būt krasi atšķirīgi. Dažas valstis izmanto zonas kā ekonomikas integrācijas mehānismu, citas ar mērķi piesaistīt ārvalstu kapitālu un tehnoloģijas. Lielbritānija, piemēram, kopš 1981.gada veido *brīvās lidostas* (Liverpūlē, Birmingemā, Kardifā, Prestrihā un Belfāstā) ar mērķi samazināt bezdarbu, lai piesaistītu industriju, kur spētu aktivizēt ekonomisko konjunktūru nacionālā līmenī. ASV sakarā ar 1934.gadā pieņemto likumu zonām bija jāsadarbojas un jāstimulē starptautiskā tirdzniecība, atbrīvojot no nodevām ārvalstu preces, kuras tika ievestas ASV. [28,52]

Brīvo ekonomisko zonu izveidei izdala ekonomiskos, sociālos un zinātniski – tehniskos mērķus, kurus sīkāk iedala sekojoši:

Ekonomiskie mērķi:

- ✓ nacionālā tirgus integrācija pasaules saimniecībā;
- ✓ nacionālo un ārvalstu investīciju piesaiste, lai attīstītu augsti rentablu ražošanu;
- ✓ starptautiskās darba dalīšanas priekšrocību izmantošana, lai paplašinātu eksporta produkcijas ražošanu;
- ✓ valūtas ienākumu palielināšana valsts budžetā.

Sociālie mērķi:

- ✓ kompleksa vāji attīstīto reģionu pilnveide;
- ✓ bezdarba līmeņa samazināšana, darbinieku kvalifikācijas celšana;
- ✓ kvalificētu strādnieku apmācība un sagatavošana;
- ✓ nacionālā tirgus papildīšana ar augsti kvalitatīvām precēm.

Zinātniski – tehniskie mērķi:

- ✓ jaunāko ārvalstu un nacionālo tehnoloģiju izmantošana;
- ✓ darba sadales efektivitātes celšana;
- ✓ pieredzes piesaiste no zinātniski eksperimentālajiem centriem;
- ✓ nacionālo ražošanas jaudu efektīvāka izmantošana.

Brīvo ekonomisko zonu mērķi var tikt realizēti priekšnosacījumu sistēmā, kas nepieciešama, lai piesaistītu ārvalstu investorus. Šajā plānā nosauksim vissvarīgākos priekšnosacījumus normālai speciālās ekonomiskās zonas (turpmāk tekstā – SEZ) darbībai:

- ✓ politiskā stabilitāte valstī veido labu investīciju klimatu. Tā, kā pierāda prakse, ir viena no vissvarīgākajiem investīciju piesaistes faktoriem;
- ✓ sakārtota likumdošana, kura garantē tiesības un stimulē ārvalstu investoru darbību;
- ✓ attīstīta infrastruktūra. [28, 54-56]

Brīvās ekonomiskās zonas funkcionēšanai nepieciešams radīt virkni priekšnosacījumu:

Dabiskie nosacījumi:

- ✓ teritorija ir piemērota saimnieciskās darbības veikšanai;
- ✓ izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis saimnieciskā un transporta iespēju aspektā;
- ✓ zema zemes rentes maksa;
- ✓ ir kvalificēts un salīdzinoši lēts darbaspēks.

Nosacījumi, saistīti ar zonas apkalpošanu:

- ✓ jau ir labi izveidota infrastruktūras bāze;
- ✓ ir mūsdienīga noliktavu – veikalu bāze;
- ✓ labi izvietoti transporta mezgli;
- ✓ izdevīgi transporta sakari;
- ✓ attīstīta sakaru sistēma (tālrunis, fakss, Internets) gan ar pārējo valsts teritoriju, gan ārzemēm;
- ✓ kvalitatīva dzīvokļu – viesnīcu bāze, pakalpojumu tīkls ārzemju partneru apkalpošanai.

Sistēm-nosacījumi:

- ✓ demonopolizācijas un debirokrātijas nepieciešamība ārējās tirdzniecības funkcionēšanai;
- ✓ zonu uzskatīšana par pasaules tirgus daļu (visi saimniekojošie subjekti un darbības sfēras kā vienlīdzīgas, saimniecisko barjeru liberalizēšana, protekcionalisma ierobežošana, brīva valūtas kustība);
- ✓ piegādes no valsts uz zonu jāuzskata par eksportu;
- ✓ darījumi veicami valūtā;
- ✓ debirokratizācija, liberalizācija, jebkuru administratīvo, pasu režīma u.c. formalitāšu kārtošana. [28, 63-66]

Lai brīvā ekonomiskā zona varētu funkcionēt, tās pamatā jābūt izdevīgumam, kas parāda saimniekošanas iespēju priekšrocības zonā salīdzinājumā ar pārējo valsts teritoriju. Tas izriet no ekonomiskām priekšrocībām un juridiskām garantijām.

Galvenais izdevīguma faktors ir muitas brīvība. Muitas brīvība paredz preču neierobežotu ieviešanu no ārzemēm (neeksistē atsevišķi aizliegumi) bez muitas maksām, nodevām līdz noteiktai teritorijai valstī – zonai, joslai. Preču ievadums tiek fiksēts vienīgi statistiski. Zonas teritorijā preces tiek uzglabātas, uzlabotas, montētas, pārveidotas un atkal izvestas uz ārzemēm bez muitas maksām un nodevām. Turpretī ieviešana no zonas pārējā valsts teritorijā vai preču izvešana no valsts uz zonu pielīdzināma muitas robežas šķērsošanai un tiek aplikta ar muitas nodokli. Muitas brīvība zonā attiecas tikai uz saimnieciskās darbības subjektiem, kuri nodarbojas

ar tirdzniecību, pakalpojumu sniegšanu, rūpniecisko darbību zonas teritorijā. Šī muitas brīvība neattiecas uz civilpersonām. [28, 67]

Brīvā ekonomiskā zona tiek atdalīta no pārējās muitas teritorijas. Ārvalstu preces maksājumu zonā tiek pielīdzinātas precēm, kuras atrodas ārpus Latvijas Republikas muitas teritorijas robežām.

Brīvajā zonā ir atļauta jebkura ražošanas un tirdznieciskā darbība, kā arī jebkura pakalpojumu sniegšana likumu noteiktajā kārtībā. Specializētajās zonās radīti atviegloti noteikumi eksportētāju uzņēmumiem.

Latvijas izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis pie Baltijas jūras simtiem gadu ir bijis viens no svarīgākajiem faktoriem tās attīstībā. Latvija, kura atrodas rietumu un austrumu krustcelēs, vienmēr ir bijusi pievilcīga daudzām pasaules valstīm. Jau Hanzas savienības pastāvēšanas laikā daudzas Latvijas pilsētas bija tās sastāvā. Tām bija liela nozīme tā laika tirdzniecības tīkla attīstībā. Svarīga osta Rīgas jūras līča piekrastes Daugavas grīvā bija Rīgas osta, kas ieņēma ļoti nozīmīgu vietu tirdzniecības attīstībā starp Krieviju un Eiropas valstīm.

1.3. Saimniecisko saistību sistēma starp zonu un valsts teritoriju

Starp zonu un valsts teritoriju veidojas saimniecisko saikņu un saistību sistēma. Parasti tā saistīta ar preču un pakalpojumu pārplūšanu no zonas uz valsti. Var atzīmēt šādus saikņu aspektus starp zonu un valsti:

✓ **Finansiālais aspekts.**

Lielākā daļa uzņēmumu, kas darbojas zonā, kļūst par ārzemnieku īpašumu. Tādējādi šo uzņēmumu peļņa un arī izmaksas neietilpst valsts aprēķinos. Parasti pašu valsts saimniecisko subjektu kapitāla daļa ir niecīga, tāpēc tipisks modelis zonas darbībai ir balstīts uz privātām ārzemju kapitāla investīcijām ražošanai un citām to saimnieciskām darbībām, bet valsts investīcijas tiek ieguldītas zonas infrastruktūrā. Šo investīciju izdevumus parasti ietilpina valsts investētā kapitāla struktūrā.

✓ **Valūtas ienākumi.**

Tā kā valūtas ienākumu gūšana no zonas darbības ir viens no zonu izveidošanas cēloņiem, šo rādītāju uzskata par zonas darbības efektivitātes vērtējumu. Gūtie valūtas ienākumi ietekmē valsts valūtas krājumus un kopējo saimniecisko attīstību. Valūtas ienākumi valstī ir balstīti uz zonā darbojošos firmu maksājumiem. Tā kā visa zonā saražotā produkcija ir paredzēta eksportam, tad visi firmu ienākumi ir valūtā. Bieži, lai kārtotu finansiālās saistības ar valsti, valūta ir jāmaina pret nacionālo naudu.

✓ **Nodarbinātība.**

Gan vāji, gan vidēji attīstītās valstīs zonu veidošana ir līdzeklis jaunu darbavietu iegūšanai. Nacionālā mērogā tas izmaksās lētāk nekā jaunu, mākslīgu darbavietu veidošana pārējā valsts teritorijā. Tā ir starpība starp darba vērtību, kas iegūta zonā, un darbaspēka tirgus cenu valstī. Bezdarba apstākļos valstī sabiedriskās izmaksas produkcijas ražošanā ir nelielas, taču zona dod savu ieguldījumu valsts kopprodukta radīšanā. Aprēķinot darbaspēka tirgus cenas un darbaspēka pašreizējās cenas starpību, iegūst ienākuma efektu uz vienu nodarbināto zonā. Turklāt vērā ņemams ir izdevīgums, kas valstij rodas, izmantojot kādreiz zonā strādājošos, - tā ir kvalifikācija un gūtās iemaņas, kas segs zudumus, pat ja darba izmaksas zonā būs bijušas lielākas nekā valstī.

✓ **Tehnoloģijas transfērs.**

Tā ir zonā apgūtās tehnoloģijas pārņemšana pārējā valsts teritorijā. Tomēr praksē šis faktors nedarbojas – tā kā zonas uzņēmumi parasti ir atdalīti no pārējās valsts saimniecības, tad ražošanai patērētais laiks un produkcijas kvalitāte zonas uzņēmumos nav salīdzināma ar valstī esošo uzņēmumu darbību.

✓ **Zonā saražoto preču pārdošana valsts tirgū.**

Speciālo ekonomisko zonu produkcija domāta ārzemju tirgum, tomēr daļa preču nokļūst valsts iekšējā tirgū. Tas var notikt gadījumos, kad produkcijasņēmējs ārzemēs pēkšņi atsaka vai lauž līgumu. Zonas produkcijas ieplūšana iekšējā tirgū traktējama kā imports valstī. Līdz ar to tiek iekasēta muitas nodeva normālos apmēros.

✓ **Kreditēšana.**

Lai piesaistītu ārzemju investīcijas zonai, valsts var radīt iespēju saņemt kredītus valsts teritorijā. Šo iespēju garantē valdība. Tas iespējams tikai tajās valstīs, kur valsts kapitāla tirgus ir atvērts ārzemju kapitāla ieplūdei. Gadījumā, ja valsts kapitāla tirgus ir slēgts, tajā būs pazemināta aizdevumu procentu norma. Šajā situācijā valsts izmaksas, kreditējot ārzemju firmas, būs lielākas nekā gūtie ienākumi.

✓ **Ienākumi no nodokļiem.**

Nodokļu ieņēmumi no zonas uzņēmumiem ir nelieli. Zonas darbība ir balstīta uz ārzemju investīcijām, uz izdevīgumu ārzemju kapitāliem. Ja zonas nebūtu, ārzemju investīciju apjoms valsts ekonomikā būtu niecīgs.

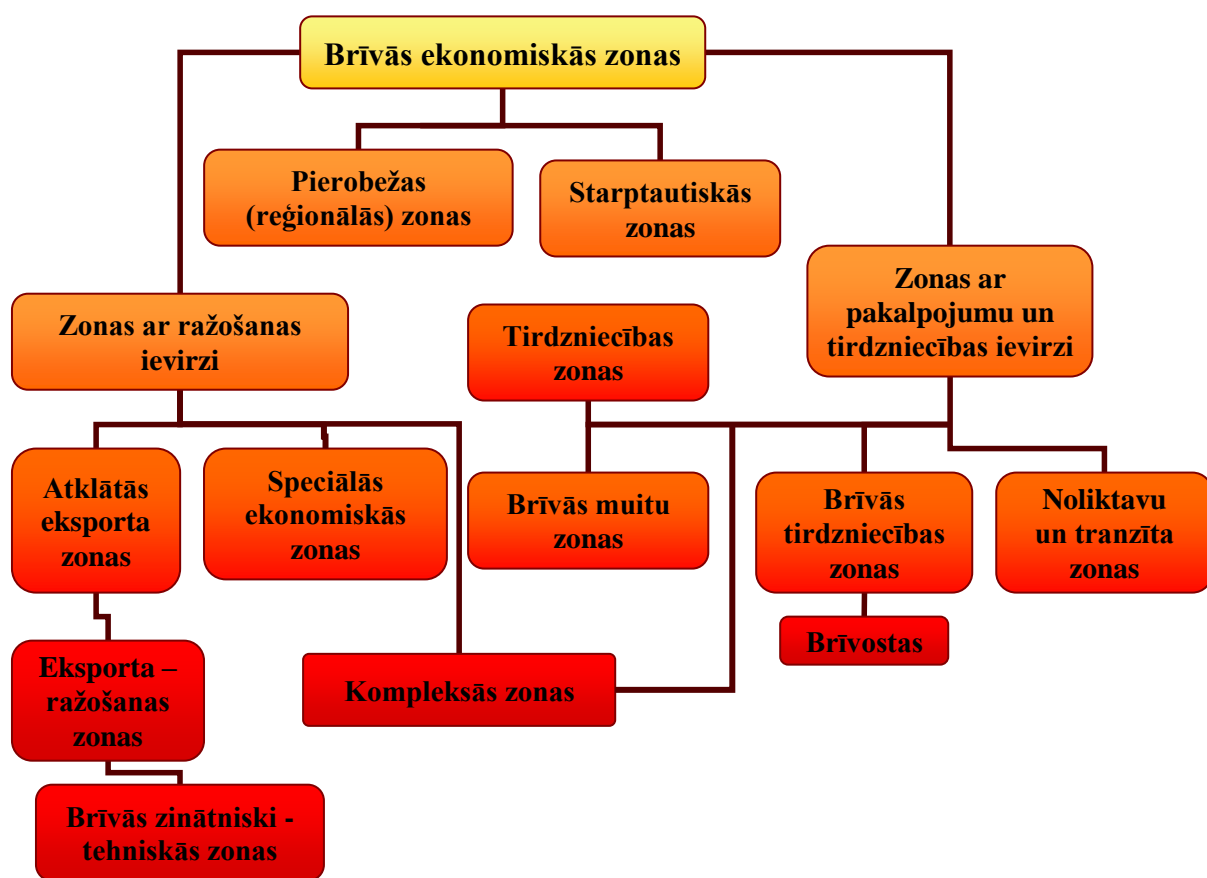
✓ **Valsts ieguvums būvniecībā un infrastruktūrā.**

Zonu darbības nodrošināšanai bieži tiek būvēti speciāli ceļi, tilti, tiek attīstīta komunikācijas tehnika. Šos objektus ekspluatē arī pārējie ārpus zonas saimniekojošie subjekti. Pat gadījumā, ja zona tiks likvidēta, šie objekti paliks valsts saimniecībā.

1.4. Brīvo ekonomisko zonu veidi

Brīvās ekonomiskās zonas pasaulē veidojas valstīs, kuras vēlas paātrināt savu attīstību, piesaistot ārvalstu kapitālu. Kapitāla piesaistīšana notiek, radot izdevīgus nosacījumus uzņēmējdarbībai un kapitāla uzkrāšanai.

Brīvās ekonomiskās zonas ir struktūras, kas nemitīgi attīstās un pilnveidojas. Izveidojušies arī tādi brīvo ekonomisko zonu veidi kā tehnopolisas, inovāciju centri, tehnoparki utt. Pašas jaunākās ir informāciju sniedzošās zonas, kas radušās 20.gs. beigās. [28,12-13]



1.2. att. Brīvo ekonomisko zonu klasifikācija.[28,84]

1.4.1. Tirdzniecības zonas

Antīkā Kartāga bija brīvosta. Kopš 14.gs. brīvostas ir bijušas Itālijas tirdzniecības pilsētas *Dženova*, *Venēcija*, kas aizsāka brīvostu izveidi Vidusjūras teritorijā. Baltijas un ziemeļu jūrās attīstījās Hanzas savienības ostas. Hanzas savienības uzplaukuma noslēpums meklējams tieši pārvadājumu lētumā. Vēl šodien darbojas *Elbas-Lībekas* kanāls (1391-1398), kas pirmais padarīja izdevīgus kravu pārvadājumus no Rietumeiropas uz Dienvidēiropu. Pa kanālu

transportēja arī Austrumeiropas ražojumus; apmaiņā – Anglijas un Nīderlandes ražojumi. [28, 20]

Hanzas burinieki bija gan *Rēvelē* (Igaunija), gan *Lisabonā*. 15.gs. beigās Hanzas kuģu kravnesība pārsniedza 60000 tonnu.

Gibraltārs tika izveidots par brīvostu 1704.gadā, 19.gs. Ķīnā radās *Šanhajas* un *Honkongas* tirdzniecības ostas. Brīvo tirdzniecības zonu pamatuzdevums ir sekmēt eksportostas tirdzniecību un preču pārkraušanu. Preces dažreiz tiek iepakotas vai pārpakotas pirms iekraušanas vai izkraušanas. [28, 21]

Muitas nodokļi (un bieži vien arī PVN) netiek piemēroti precēm, kas ienāk vai pamet zonu.

1.4.2. Noliktavu un tranzīta zonas

Šīs zonas ir pašas senākās, tās izauga līdz ar starptautisko tirdzniecības sakaru paplašināšanos. Tām bija lemts būt par izejas punktu, ar ko sākās brīvo ekonomisko zonu evolucionārā attīstība. Raksturojot šīs zonas, amerikāņu zinātnieki *M.Frazjē* un *R.Rens* apstiprina, ka tas ir pats senākais zonu tips. Viņi uzskata, ka Hanzas savienība sava uzplaukuma laikā ir ļoti ietekmējusi ekonomisko zonu attīstību Eiropā. [28, 23]

1.4.3. Brīvās muitu zonas

Brīvās muitu zonas tiek radītas, lai aktivizētu kopējo ekonomisko darbību. Šis ir viens no pirmajiem un visizplatītākajiem brīvo ekonomisko zonu tipiem, kas radās ostās. Pirmā šāda veida brīvā muitu zona radās Delosas salā. Līdzīgas zonas izveidojās Gibraltārā, Venēcijā un Dženovā. Vēlāk analogas struktūras parādījās Singapūrā, Honkongā, Adenā u.c. Šo zonu tipu sauc vēl par bezmaksas jeb speciālajām muitas zonām un pat par brīvajām muitas teritorijām. Šīs zonas rodas jūras un upju ostās, gaisa ostās un uz transporta maģistrālēm, kā arī atsevišķos rūpniecības rajonos eksportējamo rūpniecības izstrādājumu galīgai izstrādāšanai, importa preču iekraušanai, izkraušanai un pārkraušanai, kā arī to preču izvietošanai noliktavās, kurām nav nepieciešama muitas apskate. BMZ nodarbojas ar kravu apgādi un citām transporta funkcijām upju, jūru un gaisa ostās. [28, 25]

Preferenciālais režīms brīvajās ekonomiskajās zonās ir balstīts uz muitas un eksporta – importa kontroles pār precēm noņemšanu (mīkstināšanu), kas zonā ienāk vai tiek re-eksportētas. Par preču nogādāšanu no brīvajām ekonomiskajām zonām tālāk valsts teritorijā rūpējas importa muita. Paplašinās finanšu pakalpojumu piedāvātais klāsts (kreditēšana, apdrošināšana u.c.).

Noliktavu brīvās zonas turpina funkcionēt arī mūsdienās, tās ir kā pasaules tirgus mūžīgās pavadones, kas pastāv gandrīz visās pasaules valstīs. Noliktavās tiek pieļautas daudzas komercoperācijas ar precēm, izņemot to mazumtirdzniecību. [28, 27]

BMZ – tās ir īpašas bezmuitu tirdzniecības un noliktavu zonas, kuras, paliekot daļēji nacionālās teritorijas, no finanšu aspekta tiek uzskatītas kā tādas, kas atrodas ārpus valsts robežām. Tās kalpo gan valstij, kur tās atrodas, gan arī starptautiskā tranzīta operācijām.

Pēdējā laikā preču apmaiņas struktūrā vērojamas novirzes uz komerciālu saistību attīstību un tehnoloģiju tirdzniecības attīstību. Ir izmaņas arī kravu transportēšanas veidā. Konteineru pārvadājumi un kravu iepakojšana ir kļuvusi daudz pieņemamāka. BMZ aizvien vairāk pārvēršas par pārkraušanas bāzi. Tā rezultātā BMZ, gan saglabājot tradicionālo specializāciju iekšējās tirdzniecības un finanšu pakalpojumu formā, pāriet uz eksporta nozares attīstību. Tās plaši funkcionē NVS valstīs. [28, 28]

Jāpiebilst, ka Muitas kodekss paredz aizliegumu par mazumtirdzniecību, tāpat arī to, ka preces noliktavās var atrasties neierobežoti ilgu laiku. Izvedot preces no BMZ uz pārējo valsts daļu, uz kuru attiecas likumā noteiktā nodokļu politika un izvedot preces no BMZ ārpus valsts robežām, mainās muitas nodokļi atbilstoši preces izcelsmei un ekonomiskās politikas mēriem. [28, 29]

1.4.4. Brīvās tirdzniecības zonas

Brīvās tirdzniecības zonas ir „komerccentri”, kuru darbībai ir jāpaātrina un jāstimulē iekšējā tirdzniecība. Par senākajām uzskata vācu BTZ, kas veidotas Hamburgā un Brēmenē 19.gs. ASV šādas zonas eksistē vairāk kā 60 gadu.

Brīvās tirdzniecības zonas apzīmē ierobežotas teritorijas, kuras formāli atrodas ārpus valsts nacionālās muitas teritorijas. Pie tādu zonu atvieglojumiem pieder preču atbrīvošana no muitas nodokļa maksāšanas, importa nodokļa, cita veida finanšu kontroles. Produkcija, kas tiek ievesta BTZ, netiek deklarēta, bet muitas administrācijai ir tiesības organizēt kontroli zonas iekšpusē ar mērķi nepieļaut kontrabandas un aizliegto kravu pārvadājumus. [28,32]

Pēc ieviešanas zonā uz tām pašām nacionālajām un ārzemju precēm attiecas visi zonā esošie eksporta stimulatori, ieskaitot nodokļu atlaides, nodokļu prēmijas, agrāk veikto iemaksu atdošanu u.c.

Ārzemju produkcija, kas ievesta BTZ lietošanai un izmantošanai tās teritorijā, ir importa un tiek aplikta ar muitas nodevām un importa nodokļiem. Preces, kuras tiek izvestas no zonas

izmantošanai, izlietošanai preču saņēmējvalstī, arī apliekamas ar muitas nodevu un importa nodokļiem kā citām precēm. [28, 33-34]

Maksa par preču glabāšanu BTZ ir atkarīga no glabāšanas ilguma un veida, ieskaitot apdrošināšanu.

Vēl izplatītākas BTZ ir ASV. Šajā valstī atrodas ~ 250 BTZ, kas funkcionē gandrīz visos štatos. To izveide ir saistīta ar *Frenklina Delano Rūzvelta „Jauno kursu”*, kad 1934.gadā izdots akts „*Par brīvajām tirdzniecības zonām*” pieprasīja paplašināt tirdzniecību, palielinot preču apgrozījumu un samazināt tirdzniecības izmaksas. Likums paredzēja, ka „pie katras oficiālās ostas var būt izveidota vismaz viena brīvā zona”. [17]

Tagad BZT skaitā iekļauti arī „*Duty Free*” veikali jeb beznodokļu preču veikali. No finanšu aspekta tos aplūko kā veikalus, kas atrodas ārpus valsts robežām. Veikalos darbojas muitas režīms, kurā preces tiek realizētas muitas kontrolē, bez muitas nodevu un nodokļu aplikšanas, bez ekonomiskās politikas mēriem. „*Duty Free*” veikaliem jāatrodas muitas uzraudzībā starptautiskās lidostās, jūras un upju ostās, automobiļu caurlaižu punktos un starptautiskās dzelzceļa stacijās. Preces šajos veikalos drīkst iegādāties fiziskas personas, kas izbrauc aiz valsts robežām. [28, 36]

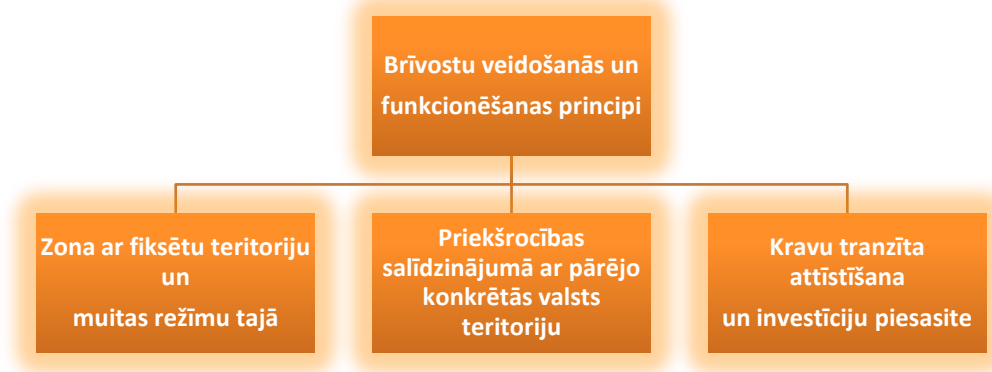
Viena no zonas svarīgākajām priekšrocībām ir tā, ka mašīnērija un citas kapitālpreces var tikt normāli importētas bez nodokļu aplikuma. Turklāt zonas speciālais statuss pieļauj atbrīvošanos no citiem nodokļiem, piemēram, ienākuma nodokļa. Uzņēmumi BTZ Turcijā tiek atbrīvoti no korporatīvā ienākuma nodokļa. Nodokļu atvieglojumi BTZ var tikt piešķirti uz noteiktu laiku, piemēram, Indijā nodokļu atvieglojumus ražotnēm BTZ piešķir uz 5 gadiem.

1.4.5. Brīvostas

Brīvostu veidošana daudzās pasaules valstīs guva popularitāti 20.gs. 60.gados, bet vēsturiski brīvostas sāka veidoties kā brīvās tirdzniecības zonas.

Lielākajai daļai no visām brīvostām to veidošanas un funkcionēšanas principi ir vienādi:

- ✓ Tipiska brīvosta ir zona ar fiksētu teritoriju un muitas režīmu tajā;
- ✓ Brīvostas tiek veidotas, lai piesaistītu ārvalstu investīcijas un attīstītu kravu tranzītu, kā arī tās teritorijā eksportam orientētu ražošanu; [28, 50]



1.3. att. Brīvostu veidošanās un funkcionēšanas principi. [28,50]

Ar likumdošanas palīdzību brīvostām tiek piešķirtas dažādas priekšrocības salīdzinājumā ar pārējo konkrētās valsts teritorijas daļu. Piemēram, nodokļu atlaides, vienkāršotas uzņēmējdarbības regulēšanas procedūras, vienota, bieži vien ar valsts palīdzību finansēta infrastruktūra u.c.

Brīvostu darbības ekonomiskie aspekti:

Investīcijas. Lielākajā daļā brīvostu nav ierobežojumu ārvalstu investīcijām. Ir pat pieļaujami uzņēmumi ar 100% ārvalstu īpašuma, kā arī brīva peļņas izvešana.

Nodokļi. Uzņēmumu darbība brīvostā paredz nodokļu atvieglojumus. Parasti pastāv nodokļu atvieglojumi vai atbrīvojumi uz:

- ✓ Mašīnu, iekārtu, izejvielu, materiālu, degvielas, pusfabrikātu ievadumtu, kā arī gatavās produkcijas izvedumtu;
- ✓ Pievienotās vērtības nodokli;
- ✓ Uzņēmuma ienākuma nodokli;
- ✓ Akcīzes nodokli. [28, 51-52]

Nodokļu atvieglojumi ir līdzeklis, ar kura palīdzību tiek piesaistīti investori. Lai gan valstij nodokļu ieņēmumi tieši no brīvostām samazinās, kopējā nodokļu masa valstī palielinās, kas ir izskaidrojams ar to, ka investīciju piesaistīšanas rezultātā rodas jaunas darba vietas. Valstī pieaug nodarbinātība, kas palielina fizisko personu maksājumus (fizisko personu ienākumu un sociālos nodokļus). Brīvostā nodarbinātie ar saviem ieņēmumiem rada papildus pieprasījumu preču un pakalpojumu tirgū ārpus brīvostas un attiecīgi papildus piedāvājumu tajā. Līdz ar to, ka šis piedāvājums ir saistīts ar papildus preču ražošanu un pakalpojumu sniegšanu, tad arī šeit valsts gūst ienākumus.



1.4. att. Brīvostu eksporta veicināšanas mehānismi [28, 54]

Eksports. Brīvostu eksporta veicināšanas mehānismi:

- ✓ **Eksports no brīvostām** – brīvostas teritorijā tiek ievestas izejvielas, materiāli un citas preces no dažādām valstīm, kas šeit tiek apstrādātas, bet pēc tam tiek eksportētas jau ar lielāku pievienoto vērtību. Šī vērtība veido dotās valsts papildus eksportu. Lai nodrošinātu saimniecisko darbību brīvostas teritorijā, tiek sniegti dažādi pakalpojumi, kas arī rada papildus vērtību kā valsts eksporta sastāvdaļu; [28, 54]
- ✓ **Eksports uz brīvostām** – kaut arī brīvostas ir norobežota teritorija ar īpašu administratīvo režīmu, tā tieši saimnieciskajā ziņā ir cieši saistīta ar pārējo valsts teritoriju. Daļa no izejvielām, kā arī pakalpojumi tiek piegādāti brīvostā no pārējās valsts teritorijas. Tad arī šīs piegādes tiek ieskaitītas valsts eksporta apjomos. [28,54-55]

Brīvostu trūkumi. Tā kā brīvosta ir valsts teritorijas daļa ar specifisku pārvaldes režīmu, tad tā sarežģī valsts pārvaldi kā teritoriālā, tā arī funkcionālā aspektā, jo brīvostas regulēšanai nepieciešami īpaši likumi un citi normatīvie dokumenti.

Parasti paiet zināms laika posms kopš dibināšanas brīža, aptuveni 2 – 3 gadi, kamēr sākas pilna ekonomiskā efekta realizācija.

1.4.6. Eksporta – ražošanas zonas

Pēc zinātnieku *Marka Frazjē* un *Ričarda Rena* domām, 75% no eksporta – ražošanas zonu darbības visā pasaulē sastāda jomas, kas ražo apģērbu un elektroniku, tāpat veic lauksaimniecības izejvielu pārstrādi, izgatavo mēbeles, apavus, sporta un saimniecības preces, farmācijas izstrādājumus. [28, 62]

Brīvo tirdzniecības zonu pārveide par eksporta – ražošanas zonām ir relatīvi jauns fenomēns, kas saistās ar brīvās zonas “*Shannon*” izveidi Īrijā 1951.gadā. Tādas zonas sauc par eksporta ražošanas zonām, kuras var definēt kā: “administratīvi un dažreiz ģeogrāfiski definēts apgabals, kam piešķirts brīva importa statuss ekipējumam un citiem materiāliem, kas var tikt

izmantoti preču ražošanai eksportam.” Tipiskie eksporta-ražošanas zonas (turpmāk tekstā ERZ) komponenti un materiāli ir importēti bez nodokļiem un PVN, tiek ražoti vai nogādāti zonā, tad galaprodukts tiek eksportēts. Dažās ERZ uzņēmēji eksportē visus galaproduktus. Var eksistēt aizliegums par ERZ preču pārdošanu valstī, kurā darbojas dotā ERZ. Citos gadījumos iekšzemes pārdošanai vajadzīga speciāla atļauja, vai arī uzņēmumam vajag eksportēt noteiktu daļu, piemēram, BTZ Kubā iekšzemes tirgū var pārdot ~25% produkcijas. Kompānijām Fidži BTZ vajag eksportēt vismaz 80% produkcijas. Malaizijas brīvās industriālās zonas uzņēmējiem (turpmāk tekstā – BIZ) vajag eksportēt visu produkciju. [28,58-59]

ERZ sauc arī par „eksporta pārstrādes zonām” jeb „speciālajām eksporta palielināšanas zonām”. Tās ietver *anklāvus* – kādas valsts teritoriju vai teritorijas daļu, kurai visapkārt ir citas valsts īpašumi un kurai nav izejas uz jūras piekrasti - parasti netālu no starptautiskām ostām.

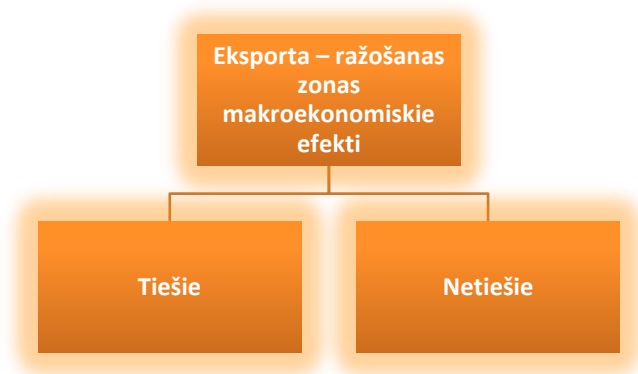
Daudzas valdības stimulē ārvalstu investorus ar privilēģijām, t.sk. zemu tarifus rentējamai zemei un infrastruktūrai, muitas nodevu samazināšanu vai pilnīgu atcelšanu, atbrīvošanu no ienākuma nodokļa maksāšanas uz vairākiem gadiem, privilēģētu kredītu saņemšanu no valdības, tiesības neierobežotai peļņas pārvadāšanai, ārzemju valūtas brīvu pirkšanu un pārdošanu. ERZ uzņēmējiem tiek atlīdzināts arī par vietējo izejvielu izmantošanu un preču realizēšanu valsts iekšējā tirgū. Pielietotā paātrinātās amortizācijas metode investoriem ļauj norakstīt aprīkojumu īsākā termiņā: dažās valstīs tas notiek pirmajā firmas funkcionēšanas gadā, citās: 2-3 gadu laikā.

ERZ parasti ir īpašs darba attiecību režīms (aizliegums darboties arodbiedrībām, uzņēmēju atbrīvošana no iemaksām sociālās apdrošināšanas fondos utt.). [28, 64-65]

Šo dažādo privilēģiju piešķiršanas kvantums saistīts ar to, ka daudzas valdības ERZ ar to nodrošina prioritāru ekonomikas nozaru attīstību, tāpat arī ir nopietni aktivizējušas saimniecisko dzīvi daudzos depresīvos reģionos un ir varējušas tādā veidā spēcīgi ietekmēt visu nacionālo ekonomiku. Pēdējai ilustrācijai par piemēru var minēt Īriju, kas pēckara Eiropā izveidoja pirmo ERZ zonu „Shennon”. Šī „Eiropas tīģera” IKP ik gadu pieaug par 6,5-7,2%, kas ir lielākā ekonomiskā izaugsme Eiropā. Īrijā 2001.gadā darbojas ap 1700 ārzemju firmu, galvenokārt britu, vācu un amerikāņu.

Pasaules sistēmas mērogā ERZ piemīt dažas nacionālas un reģionālas īpatnības, kas redzamas pat zonu nosaukumos: Lielbritānijā, piemēram, tās sauc par uzņēmējdarbības zonām, Ķīnā – par speciālajām ekonomiskajām, ASV – par brīvās tirdzniecības zonām utt. ERZ daba, struktūra un eksporta virziens nemainās – tās ir nacionālo ekonomiku attīstības ģeneratori.

20.gs. 70. gadu beigās – 80. gadu sākumā ERZ sāka funkcionēt Taizemē, Bangladešā, Šrilankā, Pakistānā un citās valstīs. 1990.gadā ERZ skaits attīstītajās valstīs pārsniedza 260. Eksportam orientētu politiku veiksmīgi īstenoja jaunās industriālās valstis. [28,67]



1.5. att. Eksporta – ražošanas zonas makroekonomiskie efekti.[28,66]

ERZ makroekonomiskie efekti iedalās tiešajos un netiešajos.

Tiešie efekti atspoguļo tīro ienākumu attiecību ar ienākumiem no ārvalstīm, arī eksporta ieņēmumu pieaugumu, nodarbinātību, piesaistīto investīciju apjomu un saņēmējvalsts tēriņus infrastruktūrā. [28, 66]

Netiešie efekti atspoguļo zonas ietekmes pakāpi uz valsts ekonomiku, jaunās tehnoloģijas, sakaru nodibināšanu ar preču izejvielu piegādātājiem, darba vietu skaita pieaugumu un ienākumu līmeni valstī kopumā. [28, 66]

ERZ efektivitāte saistīta ar: saņēmējvalsts investīciju politikas aktivitāti, ģeogrāfiskā izvietojuma, infrastruktūras stāvokļa, kopējā un ārējā tirgus konjunktūras, ekonomiskās un politiskās stabilitātes.

1.4.7. Kompleksās zonas

Kompleksajām zonām ir gandrīz visu jau minēto zonu iezīmes. To sākums saistāms ar Honkongas un Singapūras ostām, kuras radās 19.gs. tirdzniecības centru tuvumā. Kompleksās zonas ir vismūsdienīgākās. Tās ietver tirdzniecības, muitas, ražošanas un zinātniski pētnieciskās funkcijas. Kompleksās zonas dod priekšroku vietējai uzņēmējdarbībai. Tādas uzņēmējdarbības zonas 20.gs. 80. gadu sākumā ir radušās ASV, Lielbritānijā u.c. [25, 82]

Kompleksās zonas raksturīgās arī Ķīnai. „Shen-Dzhen” aizņem 327,5 km² lielu teritoriju, kur izveidoti 5 administratīvie centri, 4 ražošanas rajoni, uzbūvētas 3 piestātnes, elektrostacija, ūdensapgādes objekti, dzīvojamie kvartāli, tirdzniecības, tūrisma, kultūras un mācību centri. Zonas ekonomikā pirmajos 14 gados ieguldīti 120 miljardi juaņu (tajā skaitā 20% (24 miljardi) ieguldījuši investori no 80 valstīm), ar kuriem izveidots vairāk kā 10000 vietējo uzņēmumu. Zonā ir apmēram 30 ārzemju banku un finanšu organizāciju nodaļu.

Zonā „*Shen-Dzhen*” ir vairāk kā 100 ražotņu ar noieta bāzi apmēram 20 pasaules valstīs. Šī kompleksā zona ir kļuvusi par saistposmu starp Ķīnas iekšējo rajonu ekonomiku un to produkcijas piegādi aizrobežu tirgum. [28, 83]

„*Shen-Dzhen*” eksportē elektroniku un elektroierīces, konteinerus, jahtas, tehnisko skābekli un dažādas krāsvielas, mēbeles, alumīnija velmējumus u.c.

Pie kompleksajām zonām pieder arī brazīļu zona „*Manaus*”. Tā darbojas kopš 1967.gada, kad Amazones baseinā 3.6 milj km² platībā tika izveidots brīvās zonas „*Manaus*” ražotnes apgabals. Tajā funkcionē ap 600 uzņēmumu ar kopējo nodarbinātību 800000 cilvēku (1998).

Pēdējo 20 gadu laikā darbību sākuši dažādi speciālo zonu paveidi – „uzņēmējdarbības zonas”, kas izveidotas ekonomiski depresīvos rajonos, piemēram, ogļu baseinos *Jorkšīrā* un *Midlendā* (Lielbritānijā). Uzņēmējdarbības zona orientēta uz saimnieciskās darbības stimulēšanu un atdzīvināšanu ekonomiski atpalikušos rajonos (arī vietējiem uzņēmējiem piedāvājot finanšu, kredītu un nodokļu atvieglojumus). Kopš 1980.gada tāda veida struktūras parādās arī ASV. Pie vieglākiem kredītu un nodokļu noteikumiem tur darbojas vairāk kā 60 uzņēmējdarbības zonu. Vairums no tām ir izveidotas rajonos, kuri ilgstošu laika posmu ir bijuši ekonomiskajā depresijā un pieaugošā bezdarbā. Privilēģiju un atvieglojumu līmenis tieši atkarīgs no darbavietu skaita, kas radītas bezdarbnieku labā. Par katru darbavietu nenodarbinātajiem vietējiem iedzīvotājiem uzņēmējs saņem nodokļu atlaidi 500\$. Par katrām šādām 200 vietām zonas darījumi tiek atbrīvoti no 5% nodokļa par pārdošanu un maksas par energoresursiem izmantošanu. [28, 83-85]

1.4.8. Brīvās zinātniski tehniskās zonas

Zinātniski tehniskās zonas – jaunākais zonu tips, to attīstība ir saistīta ar zinātniski tehnisko progresu un attīstību. Industriāli attīstītās valstīs tādas zonas uzskata par perspektīvu mehānismu, kā zinātniskos jauninājumus no universitātēm un pētnieciskajām laboratorijām pārnest ražošanā.

Brīvās zinātniski tehniskās zonas sauc par tehnopolisām vai tehnoparkiem. Ar tehnoloģiskajiem parkiem saprot rūpniecības būvju kompleksu un pakalpojumu objektus, kuri ir spējīgi nodrošināt uzņēmējdarbības subjektiem noteikumus, kādi ir nepieciešami mūsdienīgas un konkurentsapējīgas produkcijas ražošanai un jaunāko tehnoloģiju pielietošanai, kas atbilst pasaules tirgus prasībām. [28, 92]

ERZ notiek sērijveida ražošana, bet tehnoparkos notiek jaunu tehnoloģiju, materiālu un preču izstrādes process, tiek veikta eksperimentāla preču ražošana mazās sērijās. Parasti tādas zonas veidojas ap zinātniskajiem centriem, universitātēm, eksperimentālām bāzēm, laboratorijām, lielām rūpnīcām.

Pirmais zinātniski tehniskais parks parādījās ASV pie Stendfordas universitātes 1950. gadā. Deviņdesmito gadu beigās ASV bija vairāk kā 170 tehnoparku, kuru platība ir 60-2600 ha.

Eiropā tehnoparki sāka izveidoties ap 1970.gadu – sākumā Lielbritānijā, pēc tam arī Beļģijā un Francijā. Vācijā tādas struktūras sāka veidoties tikai 1983.gadā, taču to izplatība norisa ļoti strauji: 1989. gadā valstī bija ap 70 parku, bet 1995.gadā – vairāk par 120. Francijā ir apmēram 30 tehnoparku (tur tos sauc par „*mini-audzētavām*”).

Tehnoparki ir ļoti nozīmīgi Eiropas Savienībai. ES acīs tie ir instrumenti, ar kuru palīdzību izlīdzināt ES valstu savstarpējo disbalansu. Tehnoparki ir kā mehānismi, kas radīti, lai izveidotu tehniskiem jauninājumiem vajadzīgo klimatu, lai stiprinātu zinātnes saikni ar ražošanu.

Japānā tehnoparkus sauc par tehnopolisām. Ar to palīdzību Japāna vēlas realizēt vairāk kā 30 nacionālu programmu. Pirmie šo parku produkti ir jau sasnieguši ASV, kur japāņi pārdod šķiedru optiku, mobilo tālrunu sistēmas, satelīta uztvērējus un aparatūru videosakariem. [28, 93-94]

No industriāli attīstītajām valstīm tehnoparki ir arī Brazīlijā, Indijā, Ķīnā u.c. 1998.gadā pasaulē bija vairāk kā 400 tehnoparku. Tie var izveidoties tikai speciāli organizētās teritorijās. Viens no lielākajiem Āzijas tehnoparkiem atrodas Sindžu pilsētā (Taivāna) un ir 380 ha liels. Tā specializācija – sakaru sistēmu, kompjūteru un medicīnas iekārtu ražošana. Tur 2001.gadā strādā 135 firmas ar kopējo darba vietu skaitu 4000 cilvēkiem.

Muitas, nodokļu un kredītu privilēģijas ieviestas, lai atvieglotu uzņēmējdarbību sākotnējā, daudz riskantākajā darbības fāzē.

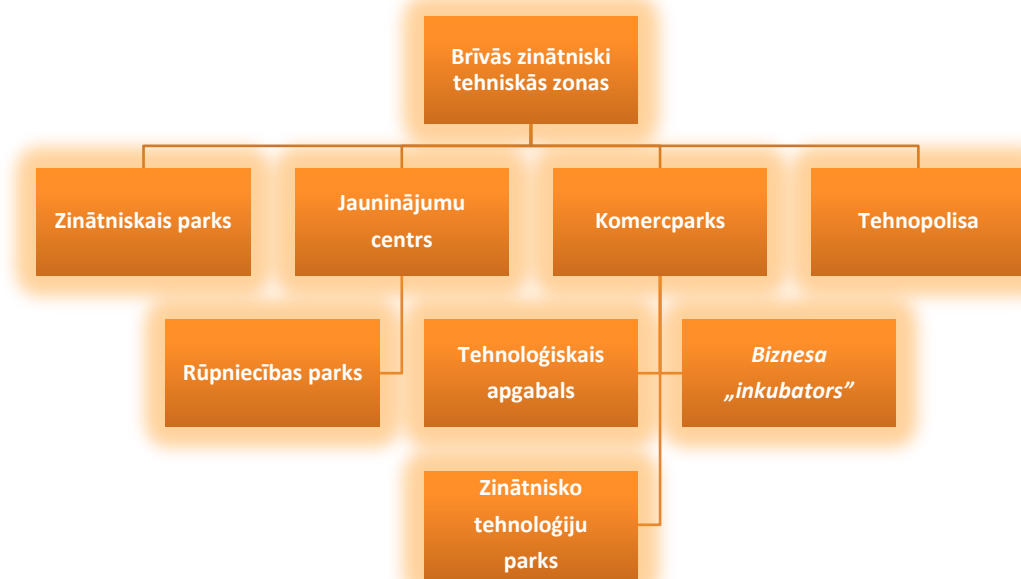
Liela kapitāla ieplūde no ārienes tehnoparku investīciju fondos, kas finansē daudzu nelielo firmu darbību, ir efektīva tehnisko jauninājumu ieviešanai arī masveida produkcijas ražošanā.

Tehnoparki tiek reģistrēti kā juridiskas personas. Tie var būt gan komercorganizācijas, gan arī nekomerciskas organizācijas. Par dibinātājiem var kļūt fiziskas vai juridiskas personas.

Tehnoparkiem ir daudz organizatorisku formu. To nosaka mērķi, darbība un reģiona prasības.

Galvenās tehnoparku organizatoriskās formas ir:

- ✓ **Zinātniskais parks.** Tas rodas universitāšu, zinātniski pētniecisko centru tuvumā. Parka galvenais uzdevums ir attīstīt pētniecības objektus;
- ✓ **Jauninājumu centrs.** Centra galvenais uzdevums ir atbalstīt (konsultācijas izpētes jautājumos, finanšu un komercdarbība) uzņēmējus, ārpus centra darbiniekus, kas nodarbojas ar jaunu tehnoloģiju ražošanu un realizāciju un tirgū uzņemas atbilstoši lielu risku;



1.6. att. Brīvo zinātniski tehnisko zonu organizatoriskās formas.[28, 95]

- ✓ **Komercparks.** Tas nodarbojas ar ražošanu, dažāda veida komercdarbību, administratīvo darbu, izstāžu organizēšanu, gatavās produkcijas iepakojšanu un realizāciju. Šai struktūrai nav nepieciešams atrasties tuvu zinātniski pētnieciskajiem institūtiem;
- ✓ **Tehnoloģiskā polisa.** Tā apzīmē teritoriju, kur atrodas stratēģiski svarīgi faktori jauninājumu procesiem: augsti kvalificēts darbaspēks, vairāki objekti ar inkubatoriskām funkcijām, bankas vai analogas iestādes, kas subsidē inovācijas procesu. Kopš 1992.gada tāda polisa patāv Boloņā. To ir dibinājusi pilsēta, Boloņas provinces amatpersonas un privātuzņēmēji;
- ✓ **Tehnoloģiskais apgabals.** Šī struktūra ietver jau minēto polisu, kā arī attīstītu rūpniecības apgabalu un vismaz vienu zinātniska rakstura parku. 1996.gadā tāds apgabals radās Itālijas ziemeļu industriālajā centrā Turīnā;
- ✓ **Rūpniecības parks.** Parasti tas ir nespecifisks teritoriālu uzņēmumu koncentrējums. Piedāvājot izdevīgus noteikumus to izvietojšanai (transporta piesaiste, īres maksa, nodokļu privilēģijas utt.), valsts atbalsta ražotājus, kas darbojas vājas struktūras reģionos;
- ✓ **Biznesa inkubators.** Tas, atšķirībā no rūpniecības parka, ir radīts, lai uzlabotu izaugsmes un izdzīvošanas noteikumus jaunizveidotajiem uzņēmumiem un nodod to rīcībā ēkas kompleksu ar izdevīgu īres maksu un vispārējiem pakalpojumiem (piemēram, telekomunikācijas). Jaunu biedru uzņemšana *biznesa inkubatorā* vairumā gadījumu ir saistīta ar to izdzīvošanas augsto ticamību, jauna uzņēmuma veidošanos. Pēc termiņa beigām uzņēmējiem ir jāpamet *biznesa inkubators*, lai dotu vietu jauniem pretendentiem;

- ✓ **Zinātnisko tehnoloģiju parks.** Tas apzīmē teritoriālu, uz mūsdienīgām tehnoloģijām orientētu uzņēmumu koncentrātu. Tehnoloģiju parkam jābūt ne tikai ražošanas un zinātnisko pētījumu vietai, bet arī darbinieku dzīves vietai. Atrašanās laiks parkā vairumā gadījumu ir neierobežots. [28, 94 – 98]

Atšķirīgas tehnoparku funkciju specifika: ja Francijā jau minētās „*mini audzētavas*” var saukt par mazo uzņēmumu aizbildņiem, tad Vācijā tiek akcentēta mazu zinātnisku uzņēmumu izveide, tehnoloģiju iesaiste rūpniecībā, to apmaiņa firmu starpā arī ārpus parka robežām. Analogi tehniskie parki izstrādāti arī Lielbritānijā.

Plašā tehnoloģisko parku izplatība, vairāk arī to organizatorisko formu daudzveidība, saistīta ar to, ka tehnoparki vienlaicīgi darbojas atšķirīgu reģionu interesēs. Tehnoparki risina uzdevumus, kas saistīti ar rūpniecības struktūru pārveidi, vietējo iedzīvotāju mobilizāciju, pārējo reģionu resursiem un slēpto iespēju izpēti, stingrām ekoloģiskajām prasībām, konkurētspējīgas produkcijas ražošanu. Tehnoparki nodrošina apstākļus inovācijas procesa visu stadiju realizēšanai no izstrādes un ekspertīzes līdz preču parauga izlaidei un realizācijai. Tie var būt arī uzņēmējapmācības centri. [28,99]

Tehnoparka pārvaldes struktūru nosaka tā darbības profils. Organizācijas struktūrai ir divi līmeņi: operatīvais un stratēģiskais. Pēdējais ietver direktoru padomi un ekspertu padomi. Augstākais tehnoparka kā slēgtā tipa akciju sabiedrības pārvaldes orgāns periodā starp akcionāru sapulcēm ir direktoru padome. Tajā ietilpst tehnoparka dibinātāju pārstāvji, kas nosaka tā ilgtermiņa stratēģiju.

Operatīvo līmeni pārstāv tehnoparka izpilddirekcija, kas īsteno tiešo pārvaldi un izstrādā īstermiņa struktūras stratēģisko attīstības plānu. Izpilddirekcija sastāv no ģenerāldirekora, finanšu direktora un projektu menedžera, kas ir arī ģenerāldirektora vietnieks. Izpilddirekcijas funkcijās ietilpst: tiešas saiknes ar firmām nodrošināšana, palīdzības sniegšana aktuālo problēmu risināšanā, firmu īres, finanšu, darba un ekoloģisko saistību kontrolēšana.

Izpilddirekcijā var funkcionēt vairāki dienesti, kuri nodarbojas ar uzņēmējapmācības jautājumiem, servisu, izstādēm un *tehnoloģisko transfertu* (tehnoloģiju pāreja no laboratorijām uz ražotnēm).

Augstākais zinātniski metodiskais pārvaldes orgāns ir ekspertu padome, kuru veido vadošo zinātnieku direktoru padome. Tā nodarbojas ar ekspertīzes jautājumiem un zinātnisko projektu atlasī, dod rekomendācijas tehnoparka attīstības jautājumos. [28, 100-104]

1.4.9. Starptautiskās zonas

Šis zonu tips ir izveidojies salīdzinoši nesen, tas saistīts ar valstu ekonomisko sadarbību. Jāatzīmē, ka paralēli ar globalizācijas procesu pasaules ekonomikā, notiek tā reģionalizācija. Reģionālo ekonomisko struktūru veidošanās ir dominējoša pasaules saimniecības sistēmas pazīme.

Par svarīgu elementu pasaules ekonomikā ir kļuvusi vienošanās par tirdzniecību starp ASV, Kanādu un Meksiku. Āzijas Klusā okeāna reģiona valstis 21.gs. sākumā nolēma vienoties Muitas savienībās un noņemt nodevu barjeru, kļūstot par vienīgo tirdzniecības zonu, kurā ietilpst vairāk kā 15 Austrumāzijas un Dienvidaustrumāzijas valstu.

20.gs. beigās pasaulē pastāvēja 85 reģionālas un ekonomiskas tirdzniecības vienošanās, lai gan reāliem starptautiskiem procesiem ir nozīme tikai Rietumeropā (*ES*) un Ziemeļamerikā (*NAFTA*). Tās ir starptautiskās zonas. Lielākajā daļā Āfrikas reģionu reģionālā sadarbība nevar dot jūtamu efektu, kamēr dalībvalstis nenasniegs noteiktu tehniski ekonomisku un tiesisku gatavību. [28, 110]

Tādā veidā reģionālā integrācija, kas ir līdzīga ar globalizācijas procesu, ienes jaunu saturu brīvo ekonomisko zonu izveidē: brīvās ekonomiskās zonas iziet ārpus valdības nacionālās ekonomikas rāmjiem un kļūst starptautiskas. Tādas zonas veidojas un attīstās lēni, jo iziet ilgu un pakāpenisku izveides un attīstības ceļu. Īpaši labi to var novērot Andu kalnu valstu grupā, kurā ietilpst Bolīvija, Kolumbija, Peru un Ekvadora. Kopš Andu valstu grupas dibināšanas 1969.gadā tā ir izgājusi grūtu attīstības ceļu.

Andu valstu grupa panāca noteiktu progresu ekonomiskās politikas koordinācijas jomā, vietējās rūpniecības attīstības plāna izveidi, liberāla muitas režīma izveidi, lai paplašinātu muitas tirdzniecību. Kopš 1978.gada veiksmīgi darbojas finanšu orgāns „*Andu rezerves fonds*”, kas izmanto jaunu norēķinu vienību – Andu peso (pārsvārā muitas tirdzniecībā un tūrismā). Fonds palīdz dalībvalstīm ar izdevumu balansa problēmām. Cita šīs valstu grupas organizācija „*Andu attīstības korporācija*” darbojas ne tikai kā investīciju iestāde, bet arī kā komercbanka. Korporācija ir izstrādājusi un realizējusi vairāk kā 300 projektu izstrādes un infrastruktūras nozarē. Kopš 1983.gada funkcionē Andu parlaments. Svarīgs likumdošanas sistēmas orgāns ir Andu tiesa. [28, 112-114]

1995.gada septembrī apvienības valstu vadītāji satikās konferencē Kito, kur tika pieņemts lēmums par grupas pārveidošanu Andu integrācijas sistēmā un visas vadības struktūras pārveidi. Andu integrācijas sistēma iekļauj Andu prezidentu padomi – galveno politisko orgānu, Andu parlamentu, ārlietu ministru padomi, Andu tiesu, attīstības korporāciju un rezervju fondu.

Tāds ir Andu reģionālās grupas 34 gadu darbības rezultāts, lai gan valstis vēl nav kļuvušas par starptautisko brīvo zonu Latīņamerikā.

1.4.10. Pierobežas (reģionālās) zonas

Eiropā ir radušies jauni starptautiskie procesi līdzās brīvo ekonomisko zonu specifiskajiem modeļiem. Runa ir par pierobežu sadarbību, kas nodrošina t.s. caurspīdīgumu Eiropas starpvalstu robežās un aktivizē vietējos ekonomiskos procesus. Par svarīgākajām pierobežas sadarbības formām uzskata eiroreģionus, kādi Eiropā ir vairāk par 50 (1998). [26, 37]

Eiroreģions apzīmē organizētu ģeogrāfiski ekonomisku telpu, kas sastāv no valstu pierobežu administratīvi teritoriālajām vienībām, kuras labprātīgi piekritušas saimnieciskajai, zinātniskajai, kultūras vai citai sadarbībai. Piemēram, ekoreģions „*Maas-Rein*” (apdz. 3,7 miljoni cilvēku) sastāv no Beļģijas, Nīderlandes un Vācijas teritorijām. Pēdējā tādi eiro reģioni eksistē pa visu robežas perimetru, ieskaitot pierobežas īpašumus ar Franciju, Šveici, Austriju, Dāniju utt. Uz Polijas robežperimetra atrodas 9 eiroreģioni, ar kuriem saistīta Čehija, Slovākija, Ungārija, Ukraina, Lietuva, Vācija. [26, 37-38]

Starptautiskās attiecības reģionālā un lokālā līmenī regulē Eiropas kovencija par starprobežu sadarbību (pieņemta 1980.gada 21. maijā Madridē). Saskaņā ar šī dokumenta 1. paragrāfu par sadarbības aktīvu subjektu uzskata vietējo pašpārvaldes orgānu un valsts administrāciju.

Eiroreģionos realizēta to attīstības programma (1994-1999) saistībā ar starprobežu sadarbības attīstību galvenokārt palīdzības ES iekšējo un ārējo robežu rajonu dēļ. Programma sastāvēja no daudziem uzdevumiem, piemēram, jaunāko tehnoloģiju izstrādes un ieviešanas, apkārtējās vides aizsardzības, darba tirgus attīstības, profesionālās sagatavotības paaugstināšanas. Tas viss saistīts ar jaunāko brīvo ekonomisko zonu mērķiem un uzdevumiem.

Galvenais eiroreģiona pārvaldes orgāns ir padome, kurā starprobežu sadarbības dalībvalstis deleģē katra trīs cilvēkus. [26, 40]

Eiroreģionos darbojas arī dažādas komisijas, kas nodarbojas ar šādiem jautājumiem:

- ✓ Eiroreģiona attīstība (finanšu avoti, investīcijas, izstādes, gadatirgi);
- ✓ Tirgus darbības koordinēšana;
- ✓ Apkārtējās vides aizsardzība un tūrisms (apkārtējās vides sastāva analīze, tūristu maršrutu izstrāde);
- ✓ Izglītība, kultūra, sports (sanāksmju organizēšana, konferences, festivāli, mākslas konkursi, sporta sacensības).

Pastāv eiroreģiona kontroles – revīzijas komisijas apvienotais sekretariāts un koordinatoru institūts eiroreģiona darbības jautājumos. Statūti pieprasa un formē kopējo budžetu.

Kopš 1993.gada funkcionē eiroreģions „*Karpati*”. Tajā ietilpst administratīvi teritoriālās Polijas, Ungārijas, Rumānijas, Slovākijas un Ukrainas vienības. Tā ir starpvalstu apvienība, kas var tuvākajā nākotnē kļūt par vispārpieņemtu pārejas tipa ekonomikas valstu savienību.

1995.gada septembrī četras Polijas vojevodistes (Zamoisko, Ļubinska, Helmska, Tarnobžečka) un Ukrainas Volīnijas apgabals parakstīja vienošanos par eiroreģiona „*BUG*” izveidi un pieņēma tā statūtus. 1998.gada maijā tam pievienojās Brestas apgabals (Baltkrievija) un Bjalistokas vojevodiste (Polija). Eiroreģions ir uzņemts *Starprobežu eiroreģionu asociācijā*; ir perspektīvas līdzekļu saņemšanai tā iekšējai attīstībai. „*BUG*” ar kopējo platību 82000 km² atrodas Eiropas centrā, pie viena no Eirāzijas automaģistrāles ceļiem. [26, 43-45]

„*BUG*” konferencē Ļubļanā noteica tā mērķus un uzdevumus:

- ✓ Transporta infrastruktūras attīstība, robežas šķērsošanas mehānisma vienkāršošana, mēri ekoloģijas jomā;
- ✓ Poļu – baltkrievu – ukraiņu investīciju bankas izveide, ar kuras palīdzību investēt rūpniecībā;
- ✓ Reģionālo rekonstrukciju fondu organizēšana finansiālam reģiona firmu atbalstam;
- ✓ Informācijas bāzu attīstīšana, papildināta ar jaunākajiem sasniegumiem zinātnes un tehnikas jomā;
- ✓ Norēķina bartera palātas izveidošana, ar kuras palīdzību palielināt preču apgrozījumu.

1.4.11. Speciālās ekonomiskās zonas

Šīs zonas ir joslas ar sīkāku sistēmtiesiski organizatorisko un ekonomisko regulējumu attiecībā pret pārējo valsts teritoriju. Sistēmnosacījumu īstenošanās padara iespējamu subjektam, kas uzsācis ekonomisko darbību zonas teritorijā, ārkārtēja ekonomiska izdevīguma un neekonomisku priekšrocību gūšanu. Saimnieciskā darbība tajā attīstās ar privilēģiju palīdzību. Parasti tās tiek izvietotas lidostu vai ostu tuvumā. [26, 60]

Speciālo ekonomisko zonu darbības nosacījumi:

- ✓ Produkcijas ražošana eksportam;
- ✓ Ārzemju investīciju piesaistīšana. Ārzemju kapitāls tiek ieguldīts ar mērķi gūt ātru peļņu;
- ✓ Ražošanas nozaru izvēle (visbiežāk - darbietilpīgas nozares un vietējo izejvielu pārstrāde);

- ✓ Zemās darbaspēka izmaksas. Zonā nav stingru ierobežojumu darba likumdošanā, nav arī obligāta kolektīvo līgumu slēgšana. Tas viss samazina darba izmaksas;
- ✓ Speciāla nodokļu aplikšanas kārtība. Zonas uzņēmumi maksā nelielus nodokļus vai arī nemaksā neko. Atbrīvojums no nodokļiem var būt uz laiku, pēc tam saglabājot labvēlīgu nodokļu politiku;
- ✓ Elastīga likumdošanas īstenošana. Formalitāšu vienkāršošana, lēmumu pieņemšana galvenokārt tikai zonas vadībā.
- ✓ Valūtas apgrozības brīvība;
- ✓ Peļņas repatriācijas iespējas. Uzņēmuma darbības rezultātā gūto peļņu saņem kapitāla ieguldītājs, kas visbiežāk ir ārvalstnieks, un peļņa aizplūst. Pastāv arī reti izņēmumi, kad tiek investēts arī nacionālais kapitāls;
- ✓ Infrastruktūras nodrošinājums;
- ✓ Garantijas. Valsts garantē labvēlīgu nodokļu politiku, kredītus un to, ka zonas uzņēmumi netiks pakļauti nacionalizācijai.

Zonas darbības saimnieciskais efekts:

- ✓ zonas darbība veicina visas valsts saimniecisko attīstību;
- ✓ rodas jaunas darbavietas;
- ✓ samazinās ražošanas izmaksas un produkcijas cena;
- ✓ palielinās eksports, uzlabojas kopējā valsts tirdzniecības bilance.



1.7. att. Speciālās ekonomiskās zonas saimnieciskais efekts.[26,63]

Ķīnā SEZ ir lielākas platībā, no kurām viena (Hainana) aizņem salas provinci, bet dažas no Krievijas brīvajām ekonomiskajām zonām ir vēl lielākas, piemēram, *Nahodka* Sibīrijā (~4579 km²). Ķīnā ienākuma nodokļa likme ir samazināta no 30% līdz 15-24%, kas atkarīgs no speciālo ekonomisko zonu tipa. Uzņēmumi Polijā speciālajās ekonomiskajās zonās saņem 10 gadu atbrīvojumu no ienākuma nodokļa maksāšanas, nākamos 10 gadus maksājot pusi no tā. Britu uzņēmumi speciālajās ekonomiskajās zonās saņem atvieglojumus īpašuma nodokļa maksājumiem. [26, 63-65]

Visiem šeit apskatītajiem brīvo ekonomisko zonu tipiem ir gandrīz viens un tas pats ekonomiskais mērķis (nacionālo un ārvalstu investīciju piesaistīšana, starptautiskās darba dalīšanas priekšrocību izmantošana utt.). Brīvo ekonomisko zonu priekšnosacījumi – izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis un attīstīta infrastruktūra.

2. BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS PĀRĒJĀ PASAULĒ

Šobrīd pasaulē funkcionē aptuveni 400-2000 dažādu brīvo ekonomisko zonu. Statistika par to skaitu ir krasi atšķirīga, jo dažādos informācijas avotos dažādi tiek definēts brīvās ekonomiskās zonas jēdziens. Šajā nodaļā tiek apskatītas progresīvākās BEZ katrā no pasaules kontinentiem.

2.1. Brīvās ekonomiskās zonas Ziemeļamerikā

Ziemeļamerikā faktiski tikai vienā valstī – ASV pastāv brīvās ekonomiskās zonas. Kanādā ir viena ekonomiskā zona Jaunskotijā, taču tā nefunkcionē. Savukārt Meksikā ir tikai divas brīvostas, kuras gan vairāk definējamas kā vienkāršas ostas.

- ✓ Pirmās modernās brīvās ekonomiskās zonas (nevis brīvostas, kuras veidojās jau 13.gs.) sāka veidoties ASV 1934.gadā, kā iekšējo tirdzniecību stimulējošās zonas. Pie tam kā galvenais atvieglojuma veids bija atbrīvojums no muitas nodokļiem komponentēm, kas nepieciešamas automobiļu tirdzniecībā. Par BTZ tika pārvērstas noliktavas, doki un lidostas. Ja zonā esošā uzņēmuma ražotā produkcija tika eksportēta uz trešajām valstīm, tad šis uzņēmums neskaitījās kā nodokļu maksātājs pēc ASV jurisdikcijas. Pēc ASV likumdošanas arī šobrīd valstī pastāv brīvās tirdzniecības zonas, par kādām tiek uzskatītas drošas teritorijas, kuras atrodas muitas pārraudzībā un atrodas ārpus ASV muitas teritorijas. Kā jau minēts, ASV BTZ likums pieņemts jau tālajā 1934.gadā, kas protams ar grozījumiem, taču ir spēkā arī šodien. Likums paredz, ka preces, kuras tiek ievestas zonā to apstrādei, uzglabāšanai, ražošanai utt., netiek apliktas ar muitas nodokļiem. Taču gadījumā, ja šīs preces nokļūst ASV patēriņa tirgū, tad uz tām attiecas visa ASV nodokļu politiku reglamentējošā likumdošana. Preces, kuras atrodas zonas iekšienē tiek atbrīvotas no PVN un akcīzes nodokļa, tāpat tas notiek arī gadījumā, ja šīs preces tiek eksportētas uz citu pasaules valsti. Tāpat pie priekšrocībām var minēt to, ka kamēr preces atrodas muitas teritorijā, tās ir pasargātas no zādzības, jo atrodas slēgtā muitas teritorijā. BTZ teritorijā nedrīkst veikt nekādas operācijas ar alkoholu saturošiem produktiem (tajā skaitā parfimēriju, kura satur alkoholu), tabakas izstrādājumiem, ieročiem un cukuru. [7, 29]

2004.gadā visu ASV BTZ kopējais apgrozījums sastādīja 305 miljardus ASV dolāru, kamēr nākamgad šis skaitlis pieauga līdz 410 miljardiem ASV dolāru. Eksports no šīm zonām uz pārējām pasaules valstīm sastādīja aptuveni 23 miljardus ASV dolāru.

2005.gada nogalē brīvās tirdzniecības zonas ASV nodarbināja aptuveni 340 000 cilvēku 2500 zonu uzņēmējdarbības. Pavisam, uz 2005.gada beigām, ASV ir 158 darbojošās brīvās tirdzniecības zonas. [8]

2.2. Brīvās ekonomiskās zonas Dienvidamerikā

Dienvidamerika pēc brīvo ekonomisko zonu skaita, protams, atpaliek no Āzijas reģiona, taču arī šeit ir savi ekonomisko zonu piemēri, kurus ir vērts pieminēt. Sākotnēji šajā reģionā attīstījās brīvās tirdzniecības zonas, kamēr pēdējā desmitgadē aizvien aktīvāk sāk parādīties uz eksportu virzītas zonas. Parasti Dienvidamerikā tiek dibinātas nelielas un ļoti šauras specializācijas BEZ. [20]

- ✓ No 1994.gada maija, **Brazīlijā** pastāv četras brīvās ekonomiskās zonas, taču tikai viena no tām līdz šodienai ir izdzīvojusi un darbojas. Tā ir *Manaus* brīvās tirdzniecības zona. Pēc savas uzbūves tā ir kompleksā BEZ un atrodas Amazones reģionā. Tā ir viena no pasaules lielākajām BEZ, jo aizņem 3,6 miljonus kvadrātkilometru lielu teritoriju. Šajā ekonomiskajā zonā šobrīd darbojas vairāk nekā 400 uzņēmumi. Kopumā zonas ieņēmumi sastāda aptuveni 10 miljardus ASV dolāru gadā. Tāpat zonā ir 50 tūkstošu darba vietas un vēl 350 tūkstošu cilvēku darbs ir netiešā veidā saistīts ar zonas darbību. Zonā tiek ražota visa veida elektrotehnika (audio un video iekārtas, mikroviļņu krāsnis, mobilie telefoni, datori utt.), automobiļi, rūpnieciskā ķīmija, metalurģija, termoplastika u.c. Visa veida starppatēriņa produktiem, kas tiek importēti zonā tiek piemērots 88% importa nodokļa atvieglojums, ja vien preces tālāk netiks tirgotas iekšējā tirgū. Tāpat pastāv arī dažāda veida akcīzes nodokļu atvieglojumi. Savukārt PVN atlaides tiek klasificētas pēc preču kategorijām:
 - ✓ Industriālajām precēm – 45% PVN atlaide;
 - ✓ Apģērbs, plaša patēriņa preces, pārtika – 55% PVN atlaide;
 - ✓ Starpmateriāli un īpaši atbalstāmās lauksaimniecības produkti – 100% PVN atlaide. [20]
- ✓ **Argentīnas** brīvo ekonomisko zonu likums ir pieņemts 1994.gadā. Šis likums pieļauj vienas brīvās ekonomiskās zonas izveido katrā no kopumā 23 valsts provincēm. Pie tam šai zonai obligāti ir jābūt eksporta-ražošanas zonai. Likums paredz to, ka preces, kuras tiek importētas zonā netiek apliktas ar nodokļiem un nodevām. Tas attiecas tikai uz precēm, kuras nav paredzētas gala patēriņam. Preces, kuras tiek ievestas zonā, netiek uzskatītas kā importētas valstī. Preces drīkst uzglabāt zonas teritorijā līdz pat piecu gadu

ilgam laika periodam. Tas nozīmē to, ka, ja ražotājs negrib maksāt nodokļus par visām precēm uzreiz, tas var pamazām izvest preces no zonas uz valsts iekšieni. Tādā veidā uzņēmums var optimizēt savu naudas plūsmu. Zināmākā Argentīnas brīvā ekonomiskā zona ir *La Plata* zona, kas atrodas aptuveni 60km no Buenosairesas. Tāpat tā atrodas tuvumā valsts nozīmes lidostai un atrodas ostas teritorijā. Zona iekļauj sevī aptuveni 400 tūkstošus kvadrātmetru lielu noliktavu teritoriju, kā arī konteineru uzglabāšanas un ofisu teritorijas. Galvenokārt zonas iekšienē tiek apstrādāta mašīnērija, tekstila izstrādājumi, elektronikas preces, rotaļlietas utt. Zonas ietvaros darbojas tādi uzņēmumi kā: „Canon”, „Pionier”, „Daewoo”, „Sharp”, „Tag Hauer”, „Kia”, „Mazda”, „Nissan”, „Skoda”, „Nike”. Kopumā zonā tieša veidā darbojas 315 uzņēmumi, netieši ar zonu saistīti vēl aptuveni 1600 uzņēmumu. [11]

2.3. Brīvās ekonomiskās zonas Āzijā un Āfrikā

Āzijā visizplatītākās ir eksporta-ražošanas zonas. Tagad to skaits ir aptuveni 150. Šāda veida zonas ir izveidotas Ķīnā, Dienvidkorejā, Indonēzijā, Taizemē, Malaizijā, Filipīnās, Indijā, Pakistānā, Taivānā, Sīrijā, Irānā un Jordānijā.

- ✓ **Ķīnā** 1974.gadā tika izveidotas veselas 14 brīvās ekonomiskās zonas, kuras visas tika izvietotas ostu pilsētās. Galvenais mērķis bija attīstīt iekšējo tirdzniecību. Mūsdienās caur šīm zonām iziet 2/3 no visas Ķīnas preču plūsmas. [11]
- ✓ **Japānā** nav klasisku brīvo ekonomisko zonu, taču popularitāti ir iemantojuši zinātniski centri-polisas. Kopumā šobrīd Japānā 14 rajonos darbojas 18 tehnopolisas. Lielākā tehnopolisa „*Cikuba*” vien nodrošina darbu 145 tūkstošiem iedzīvotāju.[11]
- ✓ Brīvo ekonomisko zonu likums **Indijā** pieņemts 2000.gada 1.aprīlī. Tas definē nosacījumus ar, kuru palīdzību valstī var veidoties speciālās ekonomiskās zonas. To izveides mērķis bija veicināt konkurētspējīgu tirdzniecību starptautiskā līmenī un nodrošināt ar kvalitatīvu infrastruktūru uzņēmējdarbības vidi. Līdz 2006.gadam valstī tika nodibinātas 42 ekonomiskās zonas. Jāsaka gan, ka šīm zonām netiek piemērotas nekādas nodokļu atlaides, kas mazina šo investīciju piesaistes instrumentu efektivitāti. Tāpat likumā ir minēti ierobežojumi tam cik daudz drīkst nodarboties ar pievienotās vērtības operācijām, proti, pievienotā vērtība nedrīkst pārsniegt kādu noteiktu izmaksu līmeni no izejvielu vērtības. Gadījumā, ja preces tiek eksportētas, tās netiek apliktas ar muitas nodevām, bet gadījumā, ja tiek ievestas patēriņam pārējā Indijas teritorijā, tad tiek uzskatītas par importu. Uz 2005.gada 31.martu valstī astoņās darbojošās zonās ir

reģistrēti 811 uzņēmumi. Šie uzņēmumi nodrošina ar darbu 100650 iedzīvotājus, no kuriem 32185 ir sievietes. Tāpat 2005.gadā visi BEZ uzņēmumi kopā ir veikuši investīcijas 18,31 miljonu Indijas rūpiju apmērā (aptuveni 3 miljoni Latvijas latu). [10]

- ✓ **Irānas republika** sāka ieviest pirmo piecgades plānu 1989.gadā. Tas paredzēja valsts ekonomikas atjaunošanu pēc Persijas līča kara. Šī plāna galvenā loma bija pārveidot ekonomiku no kara ekonomikas uz investīcijām atvērtu ekonomiku, kura balstās uz brīva tirgus principiem. Kā arī atjaunot savu dalību starptautiskajā preču un pakalpojumu plūsmā. Tā kā pāreja no kara ekonomikas uz atvērtu ekonomiku solījās būt sāpīga no sociālās jomas viedokļa, tad Irānas valdība nolēma šo procesu veidot nedaudz pakāpeniskāk. Proti, tika izvēlētas dažas dislokācijas, kurās varētu izveidot speciālās ekonomiskās zonas, kurās tad arī varētu pilnībā piemērot brīvā tirgus principus. Tādējādi tiktu ieviesti pietiekami labi apstākļi, lai piesaistītu ārvalstu investīcijas. Irānas brīvo ekonomisko zonu likums tika pieņemts 1993.gada septembrī. Pēc likumā minētās definīcijas, brīvās ekonomiskās zonas ir tās daļas Irānas teritorijā, kuras tiek reglamentētas ar speciāliem likumiem. Šis valsts daļas netiek uzskatītas par Irānas muitas teritoriju, tādējādi pieļaujot pilnīgu brīvību preču kustībai no un uz tām. Tieši iepriekšminēto iemeslu dēļ Irāna tiek uzskatīta par vienu no progresīvākajām BEZ instrumentu izmantotājām. Šobrīd valstī pastāv 18 brīvās ekonomiskās zonas. [11]

Āfrikā brīvās ekonomiskās zonas pagaidām nav iemantojušas lielu popularitāti, galvenokārt jau ekonomiskās situācijas dēļ un infrastruktūras trūkuma dēļ. Nelielas un ne-pārāk funkcionālas BEZ ir izveidotas Alžīrijā, Tunisijā, Ēģiptē un Marokā.

- ✓ Vienīgi šobrīd ir uzsākusies Tanžīras brīvās tirdzniecības zonas būvniecība Tanžīrā. Tā kā pilsēta atrodas faktiski 20 km no Spānijas dienvidu piekrastes, tad eksperti uzskata, ka tai ir milzīgs potenciāls. Pirmkārt, tā atrodas pie svarīgiem kuģošanas ceļiem, otrkārt, ir iespējams piesaistīt kvalificētu darbaspēku no ES. Tiek plānots, ka zona oficiāli tiks izveidota uz 2010.gadu. Līdz 2020.gadam zonas pārvalde ir izvirzījusi visai optimistiskus mērķus, - savā aptuveni 350 hektāru lielajā platībā nodrošināt ar darbu aptuveni 140 tūkstošus cilvēku. [25]

3. BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS KAIMIŅVALSTĪS UN PĀRĒJĀ EIROPAS TERITORIJĀ

3.1. Brīvās ekonomiskās zonas Eiropas teritorijā

Eiropas Savienība ir vienmēr uzstājusies par vienādu uzņēmējdarbības apstākļu izveidi tās dalībvalstīs, tādēļ tā neatbalsta brīvo ekonomisko zonu izveidi, ja vien tas nav jautājums ar reģionālo izlīdzināšanu. Autors, šajā nodaļā ir mēģinājis apkopot BEZ līdzīgos veidojumus Eiropas teritorijā. Par Brīvo ekonomisko zonu šajā gadījumā nebūtu uzskatāmas muitas zonas, bet gan ekonomiskās zonas, kuras stimulē investīciju piesaisti un jaunu darba vietu radīšanu ar nodokļu instrumentu palīdzību.

- ✓ Vienīgais brīvo ekonomisko zonu tips **Beļģijā** ir nožogotas noliktavu zonas/muitas zonas, tādas atrodas gan Antverpenes ostas tuvumā, gan Briseles nacionālās lidostas tuvumā. Valstī drīkst tikt veidota t.s. muitas zonas, kurās faktiski notiek preču uzglabāšana (taču nenotiek pievienotās vērtības operācijas). PVN par zonā uzglabātajām precēm un izejmateriāliem tādā gadījumā ir maksājams tikai gadījumā, ja tās tiek pakļautas brīvai iekšzemes cirkulācijai. Brīvās ekonomiskās zonas to klasiskajā izpratnē (investīciju piesaiste, darba vietu radīšana, uzņēmējdarbības vides uzlabošana) Beļģijā tomēr nepastāv. [11]
- ✓ **Kiprā** ir izveidotas divas nožogotas noliktavu zonas – Limasolas un Larnakas ostu tuvumā. Tādējādi šīs noliktavas darbojas kā tranzīta plūsmu nodrošinoši faktori. Taču Brīvās ekonomiskās zonas to klasiskajā izpratnē Kiprā nepastāv. [11]
- ✓ **Čehijā** ir izveidotas 10 brīvās ekonomiskās zonas vairākās valsts pilsētās. Gadījumā, ja daļēji-saražotās preces vai izejvielas, tiek importētas zonas vajadzībām, tad netiek piemēroti absolūti nekādi nodokļi, tāpat tas notiek arī, ja šīs preces jau ar pievienoto vērtību tiek re-eksportētas. Visus nodokļus tajā skaitā PVN, piemēro tikai tādā gadījumā, ja zonā saražotās preces vai neizlietotie izejmateriāli tiek laisti brīvā apgrozībā valsts iekšienē. [11]
- ✓ Vienīgā brīvā ekonomiskā zona **Dānijā** ir Kopenhāgenas brīvosta, kura ir tiešā Kopenhāgenas ostas pakļautībā. Visplašāk pielietotie atvieglojumi ir PVN nepiemērošana precēm, kuras cirkulē zonas iekšienē (kā importa, tā eksporta gadījumā) – nodokļi nav maksājami līdz brīdim, kamēr preces nepamet zonas teritoriju. Šī zona ir viena no retajām Eiropā, kurā tiek attīstītas pievienotās vērtības operācijas, respektīvi, ražošana. Faktiski tā balstās uz komplektēšanu, piemēram, ostas teritorijā no dažādām pasaules daļām tiek piegādātas automobiļa rezerves daļa, no kurām tiek sakomplektēts auto, un re-eksportēts,

tādējādi netiek piemēroti pievienotās vērtības nodokļi, bet tiek stimulēta ražošana un nodarbinātība. Kā autoram pastāstīja Kopenhāgenas ostas valdes priekšsēdētāja vietnieks, tad osta tuvākajā nākotnē cer uz strauji augošajām Baltijas valstīm, kā potenciālajiem sadarbības partneriem. Kopš 2004.gada Kopenhāgenas un Malmes (Zviedrija) ostas apvienojās, tādējādi izplešoties divu valstu teritorijā, pagaidām nav skaidrs, kā tas ietekmēs brīvostas darbību. [11]

- ✓ **Somijā** ir izveidota tikai viena brīvā ekonomiskā zona – Hanko brīvosta. Jāsaka gan, ka tā faktiski nedarbojas. Valstī ir izveidotas arī ap 20 muitas zonas, kurās tāpat kā vairumā līdzīgajām struktūrām nedrīkst nodarboties ar pievienotās vērtības operācijām. Tādējādi valstī faktiski nepastāv brīvās ekonomiskās zonas to klasiskajā izpratnē. [11]
- ✓ **Francijā** kā viena no Eiropas Savienība toni nosakošajām valstīm faktiski neatbalsta brīvo ekonomisko zonu veidošanu citviet Eiropā, taču pašā valstī vai tās atkarīgajās teritorijās pastāv apmēram 100 teritorijas ar nodokļu atvieglojumu režīmiem. Taču tās netiek klasificētas kā brīvās ekonomiskās zonas – par tām neatbild valdība, bet gan attiecīga municipalitāte, kas arī izsniedz atļauju par šādu zonu izveidi. Šajās teritorijās tiek stimulēta attiecīgās problēmas risināšana, attiecīgi arī piemērojot nodokļu vai citus atvieglojumus. [11]
- ✓ **Grieķijā** ir izveidotas trīs brīvās ekonomiskās zonas, kuras atrodas *Piraeus*, *Thessaloniki*, un *Heraklion* ostu teritorijās. Ārvalstu izcelsmes produkti drīkst tikt ievesti zonā nepiemērojot tiem nekādus nodokļus. Zonās šos produktus drīkst uzglabāt, šķirot un pārpakot. *Thessaloniki* ekonomiskajā zonā drīkst arī nodarboties ar pievienotās vērtības operācijām. Ja pievienotā vērtība nesastāda 20% no preces sākuma vērtības, tad šīs pašas preces drīkst re-eksportēt bez nodokļu piemērošanas. Taču faktiski, zonas tika izveidotas, lai stimulētu tranzīta plūsmu caur Grieķiju, un šīs zonas varētu izmantot kā savdabīgus loģistikas centru. [11]
- ✓ **Horvātijas** brīvo ekonomisko zonu likums ir ļoti līdzīgs Lietuvas likumam. Proti, ja zonas uzņēmums investē vairāk kā vienu miljonu KN (apmēram Ls 75 000) valsts vai pašvaldības infrastruktūrā, tad tas uz pieciem gadiem tiek atbrīvots no uzņēmuma ieņēmuma nodokļa maksāšanas, savukārt pārējie zonas uzņēmumi maksā uzņēmuma ieņēmuma nodokli 50% apmērā. Preces, kuras nav paredzētas Horvātijas iekšējam tirgum, tiek pilnībā atbrīvotas no pievienotā vērtības nodokļa un muitas nodokļiem. [11]
- ✓ **Īrijā** ir tikai viena brīvā ekonomiskā zona – *Shannon* ekonomiskā zona, taču tā, autoraprāt, ir paraugs visām līdzīgajām institūcijām Eiropā. Tā ir vecākā zināmā šāda veida institūcija Eiropā, tā tika izveidota jau 1959.gadā Šenonnas lidostas tuvumā. Līdz

pat tam laikam Šenonnas lidosta bija ļoti populāra, jo transatlantisko lidojumu laikā lidmašīnas nolaidās šajā lidostā, lai papildinātu savus degvielas krājumus. Taču jau piecdesmitajos gados lidmašīnu tehniskais progress ļāva veikt šos lidojumus bez papildus nosēšanās, kas nozīmēja lidostas nozīmības strauju mazināšanos. Tajā laikā zonas platība sastādīja tikai 15 hektārus. Arī izvirzītais mērķis bija visai pieticīgs – izveidot jaunās 300 darbavietas. Mūsdienās šī zona ir pārvērtusies par darbības veidu ziņā ļoti daudzveidīgu zonu – vienlīdz tiek attīstītas noliktavu/muitu zonu un ražošanas zonu privilēģijas. Ļoti nozīmīgu lomu spēlē zonas atrašanās vieta – tuvumā lielajam Lielbritānijas tirgum un arī visas Eiropas tirgum, kā arī ir pirmais pieturas punkts kuģu transportam no un uz ASV. Zonā jebkādos apjomos drīkst tikt ievesti izejmateriāli un daļēji pabeigtā produkcija, nepiemērojot nekādus nodokļus. Zonas iekšienē drīkst nodarboties tikai ar operācijām, kas nepievieno vērtību, pretējā gadījumā precēm tiek piemēroti visi attiecīgie Īrijas valsts nodokļi. Šannon zona ir unikāla ar to, ka savu darbību balsta faktiski uz lidostas nevis parasto ostu darbību. Šobrīd Šennon zonā tiek ražotas elektriskās ierīces, urbjamierīces, plaša patēriņa preces. Zonas gada eksporta vērtība šobrīd pārsniedz vienu miljardu ASV dolāru. [23]

✓ **Itālijā** divas ekonomiskās zonas Triestā un Venēcijā. Ārvalstu izcelsmes preces drīkst tikt piegādātas zonai tik ilgi, kamēr tās tiek izmantotas preču ražošanai, kuras tiks re-eksportētas. Ekonomiskajās zonās attiecībā pret pārējo valsts ekonomisko telpu ir sekojošas priekšrocības:

- Nodokļu maksāšana drīkst atlikt par 180 dienām no brīža, kamēr tās pamet zonas teritoriju (gadījumā, ja preces tiek ievestas Itālijas teritorijā);
- Preces drīkst transformēt jebkādā veidā, nepiemērojot par to nekādas muitas nodevas vai nodokļus;
- Atbrīvojums no nodokļu maksāšanas ārvalstu preču piegādēm zonas uzņēmējdarbībām.

Faktiski šo zonu galvenie klienti ir ASV kompānijas, kas tās izmanto kā placdarmu savu preču piegādei Eiropai.

✓ **Polijā** brīvo ekonomisko zonu likums tika pieņemts 1997.gadā un pārstrādāts 2001.gadā. Tas nosaka kārtību kādā darbojas visa tipa brīvās ekonomiskās zonas valstī. Uz 2004.gadu Polijā ir sešas brīvās muitu zonas un piecas norobežotas noliktavas, taču tās nav uzskatāmas par investīciju piesaistošām struktūrām. Interesanti autoram šķiet tas, ka paralēli „jumta likumam” darbojas arī 1994.gada oktobrī pieņemtais un 2000.gada

novembrī labotais speciālo ekonomisko zonu likums, kas nosaka kā darbojas šis BEZ paveids. Šobrīd galvenie atvieglojumi ko saņem SEZ uzņēmēj sabiedrības ir:

- uzņēmuma ieņēmuma nodokļa samazinājums par 50% no summas, kura tika investēta valsts vai pašvaldību objektos, kā arī jaunu darba vietu radīšanai (MVU – 65%; Krakovas zonai šie cipari ir attiecīgi 40% un 55%, jo tāpat atrodas ļoti veiksmīgā vietā investoriem).
- Tāpat zonu uzņēmēj sabiedrības var vienoties ar pašvaldībām par nekustamā īpašuma nodokļa atlaižu piemērošanu. [34]

Kopš 1994.gada Polijā kopumā tika izveidotas septiņpadsmit speciālās ekonomiskās zonas (uz 2004.gada decembri joprojām darbojas četrpadsmit). Kā min Polijas Ekonomikas ministrijas sabiedrisko attiecību daļas vadītāja vietnieks, tad gadsimtu mijā ES uzstāja uz to, ka šīs zonas neveicina godīgu konkurenci un vienmērīgas uzņēmējdarbība telpas izveidi, tādēļ valstī turpmāk netiks veidotas jaunas SEZ. [30]

- ✓ **Portugālē** ir izveidotas divas brīvās ekonomiskās zonas – Azoru salās un Mardeirā. Pēdējā no tām ir viena no, autoraprāt, vislabvēlīgākajām uzņēmumiem. Laika periodā no 2005-2006.gadam tajā tiek piemērota 2% uzņēmuma nodokļa likme, periodā no 2007-2011.gadam – 3% likme. Lai uzņēmums varētu maksāt samazināto UIN likmi (pārējā Madeiras teritorijā – 15%), tam jāatbilst noteiktiem kritērijiem, kuru vidū ir nodarbināto skaits un veikto investīciju apjoms. 50% no UIN jāmaksā uzņēmumiem, kuri atbilst vismaz diviem no sekojošajiem kritērijiem:

- Tiek veiktas investīcijas, kas saistītas ar ekonomikas attīstīšanu ar jaunu tehnisko inovāciju palīdzību;
- Reģionālās ekonomikas attīstīšana ar pievienotās vērtības operāciju palīdzību (ražošanu);
- Pastāvīga kvalificētu cilvēk-resursu izmantošana;
- Investīcijas apkārtējās vides uzlabošanai;
- 15 jaunu darba vietu radīšana vismaz uz 5 gadu laika periodu.

Tāpat uzņēmumi saņem nodokļa atlaidi pilnā apmērā par tādu summu, par kādu tiek apmācīts vietējais darbaspēks un 50% apmērā no summas, kas tiek ieguldīta enerģiju taupošajās tehnoloģijās. [11]

- ✓ **Slovēnijā** ir izveidotas sešas BEZ – Celjē, Ļubļanā, Mariborā, Nova Goricā, Sezānā un Koperā. Saskaņā ar 1998.gada BEZ likumu, zonu teritorijā drīkst darboties gan vietējie, gan ārvalstu uzņēmumi ar nosacījumu, ka vismaz 51% no preču apgrozījuma jābūt saistītam ar to eksportu. Tāpat kā vairumā Eiropas BEZ, arī šeit preču piegādes no

ārvalstīm zonas darbības nodrošināšanai netiek apliktas ar nodokļiem, tas attiecas uz izejmateriālu un pus-pabeigto preču piegādi. Ar nodokļiem tiek apliktas tādas preces kā automobiļi, ja vien, protams, tiek netiek nodarbināti tikai zonas teritorijā. Zonas uzņēmēj sabiedrībām tiek piemērota atlaide uzņēmuma ieņēmuma nodoklim 50% apmērā no summas, kāda investēta zonas infrastruktūrā. Tāpat nodoklis tiek samazināts par 50% no summas, kas samaksāta zonas uzņēmēj sabiedrībā nodarbinātajiem, ja viņi iepriekšējos sešus mēnešus ir bijuši reģistrēti bezdarbnieki. [11]

- ✓ **Spānijā** ir izveidotas vairākas brīvās ekonomiskās zonas, no kurām lielākās ir Barselonā, Kadisā un Vigo, taču tās visas faktiski ir muitu zonas bez īpašiem atvieglojumiem nodokļu atlaižu ziņā. [11]

3.2. Lietuvas brīvās ekonomiskās zonas

Lietuva 1995.gada 28. jūnijā pieņēma Brīvo ekonomisko zonu pamatlikumu. Likums nosaka kārtību kāda uzņēmumi drīkst saņemt brīvās ekonomiskās zonas statusu, likvidēties un saņemt atvieglojumus. Tā pamatmērķis ir veicināt investīciju ieplūdi valstī un rosināt jaunu darba vietu izveidi. Līdz 2005.gadam Lietuvā ir izveidotas trīs brīvās ekonomiskās zonas – Klaipēdā, Kauņā un Šauļos, jāsaka gan, ka reāli darbojas tikai Klaipēdas zona. Lietuvas BEZ likums nodrošina sekojošus atvieglojumus:

- ✓ Zonu uzņēmumi tiek atbrīvoti no nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas (pārējā valsts teritorijā – 1%);
- ✓ Ja uzņēmums ir investējis valsts vai pašvaldības infrastruktūrā vismaz vienu miljonu Eiro, tad tas tiek atbrīvots no ienākuma nodokļa maksāšanas uz turpmākajiem sešiem gadiem, kā arī nākamos 10 gadus maksā tikai 50% no šīs nodokļa;
- ✓ Uzņēmumi ir atbrīvoti no ceļu nodokļa maksāšanas;
- ✓ Ārzemju investoru dividendes netiek apliktas ar nodokļiem;
- ✓ Zonā ievestās preces un izejmateriāli, kas paredzēti eksportam netiek aplikti ar pievienotās vērtības nodokli. [16]

Atšķirībā no Latvijas, Lietuvas ekonomiskās zonas darbojas reģionālās politikas ietvaros, un to darbību pilnībā ir akceptējusi EK. Tāpat kā Latvijā EK ir piemērojusi tiešo nodokļu atlaižu ierobežojumu – atlaides nedrīkst pārsniegt 50% no veiktajām investīcijām valsts vai pašvaldību infrastruktūrā (MVU – 65%). [16]

3.2.1. Klaipēdas brīvā ekonomiskā zona

Klaipēdas ekonomiskā zona tika izveidota ar mērķi nodrošināt izdevīgu uzņēmējdarbības vidi, piedāvājot sagatavotu industriālo vidi ar gatavu fizisko un juridisko infrastruktūru, nodokļu atvieglojumiem un biznesa pakalpojumiem.

Ekonomiskā zona aizņem 205 ha lielu teritoriju un ir izvietota stratēģiski izdevīgā vietā – pie Klaipēdas pilsētas ostas. Zonas pārvalde ir beļģu kompānijas rokās, tā nodrošina klientus ar visiem nepieciešamajiem pakalpojumu veidiem, lai padarītu zonas uzņēmējsabiedrības izveides procesu ātrāku. [16]

Klaipēdas ekonomiskā zona ir pirmā BEZ Lietuvā, tā reāli uzsāka savu darbību 2002.gada jūlijā. Uz 2005.gada novembri zonā tiek nodarbināti 3820 darbinieki un ir piesaistītas investīcijas 170 milj. Euro apmērā. Uzņēmumi, kuri izvēlas investēt līdzekļus šīs zonas infrastruktūrā iegūst sekojošas priekšrocības:

- ✓ Nodokļu atvieglojumi saskaņā ar Lietuvas brīvo ekonomisko zonu likumu;
- ✓ Rūpnieciskajai uzņēmējdarbībai atbilstoša infrastruktūra;
- ✓ Iespējami veiksmīgi loģistikas risinājumi – zona atrodas dzelzceļa un ostas tuvumā;
- ✓ Zonas pārvalde sadarbībā ar valsts nodarbinātības aģentūru nodrošina kvalificēta darbaspēka esamību zonas vajadzībām; [16]

Autoraprāt, Klaipēdas ekonomiskā zona ir Baltijas līmeņa paraugs. Zona ir piesaistījusi vairāk investīciju nekā visas Latvijas BEZ kopumā. Tam, autoraprāt, ir vairāki iemesli:

- ✓ Ar zonas pārvaldi nodarbojas profesionāla investīciju piesaistes kompānija;
- ✓ Zonas uzņēmumi tiek nodrošināti ar uzņēmējdarbību saistītajiem pakalpojumu veidiem (loģistika, juristu pakalpojumi utt.);
- ✓ Veiksmīgs ģeogrāfiskais stāvoklis (dzelzceļa un ostas tuvība);
- ✓ Zonas darbība ir balstīta nevis uz tranzīta plūsmu (Latvijas BEZ variants), bet uz ražošanas attīstīšanu.

3.2.2. Šauļu brīvā ekonomiskā zona

Šauļu brīvā ekonomiskā zona atrodas dzelzceļa tuvumā un tāpēc tika izveidota ar mērķi attīstīt tranzīta plūsmu. Ekonomiskās zonas darbības pamatprincips bija darboties kā klasiskai noliktavas zonai. Zonas attīstības koncepcijā bija paredzēts, ka tā neveiks nekādas pievienotās vērtības operācijas, bet nodarbosies tikai ar muitošanas procesu atvieglošanu. 2002.gadā zonu slēdza, jo tajā savu darbību tā arī neuzsāka neviens uzņēmums. Šo zonu autors izceļ viena

iemesla dēļ – tā pēc saviem raksturlielumiem ir ļoti līdzīga Rēzeknes speciālajai ekonomiskajai zonai, kura kā zināms arī ilgāku laiku atradās stagnācijas stadijā, līdz mainīja savu darbības virzienu uz ražošanas zonu. [32]

3.2.3. Kauņas brīvā ekonomiskā zona

Kauņas ekonomiskās zonas likums nosaka zonas teritoriālās robežas, darbības laiku un operāciju veidus, kuras drīkst veikt zonas iekšienē. Tāpat likums arī nosaka zonas pārvaldes institūcijas struktūru, kā arī paredz visas nepieciešamās procedūras, kuras nepieciešamas, lai varētu dibināt uzņēmumu zonas teritorijā. [15]

Kauņas ekonomiskā zona atrodas Lietuvas otrajā lielākajā pilsētā – Kauņā, tās kopplatība sastāda gandrīz 1000 ha. Ekonomiskā zona ir izvietota lielceļa „*VIA Baltica*”, kā arī ceļa, kas savieno Klaipēdas ostu ar Krievijas un Ukrainas robežām, tuvumā. Tādēļ 1997.gadā izveidojot šo zonu bija paredzēts, ka tā kļūs par lielāko noliktava tipa zonu Baltijā, kuras galvenais mērķis būtu attīstīt tranzīta plūsmu caur Lietuvas Republiku. Taču jau 2000.gadā bija skaidrs, ka zona tāpat kā visas klasiskās noliktavu tipa zonas Baltijā, nespēs pastāvēt bez pievienotās vērtības operācijām. Tāpēc Lietuvas valdība nodeva zonas pārvaldi beļģu investīciju kompānijai „*A.O.Inv*” (tā pati, kas pārvalda Klaipēdas ekonomisko zonu), kura nodrošinātu ar ārvalstu investīciju ieplūdi. Uzņēmums ir nodarbojies gan ar Antverpenes ostas vadīšanu, gan savā ziņā slavenās *Shannon* (Īrija) ekonomiskās zonas pārvaldi. Jāsaka gan, ka līdz pat 2004.gadam neviens uzņēmums tā arī nav izrādījis ieinteresētību par šo zonu, tādēļ tiek veikta kārtējā tās reorganizācija. Jaunā zonas attīstības koncepcija paredz, ka zonai būs sekojošie darbības virzieni:

- ✓ Industriālā zona eksportam paredzētās produkcijas ražošanai;
- ✓ Transporta termināļu un noliktavu nodrošināšana;
- ✓ Uzņēmējdarbību veicinošo pakalpojumu sniegšana;
- ✓ Zinātnes un tehnoloģiju parka izveide. [15]

3.3. Igaunijas brīvās ekonomiskās zonas

Igaunijas brīvo ekonomisko zonu likums tika pieņemts 1996.gadā. Kā vienīgo brīvo ekonomisko zonu tipu sākotnēji tas paredzēja muitas zonas – tātad BEZ, kurās nenotiek pievienotās vērtības operācijas. Deviņdesmito gadu Igaunijā tika izveidotas trīs brīvās ekonomiskās – Mūgas ekonomiskā zona (daļa no Tallinas ostas), Viru ekonomiskā zona, Valgas ekonomiskā zona un Sillamē ekonomiskā zona. Pēdējās divas no minētajām likumdošanas

īpatnību dēļ sāka „mirt” dabīgā ceļā, tādēļ valdība izstrādājuma, kuros iekļāva punktu, ka ekonomiskajās zonās tiek pieļautas pievienotās vērtības operācijas. Viru ekonomiskā zona gan 2000.gadā vienalga tika slēgta, jo faktiski tā arī neuzsāka reālu darbību. Savukārt, Sillamē ekonomiskā zona joprojām faktiski pastāv tikai „uz papīra”. Igaunijas Ekonomikas ministrija, autoram, paskaidroja, ka netiek plānotas jaunu ekonomisko zonu izveide Igaunijas teritorijā, bet gan esošo darbības uzlabošana. [24]

3.3.1. Mūgas brīvā ekonomiskā zona

Mūgas ekonomiskā zona tika izveidota 2001.gada 23.martā, tās darbība paredzēta līdz 2011.gadam. Tā ir izvietota vienā no Tallinas ostas četrām daļām un galvenais tās darbības virziens ir eksporta un tranzīta veicināšana. Tādēļ autora ieteikums būtu šo ekonomisko zonu saukt par brīvostu. [31]

Mūgas BEZ faktiski ir Tallinas ostas lielākais pārkraušanas termināls. Tas apgroza apmēram 80% no kopējās Tallinas ostas kravu plūsmas un apmēram 90% no tranzīta plūsmas, kas iet caur Igauniju. Termināls atrodas 17 km attālumā no Tallinas, tam ir ļoti labi pievadceļi, kas arī skaidro lielo tranzīta plūsmu tieši caur Mūgu. Apmēram trīs ceturtdaļas kravu, kas tiek pākrautas Mūgas terminālā ir naftas produkti, pārējo sastāda ogles un labību. Vienīgie atvieglojumi, kurus sniedz ekonomiskā zona, ir atviegnota muitas procedūru veikšana, kā arī PVN nepiemērošana precēm, kuras paredzētas eksportam. [31]

2005.gadā Krievijas otra lielākā ogļu ieguves kompānija Mūgā uzbūvēja savu terminālu, nodrošinot ostu ar papildus 5 miljonu tonnu kapacitāti. Lai nodrošinātu zonas turpmāko attīstību, tās pārvalde aktīvi nodarbojas ar infrastruktūras izbūvi – tiek būvēti jauni pievadceļi un zona tiek pieslēgta kopējam valsts dzelzceļa tīklam. Ilgtermiņā tiek plānota loģistikas un industriālā parka izbūve, kas vēl vairāk atvieglos loģistikas jautājumus.

3.3.2. Valgas brīvā ekonomiskā zona

Valgas brīvā ekonomiskā zona tika izveidota 2002.gadā ar mērķi veicināt tranzīta plūsmu caur Igauniju virzienā uz Latviju. Zona ir izveidota kā klasiska noliktavas zona, tātad bez pievienoto operāciju veikšanas. Tātad zona sniedz sekojošas priekšrocības:

- ✓ Importa nodokļu maksāšanas atlikšana;
- ✓ Dažādu likumisko instrumentu (piemēram, importa licenču) uzrādīšanas atlikšana līdz brīdim, kamēr preces neatrodas brīvā cirkulācijā;

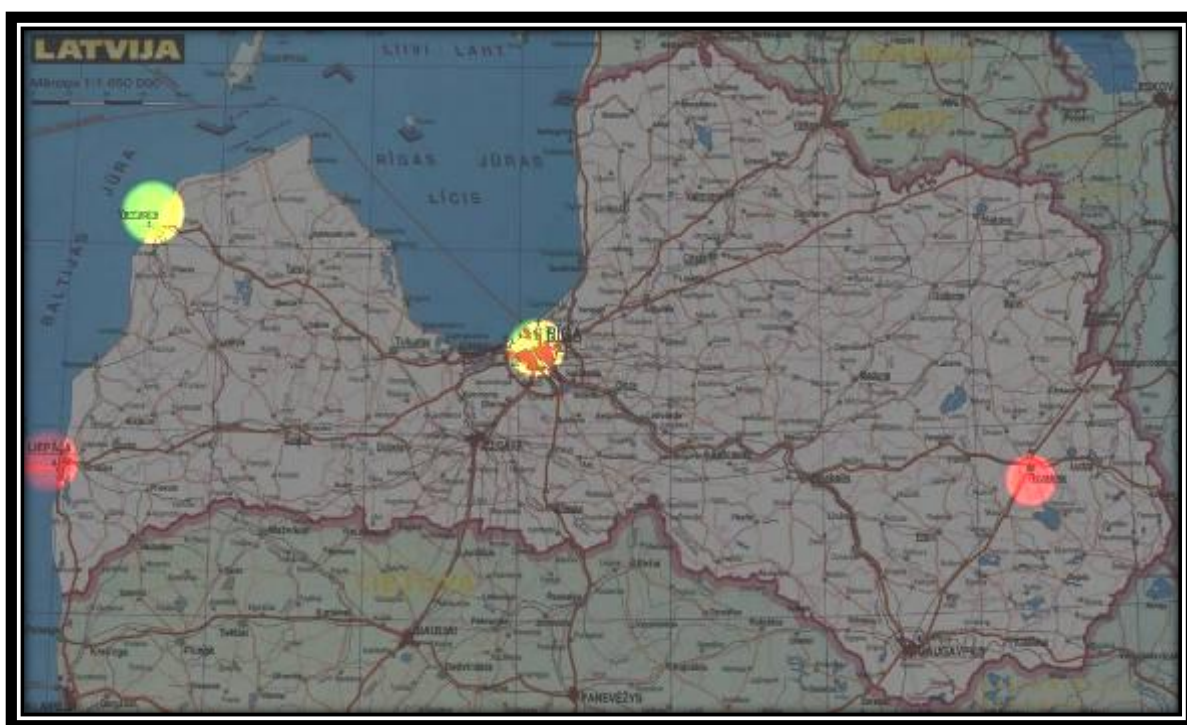
✓ Iespēja uzglabāt tranzītpreces, kas plūst caur Igauniju.

Jāsaka, gan, ka zona reālu darbību uzsāka tikai 2004.gadā kad tai pievienojās pirmais uzņēmums. Tāpat kā Rēzeknes SEZ pārvalde, tā arī konkrētās zonas pārvalde plāno turpmāk attīstīt pievienoto operāciju veikšanu. [24]

4. BRĪVO EKONOMISKO ZONU ATTĪSTĪBA LATVIJAS EKONOMIKĀ

4.1. Brīvo ekonomisko zonu likumu apskats

Latvijā ir izveidotas četras īpaša režīma ekonomiskās zonas – Rīgas brīvosta (no 11.04.2000., līdz tam no 1996. – Rīgas tirdzniecības brīvosta) un Ventspils brīvosta (izveidota 01.01.1997.), Liepājas speciālā ekonomiskā zona (izveidota 18.03.1997.) un Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona (izveidota 04.11.1997.). Katrai no šīm zonām tika piemērots savs individuāls likums, kas noteica attiecīgās zonas darbību un piemērojamos atvieglojumus.



4.1. att. Latvijas brīvo ekonomisko zonu izvietojums

Tomēr, ņemot vērā atšķirīgos šo zonu izveidošanas laikus un iedomātos līdzekļus nosprausto mērķu sasniegšanai, atšķirīgas ir šo zonu pārvaldes un apsaimniekošanas shēmas un uzņēmējdarbības nosacījumi, atšķirīga ir tajās piemērotā nodokļu atvieglojumu politika, terminoloģija. Nosacīti tuvas darbības principos ir Rīgas un Ventspils brīvostas, zināma līdzība ir arī Liepājas un Rēzeknes speciālo ekonomisko zonu darbības nosacījumiem, kaut arī Liepājas speciālā ekonomiskā zona ietvērusi darbībā brīvostu darbības elementus. Minētais liecina, ka likumdošana par īpaša režīma ekonomiskām zonām Latvijā veidojusies zināmā mērā stihiski - laikā, kad nav bijusi vienota izpratne par šo zonu mērķiem un uzdevumiem, bet galvenais par līdzekļiem, kā tos sasniegt. Nav skaidri saprotama pamatojuma tam, ka atsevišķas īpaša

ekonomiskā režīma zonas tiek nosauktas par “brīvostām” (Rīga, Ventspils), bet mērķu, situācijas un darbības ziņā līdzīga zona Liepājā tiek veidota kā “speciālā ekonomiskā zona” (te gan jāmin, ka SEZ teritorijā iekļauta Liepājas lidosta, kurai paredzēta zināma loma SEZ nākotnes attīstībā, tādēļ zonu nevarētu saukt par *tīru* brīvostu). Visām tām ir kopēji apvienojošie mērķi - investīciju piesaiste, jaunu darba vietu radīšana, tirdzniecības veicināšana. Jāņem vērā arī tas, ka katrā likumā minētie nodokļu atvieglojumi bija pretrunā ar Eiropas Savienības un Eiropas Komisijas direktīvām, tāpēc jebkurā gadījumā būtu nepieciešami pamatīgu grozījumu veikšana esošajos likumos. [2]

Iepriekš minēto iemeslu dēļ speciālistu vidū gadsimtu mijā pastāvēja viedoklis, ka lietderīgi būtu izstrādāt vienotu likumu par speciālajām ekonomiskajām zonām. Visās šajās zonās ir apvienoti mērķi un darbības nosacījumi, kas ir raksturīgi gan speciālajām ekonomiskām zonām, gan brīvajām muitas zonām. Tāpēc 2001.gada 10.augustā pieņēma likumu „*Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās*”. Tajā pat laikā spēkā palika katras zonas individuālais likums. Līdz 2005.gada novembrim likumam ir veikti vairāki grozījumi – 06.06.2003, 20.04.2004., 02.02.2005. Šī brīža redakcijā visas četras Latvijas ekonomiskās zonas tiek nostādītas vienādās pozīcijās, tādējādi vairs netiek piemēroti specifiski atvieglojumi atkarībā no zonas darbības profila. Autoraprāt, tomēr lietderīgāks būtu atsevišķs likums katrai zonai, kas nodrošinātu ar tieši tiem atvieglojumiem, kas visvairāk stimulētu zonas darbību. Esošais likums nestimulē attiecīgo zonu prioritāros virzienus, bet gan dzen visas zonas darboties pēc vieniem noteikumiem, kā rezultātā, piemēram, Liepājas SEZ izveide ir zaudējusi savu jēgu, jo 300 km rādiusā ir daudz „spēcīgākas”, bet pēc darbības profila līdzīgās Ventspils brīvosta un Klaipēdas ekonomiskā zona. Esošā likumdošana uzņēmumus, kas darbojas Latvijas brīvajās ekonomiskajās zonās nodrošina ar sekojošiem atvieglojumiem:

Netiešajiem nodokļiem:

- ✓ Preces, kuras no ekonomiskās zonas ir paredzēts eksportēt tiek apliktas ar 0 procentu pievienotās vērtības nodokli;
- ✓ Naftas produkti, kurus piegādā uzņēmumam, kurš darbojas zonas teritorijā, netiek aplikti ar akcīzes nodokli, tik ilgi, kamēr šie produkti nepamet zonas teritoriju. Tāpat no akcīzes nodokļa tiek atbrīvoti naftas produkti, kurus zonas uzņēmēj sabiedrība vai zonas pārvalde izmanto:
 - kuģos un citos peldlīdzekļos, kuri netiek izmantoti izklaides un atpūtas vajadzībām;
 - kuģos to būvēšanas, izmēģināšanas un uzturēšanas vajadzībām;
 - kuģos un citos peldlīdzekļos, kurus izmanto ūdensceļu padziļināšanas un

paplašināšanas darbos;

- elektroenerģijas ražošanai vai kombinētās iekārtās, kas ražo elektroenerģiju un siltumenerģiju.

Tiešajiem nodokļiem:

- ✓ Uzņēmums drīkst saņemt līdz 80% atlaidi nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanai. Pašvaldība drīkst piemērot arī pārējo 20% nodokļa atlaidi, tādējādi uzņēmums vispār var nemaksāt nekustamā īpašuma nodokli.
- ✓ Zonas uzņēmējdarbība ir tiesīga piemērot uzņēmumu ienākuma nodokļa atlaidi 80% apmēra no aprēķinātās summas. [2]

Jāmin gan ir viens būtisks apstāklis, kurš ietekmē tiešo nodokļu atlaides – Eiropas Komisija ir izveidojusi ierobežojumu nodokļu atlaižu piemērošanai. 2001.gada 12.janvāra regula (EK) Nr.70/2001 paredz to, ka uzņēmumi drīkst saņemt nodokļu atlaides 50% apmērā no savām investīcijām tādos infrastruktūras vai sociālās jomas objektos, kas pieder valstij vai pašvaldībai un atrodas zonas teritorijā (mazajiem un vidējiem uzņēmumiem – 65%). Tādējādi EK cer palielināt uzņēmumu vēlmi investēt, kā arī samazināt uzņēmējdarbības vides disproporcijas. [12]

Eiropas Komisija, pretēji vairāku Latvijas valsts pārvaldes institūciju gaidītajam, tiešā veidā nevēršas pret speciālajām ekonomiskajām zonām un brīvostām kā uzņēmējdarbības veicināšanas līdzekli valstī. Vienīgi EK iebilst, ka zonu izveide tiek klasificēta kā uzņēmējdarbības veicināšanas mehānismi. Viņuprāt, zonu izveidei būtu jānotiek reģionālās izlīdzināšanas politikas ietvaros, kā tas notiek Lietuvā un Polijā.

4.2. Liepājas speciālā ekonomiskā zona

4.2.1. Liepājas speciālās ekonomiskās zonas izveide un tās raksturojums

Saskaņā ar Liepājas SEZ likumu, Liepājas Speciālā Ekonomiskā Zona ir izveidota ar mērķi attīstīt un veicināt tirdzniecību, rūpniecību, kuģniecību un gaisa satiksmi, kā arī starptautisko preču apmaiņu caur Latviju. Tās uzdevums ir piesaistīt ieguldījumus ražošanas un infrastruktūras attīstībai un jaunu darba vietu radīšanai Liepājā, veicināt Liepājas reģiona attīstību. Tajā ir ietverta Liepājas osta, pilsētas rūpnieciskās teritorijas, starptautiskā lidosta, kā arī bijusī militārā bāze Karosta. Liepājas SEZ ir izveidota uz 20 gadiem (no 1997.gada marta līdz 2019.gada martam). Tas pats par sevi ir ļoti augsts mērķis, ja ņem vērā, ka 300km attālumā atrodas divas daudz lielākas un spēcīgākas – Ventspils un Klaipēdas ostas. Lai arī zonas nosaukuma iekļauti vārdi „*speciālā ekonomiskā zona*”, tā faktiski neatšķiras no klasiskas brīvostas pēc darbības

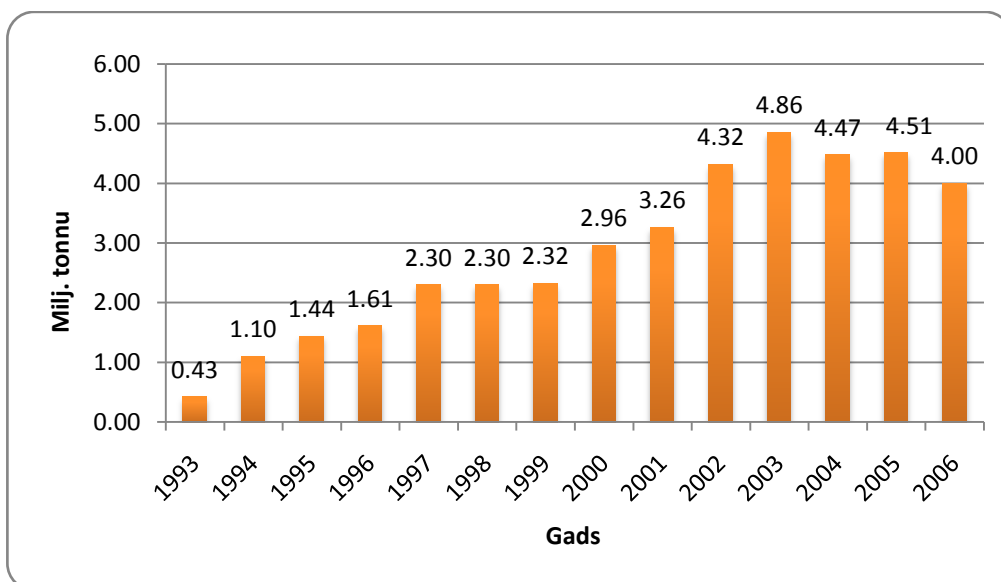
profila. Vienīgais pamatojums tam ir tāds, ka zonas pārvalde plāno attīstīt šajā zonā rūpniecisko ražošanu, kā arī lidostu tās teritorijā. [19]

Saskaņā ar likumdošanu Liepājas speciālajā ekonomiskajā zonā iespējams iegūt šādas galvenās nodokļu atlaides (Tiesības uz sekojošiem nodokļu atvieglojumiem SEZ uzņēmēj sabiedrības var saņemt, ja brīvam apgrozījumam pārejā LR teritorijā ievēd ne vairāk kā 20% no preču vērtības taksācijas periodā):

- ✓ 80% no uzņēmuma ienākuma nodokļa;
- ✓ 80% - 100% no nekustamā īpašuma nodokļa un, strādājot brīvās zonas režīmā, vēl papildus;
- ✓ 0% PVN likme būvniecības darbiem, komunālajiem pakalpojumiem, degvielas un enerģijas piegādēm;
- ✓ atbrīvojums no muitas nodevām un akcīzes nodokļa naftas produktiem. [1]

4.2.2. Liepājas speciālās ekonomiskās zonas darbības analīze

Kā redzams attēlā (4.2.), tad ostas kravu apgrozījums sastāda tikai četrus ar pusi miljonus tonnu, kas salīdzinājumā ar Rīgas un Ventspils brīvostām ir visai niecīgs apjoms. Taču, jāsaaka, ka pie esošajiem infrastruktūras resursiem, Liepājas osta līdz pat 2004.gadam ir attīstījies dinamiski. Interesanti, ka straujākais kravu apgrozījuma pieaugums (42,6%), tāpat kā Rīgas brīvostā, ir bijis tieši SEZ dibināšanas gadā – 1997.gadā. [6]



4.2. Att. Liepājas ostas kravu apgrozījums laika periodā no 1995. līdz 2006.gadam. [33]

2004.gadā vērotais kritums ir skaidrojams divējādi – pirmkārt, ar vairāku lielu uzņēmumu aiziešanu no SEZ, lai atbrīvotos no īpaši atbalstāma uzņēmuma statusa, kas liedza iegūt ES

fondu līdzekļus. Otrkārt, Liepājas osta tajā brīdī sasniedza savus iespēju griestus un neveltī tieši šajā laika periodā ostas pārvalde izstrādāja „Liepājas speciālās ekonomiskās zonas attīstības plānu” 2004.-2012.gadam, kurā sīki tiek definēt visi veicamie pasākumi, kas nodrošinātu tikpat dinamisku ostas izaugsmi nākotnē.

Kā redzams tabulā (4.1.), tad Liepājas osta ir daudzveidīga no kravu struktūras viedokļa. Faktiski ostā nav prioritāra darbības veida spriežot pēc statistikas. Salīdzinājumā pret iepriekšējiem gadiem struktūrā nav lielu izmaiņu, izņemot postenī „labība”, tās pārkraušanas apjomi ir dubultojušies. Kā potenciālu attīstības virzienu autors redz kravu konteineru sektora attīstīšanu. Pēdējā laikā tas ir ļoti strauji augošs segments gan Ventspils, gan Rīgas ostās.

4.1. tabula

Kravu struktūra Liepājas ostā 2005.gadā [6]

Kravu veids	%	Kravu veids	%
Nafta un naftas produkti	14,1	Mobilās kravas	10,4
Metāli	18,2	Minerālmēsli	0,9
Šķidrās ķīmiskās kravas	0,6	Būvmateriāli	1,5
Kokmateriāli	16,3	Labība	22,4
Kravas konteineros	0,8	Zivis	0,1
Pārējās kravas	14,7		

Liepājas SEZ reģistrētajos uzņēmumos uz 2006.gada 1.pusgadu tika nodarbināti 2146 darbinieki, kas Liepājas apjomos ir daudz, taču salīdzinājumā pret 2002.gadu ir divreiz mazāks skaitlis. Toreiz SEZ statuss vēl bija uzņēmumam „*Liepājas metalurģis*”, kas no zonas izstājās pamatojoties ar vēlmi piesaistīt Eiropas struktūrfondus, taču zonas statuss to varētu patraucēt izdarīt. Tāpat konstanti pieauga arī nodarbināto atalgojums, uz 2006.gada 1.pusgadu vidējais bruto atalgojums zonā nodarbinātajam sastādīja 252,17 Ls. Lai arī rādītājs ir zemāks, nekā vidēji valstī, tomēr būtu jāņem vērā, ka zonā ir daudz nodarbināto uz pusslodzi un tādi, kuru darbs tiek apmaksāts ar stundas likmi atkarībā no padarītā apjoma. [33]

4.2. tabula

Liepājas SEZ nodarbināto iedzīvotāju skaits un viņu vidējā bruto darba samaksa mēnesī [33]

Gads	Nodarbināto skaits, cilvēkos	Vidējā bruto darba samaksa, Ls
2001.g.	4237	216,88
2002.g.	4555	220,49
2003.g.	1948	192,99
2004.g.	1896	204,51
2005.g.	1725	221,87
2006.g.*	2146	252,17

* 2006.gada pirmais pusgads

Kopumā visi Liepājas SEZ uzņēmumi no savas darbības sākuma SEZ statusā ir veikuši ieguldījumus 84,253 milj. Ls apmērā. Pie tam moderno tehnoloģiju īpatsvars kopējās investīcijās no darbības sākuma sastāda 46,78% no visām investīcijām. Savukārt laika periodā no 2003.gada līdz 2005.gadam investīcijas sastādīja 30,1 miljons latu.

Ja skatās uz nodokļu ieņēmumiem budžetā, tad tos, protams, nevar salīdzināt ar Rīgas vai Ventspils brīvostas devumu. 2005.gadā zonu uzņēmēj sabiedrības ir nomaksājušas uzņēmuma ienākuma nodokli 124950,00 Ls apmērā. Tāpat par 2005.gadu tika aprēķināts nekustamā īpašuma nodoklis 175272,60 Ls apmērā. No šīs summas gan tika piešķirta atlaide 136754,70 Ls apjomā. Savukārt no iedzīvotāju ienākuma nodokļa un no obligātajām sociālajām iemaksām šī summa varētu sastādīt aptuveni 2,3 miljonus latu. [33]

Autors uzskata, ka Liepājas SEZ ir jāmeklē jauni attīstības virzieni, jo skaidrs, ka lielākā daļa tranzīta kravu plūst caur Klaipēdas, Ventspils, Rīgas un Tallinas ostām, ar kurām Liepājas osta kapacitātes ziņā nevar sacensties. Tādēļ Liepājas SEZ ir jāveido jauns darbības profils – tā varētu būt SEZ teritorija, kurā notiek produkcijas ražošana un tās reeksportēšana, tādējādi izvairoties no to aplikšanas ar PVN un muitas nodevām. Arī zonas pārvalde definē līdzīgu mērķi, taču līdz šim nekas nav darīts, kā rezultātā faktiski ir apstājusies SEZ izaugsme sākot no 2004.gada. Jāsaka gan, ka jau 2007.gadā ir plānoti vērienīgi darbi SEZ infrastruktūras uzlabošanai. Tāpat Liepājas SEZ pārvalde definē to, ka vajadzētu attīstīt gaisa satiksmi un aktīvāku dzelzceļa izmantošanu, kas palielinātu ostas caurlaidību.

Liepājā jau darbošies uzņēmumi un ārvalstu investori ir izvērtējuši iespējas un nepieciešamību darboties SEZ statusā, jaunu uzņēmumu lēnā ienākšana teritorijā ir parādījusi galvenās ar to saistītās problēmas:

- ✓ Liepāja atrodas starp divām lielām ostām – Ventspili un Klaipēdu, tādējādi nespēj pilnībā izmantot savu potenciālu;
- ✓ Liepājā nav piemērotu teritoriju ar pietiekami nodrošinātu infrastruktūru;
- ✓ Nav piemērotu telpu ražotņu izvietošanai par pieņemamu cenu vai tai atbilstošā tehniskajā stāvoklī;
- ✓ Vietējie uzņēmumi nav gatavi sadarbībai ar ārzemju kompānijām neatbilstošu tehnoloģiju un piedāvāto sadarbības formu dēļ;
- ✓ Aizvien vairāk izpaužas Liepājas darbaspēka kvalitatīvā un kvantitatīvā neatbilstības modernas SEZ vajadzībām, tādēļ pieaugot izmaksām uz konkrēto darbaspēku samazinās zonas pievilcīgums investoru acīs.

4.3. Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona

4.3.1. Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas izveide un tās raksturojums

Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona dibināta 1997.gadā un ir vienīga BEZ Latvijā, kas neatrodas ostas tuvumā. Teorētiski SEZ priekšrocība ir pastāvošā transporta infrastruktūra: dzelzceļš Pēterburga-Varšava, Rīga-Maskava, un Latvijas austrumu-rietumu un ziemeļu-dienvidu automaģistrāles, kas šķērso zonu. Taču diemžēl šobrīd pastāvošās ražošanas jaudas un rūpnieciskās platības netiek izmantotas pilnā apjomā. Tāpēc joprojām pastāv telpas un platības, ko var iznomāt vai pirkt tie uzņēmumi, kas ir ieinteresēti attīstīt aktivitātes SEZ. RSEZ tika izveidota, lai attīstītu sadarbību ar austrumu tirgu (Krievija, Baltkrievija), bet 1998.gada otrajā pusē šos plānus Krievijas krīzes dēļ nācās atlikt uz nenoteiktu laiku. Zonas attīstība joprojām ir ļoti lēna. [3]

Tiešo nodokļu atvieglojumi Rēzeknes SEZ:

- ✓ 80-100% atvieglojums nekustamā īpašuma nodoklim;
- ✓ 80% atvieglojums izmaksām par dividendēm, atlīdzība par vadības un konsultatīvajiem pakalpojumiem un samaksu par intelektuālo īpašumu;
- ✓ Uzņēmuma apliekamā ienākuma nodokļa par ieguldījumiem infrastruktūrā vai sociālās jomas objektos samazinājums par 80%;

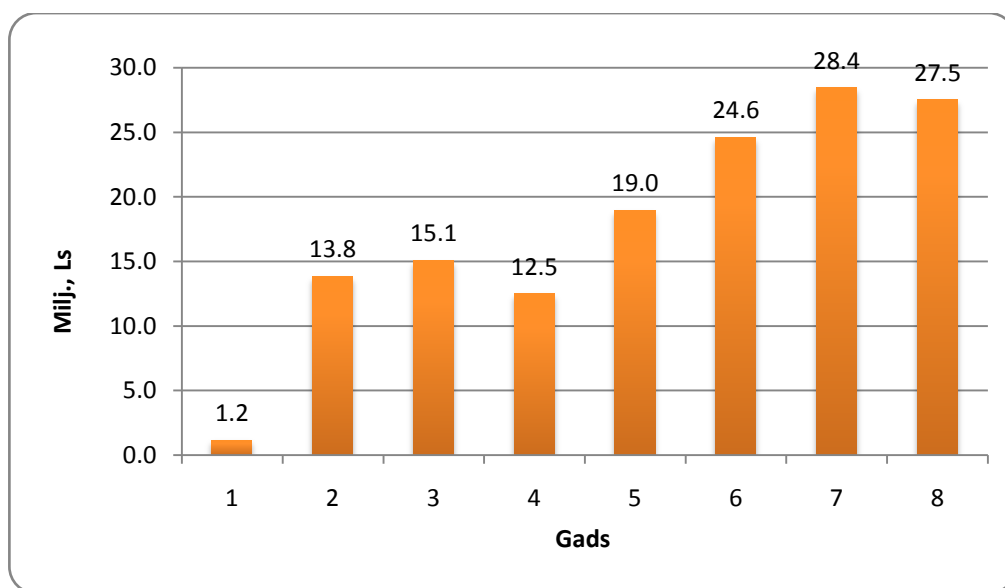
Netiešo nodokļu atvieglojumi Rēzeknes SEZ:

- ✓ Ar 0% pievienotās vērtības nodokļa likmi apliekami:
 - Preču piegādes RSEZ komersantam RSEZ teritorijā ietilpstošajā brīvajā zonā to tālākai eksportēšanai.
 - RSEZ komersanta ilgtermiņa ieguldījumi (ēkas, būves, tehnoloģiskās iekārtas un mašīnas, nepabeigtie celtniecības objekti, nemateriālie ieguldījumi).
- ✓ No akcīzes nodokļa tiek atbrīvoti:
 - Naftas produkti, kurus piegādā RSEZ komersantam, kamēr tie atrodas RSEZ komersanta brīvās zonas teritorijā.
 - Naftas produkti, kurus RSEZ komersants izmanto elektroenerģijas ražošanai vai kombinētās iekārtās, kas ražo elektroenerģiju un siltumenerģiju.

Kā jau minēts iepriekš, Eiropā līdzīgas BEZ faktiski jau ir izmirušas vai atrodas uz izmiršanas robežas. Autors uzskata, ka vienīgā no Latvijas BEZ, par kuru efektivitāti un lietderību būtu jāšaubās ir tieši Rēzeknes SEZ.

4.3.2. Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas darbības analīze

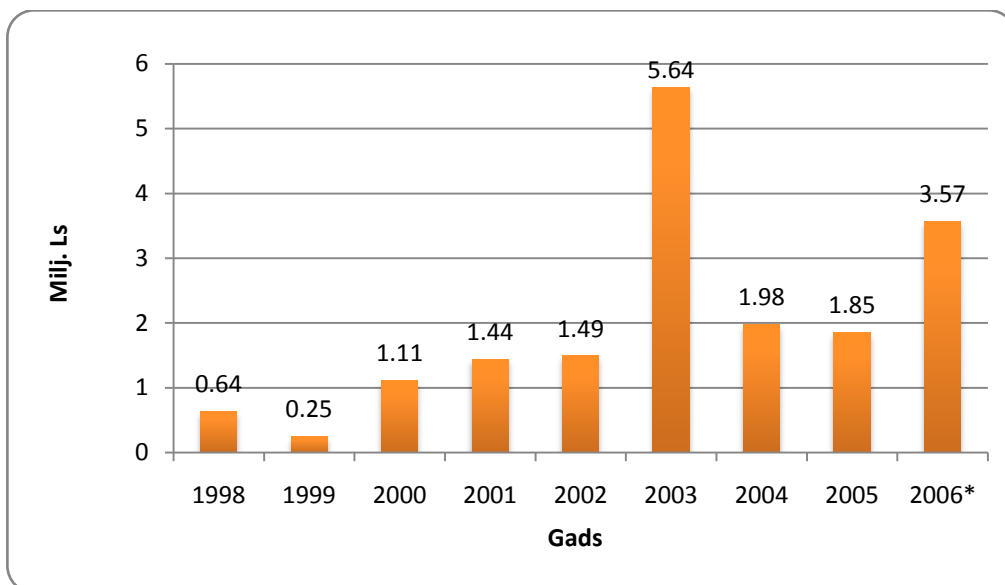
Par šīs zonas stagnāciju vislabāk liecina uzņēmējdarbību skaits, kam ir piešķirts zonas statuss. Uz 2006.gada pirmo pusgadu tādas ir tikai sešas, no kurām reālu saimniecisko darbību veic četras. Salīdzinājumam – 2003.gadā tādu bija divpadsmit. Pēdējos trīs gados zonas apgrozījums ir bijis konstants, taču 2005.gadā to faktiski veido trīs uzņēmumi – „Rebir” (mašīnbūve un metālapstrāde), „Verems” (saplākšņa ražošana) un „Rēzeknes Dzirnavnīeks” (graudu uzglabāšana un pārstrāde), kas sastāda gandrīz 94% no kopējā apgrozījuma. [22]



4.3. Att. Rēzeknes SEZ apgrozījums laika periodā no 1998. līdz 2006.gadam. [33]

Attēlā (4.4.) ir attēlota investīciju dinamika Rēzeknes speciālajā ekonomiskajā zonā. 2003. gadā lielais investīciju apjoms ir skaidrojams, ka tieši tad Rēzeknē darbojās maksimālais uzņēmējdarbību skaits. Pēc pirmā pusgada datiem izskatās, ka arī 2006.gadā būs salīdzinoši liels investīciju apjoms. Taču autors uzskata, ka Rēzeknes SEZ nav panākusi vēlamo mērķi – uzlabot uzņēmējdarbības vidi, kā rezultātā SEZ ienāktu uzņēmējdarbības. Šobrīd SEZ priekšrocībās pilnā mērā izmanto tikai trīs uzņēmējdarbības, kas nozīmē, ka būtībā tā nav attaisnojusi uz sevi liktās cerības.

Vēl vairāk, Rēzeknes SEZ izveidošanai ir arī negatīvais efekts – proti, personas, kurām SEZ teritorijā pieder nekustamais īpašums ir nesamērīgi palielinājuši to iegādes/īres maksu. Tas arī tiek minēts kā galvenais arguments tam, kādēļ nenotiek jaunu uzņēmumu ienākšana zonā. Faktiski visi zonā ienākušie uzņēmumi sūdzas par infrastruktūras nesakārtotību, kā arī to, ka dalība SEZ, viņu cerības saņemt Eiropas fondu līdzekļus pietuvina nullei.



4.4. Att. Rēzeknes SEZ investīciju apjomi laika periodā no 1998. līdz 2005.gadam. [33]

2005.gadā Rēzeknes SEZ uzņēmēj sabiedrības ir nomaksājušas uzņēmuma ienākuma nodokli 58507,00 Ls apmērā. Savukārt par nekustamo īpašumu tika aprēķināts nodoklis 66116,51 Ls apmērā, no kuriem tika piešķirta atlaide 51959,40 Ls apmērā. [33]

4.3. tabula

Nodarbināto skaits un to vidējā ikmēneša bruto darba samaksa Rēzeknes SEZ [33]

Gads	Nodarbināto skaits, cilvēkos	Vidējā bruto darba samaksa, Ls
2001.g.	1567	147,62
2002.g.	2040	-
2003.g.	2488	148,49
2004.g.	2483	165,37
2005.g.	2368	187,80
2006.g.*	2322	226,43

RSEZ pirmo 7 gadu darbības laikā daudzi potenciālie investori ir vīlušies pieejamo objektu klāstā, to stāvoklī, pieejamībā laika ziņā, infrastruktūras kvalitātē un objekta cenas ziņā. Kopumā šādiem objektiem Rēzeknē noteikti būtu pieprasījums, taču, apvienojot modernus un kvalitatīvus, mūsdienu prasībām atbilstošus pakalpojumus, pielietojot jaunas, elastīgas vadības un sadarbības formas. Lielākās nepilnvērtības RSEZ darbībā ir tieši piemērotu nekustamā īpašuma objektu trūkums un esošo īpašnieku nepietiekama motivācija meklēt sadarbības iespējas un formas ar potenciālajiem investoriem. 80% no RSEZ teritorijas ir privātīpašums. RSEZ administrācija veic tikai vadītāja funkcijas, nodrošinot informāciju par esošajiem objektiem RSEZ teritorijā, kā arī

informējot zemju/ēku īpašniekus par investoru interesi. Šobrīd ēku un būvju saimnieki nevar nodrošināt nepieciešamo pakalpojumu kvalitāti, saturu un formu, kā arī nepamatoti augstu novērtē īpašuma cenu tikai tādēļ, ka tas atrodas RSEZ teritorijā. Transnacionālās kompānijas daudzu piesaistes faktoru vidū kā vienu no nepieciešamajiem un izšķirošajiem faktoriem vērtē kvalitatīvas un sagatavotas industriālās un biznesa infrastruktūras pieejamību valstī vai reģionos. Infrastruktūras klātbūtne un nodrošinājums attīstītākajās valstīs tiek uzskatīts kā pašsaprotams uzņēmējdarbības elements. Taču Rēzeknes SEZ gadījumā nepietiekami attīstītā un nekvalitatīvā infrastruktūra kavē investīciju piesaisti. Vietējās mazās un vidējās kompānijas nespēj patstāvīgi izveidot un attīstīt tām nepieciešamo biznesa infrastruktūru, tādēļ tiek kavēta šo uzņēmumu attīstība.

Autors jau 2003.gadā ieteica pārskatīt RSEZ darbības principus un ieteica veikt restrukturizāciju, lai mainītu RSEZ darbības profilu, pārkvalificējot speciālo ekonomisko zonu par atklāta tipa noliktavas zonu, kas būtu daudz piemērotāka, ja zona atrodas valstiski nozīmīga tranzīta koridora tuvumā. Statistika liecina par to, ka nav sasniegts RSEZ izveidošanas pamatmērķis – mazināt bezdarbu reģionā.

Autoraprāt, Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona Latvijā ir ar vispesimistiskāko nākotni. Tam par iemeslu ir Eiropas Komisijas attieksme, ka uzņēmumiem, kuriem piešķirts SEZ statuss, praktiski nav pamatojuma cerēt uz ES fondu līdzekļiem. Tādēļ daudzi uzņēmumi izvēlas izstāties/neiestāties SEZ, priekšroku dodot ES fondiem. Tas īpaši ir attiecināms uz Rēzeknes speciālo ekonomisko zonu, kura pagaidām nespēj nodrošināt sakārtotu infrastruktūru. No otras puses RSEZ pārvalde nespēj nodrošināt ar attiecīgo infrastruktūru tikai tādēļ, ka uzņēmumi neuzticas tas attīstības perspektīvām.

Pamatojoties uz iepriekš minētajiem apstākļiem, autors, izsaka prognozi, ka gadījumā, ja netiks veikta restrukturizācija, Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona tuvāko 3-4 gadu laikā visai nosacīti turpinās savu darbību, nespējot panākt vērā ņemamu progresu.

4.4. Ventpils brīvosta

4.4.1. Ventpils brīvostas izveide un tās raksturojums

Ventpils Brīvosta sākusi savu darbību 1997.gada 1.janvārī. Brīvostas darbība vienmēr ir balstījusies uz naftas cauruļvadu, proti, faktiski tā bija vienas preču kategorijas osta. Šobrīd viss ir savādāk, lai arī liela ietekmi arī šodien Ventspilī ir naftas produktiem, to svars kopējā struktūrā ar katru gadu samazinās. Kā redzams attēlā (4.5.), tad 2002.gadā brīvostas darbībā iestājās krīze – Krievijas naftas pārstrādes uzņēmums „*Transneftj*” pārtrauca naftas piegādi pa cauruļvadu.

Ventspils brīvostai gan turpinājās naftas piegādes pa dzelzceļu, taču tas tikai nosacīti varēja atsvērt cauruļvada slēgšanas radītos zaudējumus, jo pa dzelzceļu transportētās naftas izmaksas bija ievērojamai augstākas. [5]

Saskaņā ar likumu „Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās”, licencētajiem uzņēmumiem ir tiesības piemērot tiešo un netiešo nodokļu atlaides.

Tiešajiem nodokļiem – nekustamā īpašuma nodoklim un uzņēmuma ienākuma nodoklim – tiek piemērota 80% atlaide, līdz tiek kompensēti 50% no (65% mazajiem un vidējiem uzņēmumiem) kopējo uzkrāto ieguldījumu summas. Tas nozīmē, ka ja uzņēmēj sabiedrība, kas reģistrēta Ventspils brīvostā ieguldījusi brīvostas infrastruktūrā teiksim 1 miljonu latu, tiešo nodokļu atlaižu veidā var iegūt 400 tūkst. latu.

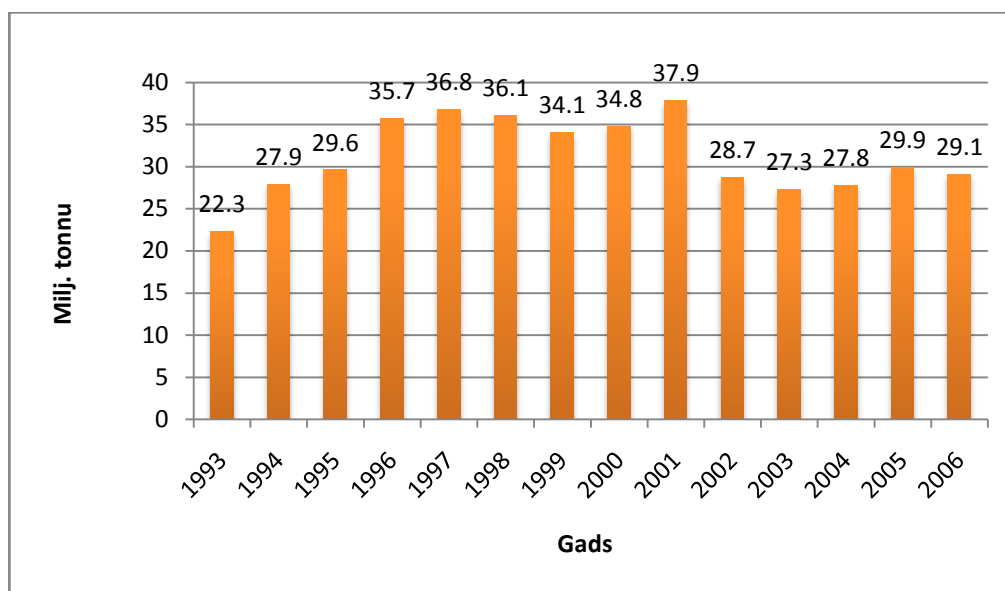
Netiešajiem nodokļiem – preces, kuras no ekonomiskās zonas ir paredzēts eksportēt tiek apliktas ar 0 procentu pievienotās vērtības nodokli un naftas produkti, kurus piegādā uzņēmumam, kurš darbojas zonas teritorijā, netiek aplikti ar akcīzes nodokli.

Likums „Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās”, kā arī tajā paredzētās nodokļu atlaides pilnībā atbilst ES likumdošanai, un lēmumu pieņemšanas procedūra attiecībā uz brīvās ekonomiskās zonas licenču izdošanu paliks spēkā vismaz līdz 2017.gadam.

4.4.2. Ventspils brīvostas darbības analīze

Kā redzams attēlā (4.5.), tad arī uz 2005.gada beigām, Ventspils brīvosta nav atguvusi 2001.gada kravu apgrozījuma apjomus. Ventspils osta ir zaudējusi savas līderpozīcijas kā Baltijas jūras austrumu piekrastes spēcīgākā osta, vēl vairāk, apgrozījuma ziņā pēdējos gados strauji tuvojas Rīgas brīvosta (2005.gadā ~ 30 tūkstošu tonnu Ventspilī pret ~ 24 tūkstošiem tonnu Rīgā). Vēl 2001. un 2002.gados ostas vadība cerēja, ka naftas plūsma atjaunosies, taču, tas nav noticis līdz pat šodienai (nedaudz gan naftas vads tiek izmantots, taču tas drīzāk notiek tā kārtībā uzturēšanas dēļ). Tādēļ jau 2003.gadā osta izvirzīja sev jaunu mērķi, - no klasiskas pakalpojumu/transzīta zonas kļūt arī par ražotnes ietveroši BEZ. [33]

Kā redzams tabulā (4.4.), tad minētā krīze atspoguļojās arī uz nodarbināto skaitu un to atalgojumu. Vēl 2002.gadā darbinieku skaits pat palielinājās, taču to vidējais atalgojums strauji samazinājās, jau nākamajā gadā sāka samazināties arī nodarbināto cilvēku skaits.



4.5. Att. Kravu apgrozījums Ventspils brīvestā laika periodā no 1993. līdz 2006.gadam. [6]

Savukārt tabulā (4.5.) ir attēlota kravu struktūra Ventspils brīvestā 2005.gadā. Naftas produkti sastāda 57% no kopējā kravu apgrozījuma, kamēr 2001. un 2002.gadā tas sastādīja aptuveni 75%. Taču šie naftas produkti nav vairs kategorizējamie vienā kategorijā ar agrākajiem, jo šobrīd naftas produktu plūsma notiek pārsvarā pa dzelzceļu, kas ir salīdzinoši dārgāks transporta veids nekā cauruļvada izmantošana. [33]

4.4. tabula

Ventspils brīvestā nodarbināto iedzīvotāju skaits un viņu vidējā bruto darba samaksa mēnesī [33]

Gads	Strādājošo skaits, cilvēkos	Vidējā bruto darba alga mēnesī, Ls
2001.g.	3346	411,13
2002.g.	3472	340
2003.g.	3211	381,95
2004.g.	2989	371
2005.g.	3281	387
2006.g.*	3248	417

Investīciju apjoms 2005. gadā sasniedza 22,49 milj. LVL, bet 2006. gada I pusgadā 10,47 milj., kas liecina par to, ka šī BEZ joprojām aktīvi attīstās. Arī iepriekšējos gados investīciju apjoms ir bijis lielāks no Latvijas BEZ, tādējādi laika periodā no 2003.gada līdz 2006.gada 1.pusgada beigām Ventspils brīvestā ir akumulējusi investīcijas par kopējo summu 80,8 milj. Ls). Investīciju lielais apjoms ir vērtējams pozitīvi, taču tam ir arī otra puse, proti, šie ~ 80 miljoni latu kļūst par uzkrātajām investīcijām, kas tādējādi var novest līdz pat 40 miljoni

nodokļu atmaksai, autors, gan uzskata, ka uzlabojoties uzņēmējdarbības videi Ventspilī, valsts budžets jebkurā gadījumā būs ieguvējs. [33]

4.5. tabula

Kravu struktūra Ventspils brīvostā 2005.gadā, % [33]

Produkcijas veids	%	Produkcijas veids	%
Nafta un naftas produkti	57.2	Labība	0.3
Kālija sāls	17.2	Pārējās kravas	20.5
Metāli	0.1	Kokmateriāli	1.3
Šķidrās ķīmiskās kravas	3.4		

2005.gadā brīvostas uzņēmumi ir nomaksājuši uzņēmuma ienākuma nodokli 829 646,00 Ls apmērā un ir aprēķināts nekustamā īpašuma nodoklis 1 084 822,90 Ls apmērā, no kura ir piešķirta atlaide 352 021,00 Ls apmērā. Nav pieeju datiem par to cik īsti brīvostas uzņēmumi un to darbinieki ir iemaksājuši budžetā caur ienākumu nodokli un sociālo nodokli, bet, autoraprāt, tie varētu būt aptuveni 8-8,7 miljoni Ls. Tas nozīmē, ka gada laikā budžets no Ventspils brīvostas tiešā veidā iegūst aptuveni 10 miljonus Ls (neierēķinot PVN). [33]

Visi iepriekšminētie dati (investīciju pieaugošais apjoms, kravu struktūras izmaiņas) liecina par to, ka Ventspils brīvosta joprojām maina savu darbības profilu. Autors uzskata, ka Ventspils brīvostai no visām Latvijas BEZ ir vislielākā ietekme uz savu reģionu. Ventspilī 2006.gadā dzīvo aptuveni 28,5 tūkstoši iedzīvotāju darbaspējas vecumā, kas nozīmē, ka relatīvi daudz darba vietas nodrošina brīvosta. Protams, nevar teikt, ka visi brīvostā strādājošie arī mitinās Ventspilī, taču pieņemot, ka kaut vai puse no brīvostas darbiniekiem ir apmetušies uz dzīvesvietu Ventspilī, sanāk, ka aptuveni katrs divdesmitais pilsētas iedzīvotājs strādā brīvostā reģistrētā uzņēmumā. [6]

Autors uzskata, ka tieši Ventspils ir viena no visveiksmīgākajām BEZ Eiropā (vēl var minēt, Klaipēdas ekonomisko zonu un *Shannon* grupas zonas Īrijā). Skaidrs, ka tuvākajā laikā, diez vai apsīks tranzīta plūsmas uz NVS valstīm, tādēļ, autors uzskata, ka BEZ izveidošana Ventspilī ir bijusi pilnīgi pamatota.

Ventspils brīvosta mainu savu darbības profilu, no klasiskas naftas tranzīta ostas, pārtopot par visai plaša profila ostu. Gan pēc kravu apgrozījuma, gan pēc strādājošo bruto darba samaksas var teikt, ka Ventspils brīvosta ir gandrīz sasniegusi pirms krīzes darbības rezultātus. Autors uzskata, ka šai brīvostai ir visi nepieciešamie priekšnosacījumi, lai atgūtu zaudēto Austrumeiropas vadošās ostas statusu. [18] Autoraprāt tie ir:

- ✓ Sakārtota infrastruktūra, ar kādu nevar lepoties neviena osta Austrumeiropas reģionā. Pie tam infrastruktūra tiek pastāvīgi uzlabota, par ko liecina veikto

investīciju apjomi;

- ✓ Darbības profila strauja paplašināšanās, paļaujoties ne tikai uz pastāvīgu tranzīta kravu plūsmu, bet arī uz vietas saražoto produkciju;
- ✓ Ventspils brīvostas pārvalde joprojām ir pozitīvi noskaņota par naftas plūsmas atjaunošanu pa cauruļvadu;
- ✓ Ventspils atšķirībā no Rīgas brīvostas ir neaizsalstoša.

Kā Ventspils brīvostu negatīvi ietekmējošo faktoru varētu minēt, Rīgas brīvostas straujos attīstības tempus. Pastāv iespēja, ka tuvākajos gados tranzīta plūsmas vēl vairāk novirzīsies uz šo ostu, tādējādi apejot Ventspili.

Ventspils brīvosta par spīti lieliem ieguldījumiem ražošanas sfēra, joprojām ir tranzīta osta. 100% no lejamajām kravām un 85,90% no beramajām kravām ir tranzīta kravas. Vienīgi ģenerālās kravas pārsvarā tiek ievestas vai izvestas tieši no Latvijas. Gan jāsaka, ka ģenerālās kravas sastāda tikai 3,12% no kopēja ostas kravu apgrozījuma. Tieši šo skaitli Ventspils brīvostas pārvalde grib palielināt, veicot investīcijas jaunu ro-ro tipa kravu termināļu būvniecībā. [33]

Pie vēl viena brīvostas darbību negatīvi ietekmējošu faktoru var pieskaitīt demogrāfisko stāvokli Ventspilī. Proti, strauji samazinās pastāvīgo iedzīvotāju skaits pilsētā, kas agri vai vēl radīs vēl lielāku plaisu darbaspēka kvantitatīvajā un kvalitatīvajā atbilstībā brīvostas augstajām prasībām.

Kā jau minēts iepriekš, autoraprāt, Ventspils brīvosta ir strauji augoša ekonomiskā zona, tai ir liela perspektīva. Pēc autora prognozēm, tā divu gadu laikā sasniegs pirms-krīzes rādītājus un ilgtermiņā turpināsies strauja tās izaugsme.

4.5. Rīgas brīvosta

4.5.1. Rīgas brīvostas izveide un tās raksturojums

Rīgas brīvosta dibināta 1996.gadā un līdz 2000.gadam saukusies Rīgas tirdzniecības brīvosta. Tā ir vienīgā Latvijas BEZ, kas laika gaitā ir izvairījusies no krīzēm vai nozīmīgām recesijām. [21]

Darbības jomas, par kurām šobrīd atbild Rīgas brīvosta:

- ✓ Brīvostas teritorijas infrastruktūras attīstība;
- ✓ Plānošana, licenču izsniegšana un jaunu biznesa darbību piesaistīšana, piemēram, preču pārstrāde, uzglabāšana un ražošana;
- ✓ Neizmantoto teritoriju turpmākas lietošanas noteikšana;

- ✓ Brīvostas attīstība un tās teritorijā esošo uzņēmumu darbības pārraudzība.

Rīgas brīvostas likums nosaka Brīvostas darbības principus un pārvaldes kārtību, lai veicinātu Latvijas līdzdalību starptautiskajā tirdzniecībā, investīciju piesaisti, ražošanas un pakalpojumu attīstību, kā arī jaunu darba vietu radīšanu.

Svarīgākie attīstības virzieni:

- ✓ Jaunu teritoriju apgūšana un terminālu izbūve;
- ✓ Transporta infrastruktūras attīstība. Auto un dzelzceļa pievadceļu būvniecība un rekonstrukcija ostas teritorijā;
- ✓ Galvenā kuģošanas kanāla padziļināšana līdz 15 m;
- ✓ Pasažieru prāmju satiksmes attīstība;
- ✓ ES prasībām atbilstoša muitas un sanitārās robežinspekcijas kontroles punkta un ar naftas produktiem piesārņoto ūdeņu attīrīšanas iekārtu izbūve Rīgas brīvoštā.

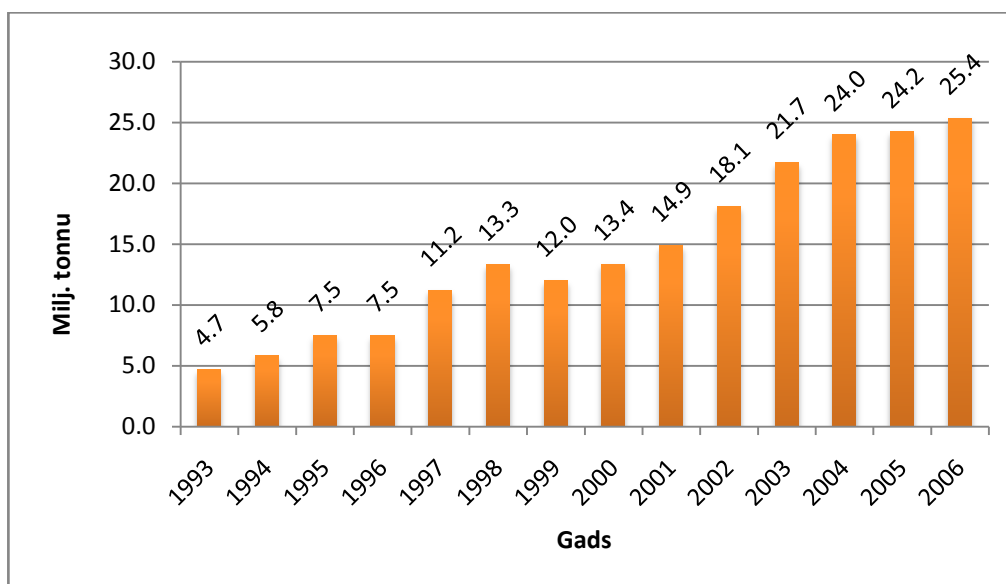
Rīgas brīvostas galvenais mērķis ir kļūt par konkurētspējīgu un dominējošu ostu Baltijas jūras reģionā kravu tranzīta plūsmā no Austrumiem uz Rietumiem.

Uzdevumi saskaņā ar izvirzīto mērķi ir sekojoši:

1. Sekmēt un palielināt kravu un pasažieru plūsmu caur Rīgas brīvoštu.
2. Kļūt par vadošo konteineru terminālu reģionā.
3. Kļūt par vienu no galvenajiem reģionālajiem pasažieru termināliem.
4. Investīciju piesaiste jaunu terminālu attīstībai.
5. Kuģošanas drošības paaugstināšana.
6. Vides aizsardzības pasākumu efektīva realizācija. [4]

4.5.2. Rīgas brīvostas darbības analīze

Kā redzams attēlā (4.6.), tad tās apgrozījums konstanti pieaudzis gadu no gada, izņemot 1999.gada, kas ir izskaidrojams ar mazāku tranzītpreču plūsmu Krievijas Krīzes ietekmē. Pēc apgrozījuma Rīgas brīvosta ir otrā lielākā Latvijā (aiz Ventspils), taču atšķirībā no Ventspils tās pārkrauto preču struktūra ir daudz plašāka (4.6.tab). Tajā dominē kokmateriāli un naftas produkti, kopumā sastādot gandrīz trešo daļu no ostas apgrozījuma. Ja skatās uz ostas darbības virzienu, tad skaidrs, ka tā ir klasiska tranzīta osta, jo 2005.gadā ~ 68% no apgrozījuma sastādīja tranzīts. Pie tam iekrautas kopumā tika 22045,6 tūkstoši tonnu kravu (no kurām 15690 tūkst. tonnu jeb 71% sastādīja tranzīta kravas), bet izkrautas tika 2383,5 tūkst. tonnu (no kurām tikai 863,1 tūkst. tonnu jeb 36% sastādīja tranzīta kravas). [33]



4.6. Att. Rīgas brīvostas kravu apgrozījums laika periodā no 1993. līdz 2006.gadam [33]

2006.gadā Rīgas brīvosta sasniegusi lielāko apgrozījumu tās vēsturē tonnāžas izteiksmē. Ja vērtē apgrozījuma pieauguma tempus, tad pēdējo gadu laikā, tie nedaudz samazinās. Lielākais apgrozījuma pieauguma temps ir ticis novērots 1997.gadā, kad salīdzinājumā pret iepriekšējo – 1996.gadu, tas pieaudzis par 50%. Tas norāda, ka pirmajā brīvostas darbības gadā ir dots pamatīgs impulss tās turpmākajai attīstībai.

4.6. tabula

Kravu struktūra Rīgas brīvostā 2005.gadā, % [6]

Kravu veids	%	Kravu veids	%
Nafta un naftas produkti	13,5	Mobilās kravas	2,6
Metāli	0,2	Minerālmēsli	5,6
Šķidrās ķīmiskās kravas	0,3	Būvmateriāli	2,2
Kokmateriāli	15,8	Labība	0,7
Kravas konteineros	6,3	Pārējās kravas	52,8

Pēc iepriekš minētajiem datiem skaidrs, ka galvenokārt osta orientējas uz preču tranzītu uz NVS valstīm. Kā redzams tabulā (4.7.), tad Rīgas brīvosta uz 2006.gada vidu nodarbina aptuveni 2 tūkst. iedzīvotāju. Grūti teikt, vai šīs darba vietas netiktu izveidotas, ja ostai netiktu piešķirts brīvostas statuss, taču autors uzskata, ka jebkurā gadījumā statusa piešķiršana ir vērtējama pozitīvi no nodarbinātības veicināšanas viedokļa. Šajā statistikā ir uzrādīti tikai tie cilvēki, kas tiešā veidā strādā brīvostā reģistrētos uzņēmumos, tomēr vēl ir jāņem vērā, ka ir uzņēmumi, kas nodarbojas ar zonas darbības nodrošināšanu, nemaz nebūdami tās dalībnieki. Tāpat jāņem vērā

kopējo efektu uz tautsaimniecību – īpaši tas attiecināms uz transporta nozari, proti, šajā nozarē tiek nodarbināts liels skaits cilvēku tieši pateicoties veiksmīgai ostu darbībai, kurām visu laiku ir jāpiegādā un jāsavāc transportējamās preces.

4.7. tabula

Strādājošo skaits Rīgas brīvostā laika periodā no 2001. līdz 2006.gadam [33]

Periods	Strādājošo skaits, cilvēkos
2001.g.	1364
2002.g.	1438
2003.g.	1755
2004.g.	1387
2005.g.	1959
2006.g.*	1999

2006.gada 1.pusgads

Par 2005.gadu Rīgas brīvostai ir aprēķināts 189 045,13 Ls liels nekustamā īpašuma nodoklis, savukārt atlaide ir piešķirta 14 734,60 Ls apjomā. Tāpat Rīgas brīvostas uzņēmēj sabiedrības ir samaksājušas uzņēmuma ienākumu nodokli 357 431,00 Ls apmērā. Tomēr kopējā faktiski iemaksātā summa no Rīgas brīvostas budžetā sastādīja 6,06 miljonus latu, kas nozīmē, ka lielāko daļu no tiem sastāda sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Skaidrs ir tas, ka vismaz sākotnēji, pēc brīvostas statusa piešķiršanas, budžets zaudēja daļu ieņēmumu nodokļu veidā (atvieglojumi uzņēmuma ienākuma nodoklim un nekustamā īpašuma nodoklim), taču autors ir absolūti pārliecināts, ka ilgtermiņā, pozitīvais efekts ir daudz lielāks, nekā šie neiegūtie ieņēmumi. Proti, straujā ostas attīstība ar katru nākamo gadu budžetā iemaksāja lielākas naudas summas. Strauji palielinoties ostas darbības apjomam, palielinājās ienākumi arī sociālā nodokļa un iedzīvotāju ienākumu nodokļa veidā. Tāpat ostas uzņēmējdarbības pievilcīgums ir veicinājis investīciju ieplūšanu (piemēram, 2005.gadā 5,41 miljons tika investēti Rīgas brīvostas uzņēmēj sabiedrību pamatlīdzekļos). Tas nozīmē, ka Rīgas pilsēta ir ieguvēja no brīvostas izveides. [33]

4.6. Latvijas brīvo ekonomisko zonu ietekme reģionos

Autors uzskata, ka objektīvi novērtēt BEZ efektivitāti faktiski ir neiespējami, jo nav iespējams noprognozēt, kā konkrētie reģioni attīstītos gadījumā, ja šīm teritorijām netiktu piešķirtas privilēģijas attiecībā pret pārējo valsts teritoriju. Nav zināms arī tas vai konkrētās BEZ uzņēmēj sabiedrības radītu darbavietas un investīcijas, arī bez šīm zonām. Autors uzskata, ka

BEZ izveide Latvijā ir uzskatāma par veiksmīgu, par ko liecina kopējais piesaistīto investīciju apjoms un nodarbināto iedzīvotāju skaits konkrētajos reģionos. Tāpat skaidrs ir tas, ka BEZ ir atstājuši grūti nosakāmu, taču noteikti pozitīvu grūdienu ārējai tirdzniecībai, īpaši tas attiecas uz Ventspils un Rīgas brīvistām, kā arī Liepājas SEZ.

Tabulā (4.8.) ir attēloti, BEZ statistiskie dati, kuri pēc autora uzskatiem vislabāk liecina par ekonomisko zonu lietderību.

4.8. tabula

Latvijas BEZ darbības salīdzinošie rādītāji 2005.gadā [14]

Rādītājs	Liepāja (Kurzemes reģions)	Rīga (Rīgas reģions)	Rēzekne (Latgales reģions)	Ventspils (Kurzemes reģions)
Iedzīvotāju skaits pilsētās, cilvēkos	86264	731762	36798	44017
Nodarbināto skaits attiecīgajā BEZ, cilvēkos	1725	1959	2368	3281
% no kopējā iedzīvotāju skaita	2.00	0.27	6.44	7.45
Vidējā bruto darba samaksa reģionā, Ls	212.00	280.00	181.00	212.00
Vidējā bruto darba samaksa attiecīgajā BEZ, Ls	221.87	-	187.70	387.00
Investīciju apjoms, milj. Ls	9.50	5.41	1.84	22.49
Investīciju apjoms uz vienu iedzīvotāju, Ls	110.13	7.39	50.00	510.94
Aprēķinātais nekustamā īpašuma nodoklis, Ls	175272.6	189045.13	66116.51	1084822.9
Nekustamā īpašuma nodokļa atlaide, Ls	136754.7	62679.3	51959.4	523466.1
Iemaksātais nekustamā īpašuma nodoklis, % no aprēķinātās summas	21.98	66.84	21.41	51.75
Uzņēmuma ienākuma nodokļa iemaksas, Ls	124950	357431	58507	829646

Kā redzams, vislielākā BEZ nozīme no nodarbinātības viedokļa ir Ventspilī, kur uz attiecīgi vismazāko iedzīvotāju skaitu no minētajām četrām pilsētām ir visvairāk nodarbināto BEZ. Savukārt, ja skatās darba samaksas līmeni, tad var teikt, ka BEZ īpaši neatšķiras no reģiona vidējās darba samaksas, izņemot, protams, Ventspili, taču nevar skaidri pateikt, ka algu līmenis šeit būtu zemāks, ja BEZ netiktu izveidota. Tāpat jāņem vērā tas, ka tieši BEZ (vairāk gan attiecas uz ostām) strādā liela daļa nodarbināto uz pusslodzi, kas vidējo darba samaksas līmeni arī pazemina. Savukārt, ja vērtē investīciju apjomus, tad vismaz 2005.gadā vislielākie ieguvēji

atkal ir bijuši Ventspils iedzīvotāji – tika saņemtas investīcijas 510,94 Ls apjomā uz vienu pilsētas iedzīvotāju. Viszemākais šis rādītājs ir Rīgā, kas arī saprotams, lielā iedzīvotāju skaita dēļ. Tāpat redzams tas, ka lielākās nekustamā īpašuma nodokļa atlaides ir piešķirtas abām SEZ, kurās tika piemērota nodokļa atlaide gandrīz 80% apmērā.

4.9. tabula

Aptuvenās BEZ nodarbināto iemaksas izvērtējums 2005.gadā, milj. Ls [14]

Rādītājs	Liepāja (Kurzemes reģions)	Rīga (Rīgas reģions)	Rēzekne (Latgales reģions)	Ventspils (Kurzemes reģions)
Aptuvenā kopējā nodokļu iemaksa budžetā, Ls	2.15	-	2.5	7.30

Autors arī pēc visai vienkāršas metodes aprēķināja iespējamus devumus no zonām arī no obligātajām sociālajās apdrošināšanas iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokļa (4.9.tab). Summējot visus nodokļu ieņēmumus, loģiski šķiet, ka lielāko devumu, dod Ventspils brīvosta.

Latvijā veidotās BEZ ostu tuvumā ir spēcīgs katalizators, kurš stimulē šo ostu darbību, līdz ar to veicinot tranzīta apjomus, jaunu darbavietu radīšanu un nodokļu ieņēmumu palielināšanu.

Rēzeknē izveidotās BEZ darbība līdz pat šim brīdim nav uzskatāma par veiksmīgu. Lai arī ir tās darbības laikā ir piesaistītas aptuveni 15 miljonu Ls lielas investīcijas, nevar teikt, ka tās netiktu piesaistītas arī bez īpašā statusa piešķiršanas teritorijai. Tāpat nav vērojama liela Rēzeknes SEZ ietekme reģionā uz nodarbinātības līmeni vai vidējo atalgojumu. Rēzeknes SEZ izveidei pat ir minams negatīvs faktors – nepamatoti paaugstinātās nekustamā īpašuma cenas tās teritorijā.

Autors uzskata, ka konkrēto BEZ izveide deviņdesmito gadu vidū-beigās ir bijusi veiksmīgs risinājums. Taču joprojām nevar dot nepārprotamu atbildi, kas notiks pēc 10 gadiem, kad beigsies šo zonu darbības laiks. Skaidrs ir tas, ka EK nevēlēsies šo zonu darbības turpinājumu un varbūt pat tā būtu pareizāk no vienlīdzīgas konkurences viedokļa. Pasaulē šobrīd tiek veidotas jauna veida BEZ – tehnoloģiskās polisas, zinātniskie parki, industriālie parki u.c., autors uzskata, ka tieši šie, jaunie instrumenti, varētu nākotnē aizvietot esošos.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Secinājumi

1. Lai brīvā ekonomiskā zona varētu funkcionēt, tās pamatā jābūt izdevīgumam, kas parāda saimniekošanas iespēju priekšrocības zonā salīdzinājumā ar pārējo valsts teritoriju. Latvijas gadījumā šīs priekšrocības ir samazinātas līdz minimumam ar EK regulu palīdzību. Vienīgie atvieglojumi, kurus uzņēmums saņem ir visai nebūtiska nekustamā īpašuma nodokļa atlaide un uzņēmuma ieņēmuma nodokļa atlaide, pie tam tikai par 50% no summas, kas investēta infrastruktūrā. Pie tam vairāki uzņēmumi izvēlas labāk dalību Eiropas Savienības strukturālo fondu apgūvē. Tā rezultāta brīvās ekonomiskās zonas pie esošās likumdošanas faktiski zaudē savu efektivitāti.
2. Brīvās ekonomiskās zonas varētu iedalīt divos lielos blokos: zonas ar ražošanas ievirzi un zonas ar pakalpojumu un tirdzniecības ievirzi. Laika gaitā ir pierādījies, ka dzīvotspējīgākas ir zonas ar ražošanas ievirzi, lai gan Eiropā tomēr dominē pakalpojumu/tirdzniecības ievirzes zonas (tās sastāda apmēram 70-80% no kopējā ekonomisko zonu skaita). Lai spētu pastāvēt uz pakalpojumiem orientēta zona būtu nepieciešama kvalificēta tās pārvalde, kādas šobrīd Latvijas BEZ nav. Šobrīd par Latvijas brīvajām ekonomiskajām zonām atbild Satiksmes ministrija, par brīvo ekonomisko zonu pārskatu veidošanu – Ekonomikas ministrija, par nodokļu uzskaiti un iekasēšanu – Finanšu ministrija. Šāda darba dalīšana neveicina ekonomisko zonu efektivitāti. Ļoti lēnu un neprofesionāli notiek brīvo ekonomisko zonu darbības apkopošana un analizēšana. Loģiski tas noved pie tā, ka tiek veikti neobjektīvi secinājumi par zonu attīstību.
3. Autoraprāt, pieņemot likumu „*Par nodokļu piemērošanu brīvistās un speciālajās ekonomiskajās zonās*” netika padziļināti izpētīti brīvo ekonomisko zonu principi, jo katrai brīvajai ekonomiskajai zonai ir savi mērķi un uzdevumi. Nav ieteicams piemērot visām brīvajām ekonomiskajām zonām vienu kopēju likumu. Katra no tām specializējas kādā noteiktā darbības virzienā, un piemērojot vienādas klišejas tiek bremsēta zonu specializētā darbība, ir nepieciešama diversifikācija. Autoraprāt, šis un iepriekšējos divos punktos minētie apstākļi neveicina zonu attīstību, kāda tā varētu būt. Tas, ka zonas var darboties ļoti sekmīgi arī Eiropas likumdošanas ietvaros pierāda Shannon zona, Madeiras zona utt.
4. Brīvās ekonomiskās zonas pasaulē galvenokārt tiek veidotas valsts reģionos, kuri ir ekonomiski mazattīstīti, ar augstu bezdarba līmeni, vāji attīstītu rūpniecību, kā arī ostu (arī lidostu) tuvumā tranzīta plūsmas veicināšanai. Tāpat zonas tiek veidotas reģionos, kuros ir nepieciešams papildus stimulēt kādu nozari. Teritorijām, kurās var veidot BEZ vajadzētu būt

- tuvu lielas nozīmes transporta kanālu tuvumā (osta, maģistrāles, dzelzceļš, lidosta), tāpat tās tuvumā jābūt attiecīgai sociālajai un industriālajai konjunktūrai.
5. Latvijā varētu izdalīt tikai vienu zonu, kura ir izveidota izteikti reģionālo disproporciju mazināšanai – Rēzeknes SEZ. Taču vairāku iemeslu dēļ (svarīgākais no tiem, nekustamā īpašuma piederība privātipašniekiem), RSEZ nav veicinājusi gaidīto ekonomisko izaugsmi reģionā. RSEZ šobrīd ir Latvijas vājākā ekonomiskā zona gandrīz pēc visiem parametriem (vismazākais uzņēmējdarbību skaits – 6 (2006.gadā), zemākā vidējā bruto samaksa – Ls 167, utt.). Netiek pildīts deklarētais mērķis – piesaistīt ārvalstu kapitālu tādējādi radot jaunas darba vietas. Tādējādi rezumējot jāsaka, ka speciālās ekonomiskās zonas izveide ir bijusi nepieciešama, taču neveiksmīga. Tā nav attaisnojusi uz sevi liktās cerības un droši var teikt, ka reģions attīstītos aptuveni tāpat arī bez šīs zonas izveides.
 6. Liepājas speciālā ekonomiskā zona šobrīd ir sasniegusi savu darbības kapacitātes maksimumu. Tādēļ, vadoties pēc ostas izstrādātā „Liepājas speciālās ekonomiskās zonas attīstības plāna” 2004.-2012.gadam, sākas ostas kapacitātes palielināšanas darbi. Skaidrs, ka tuvākajā desmitgadē Liepājas osta ne kapacitātes, ne apgrozījuma ziņā nespēs pietuvoties ne Ventspils, ne Rīgas un pat ne Klaipēdas ostai. Tam par iemeslu ir kvalitatīvā un kvantitatīvā darbaspēka neatbilstība mūsdienīgas BEZ prasībām. Rezumējot jāsaka, ka speciālās ekonomiskās zonas izveide Liepājā ir daļēji attaisnojusi. Daļēji, jo tā vairāk ir stimulējusi jau esošo uzņēmumu darbību, nekā veicinājusi jaunu ārvalstu investīciju ienākšanu reģionā.
 7. Rīgas brīvosta ir visdinamiskāk augošā BEZ Latvijā (no 1999.gada vērojams pārkrauto apjomu pieaugums). Tās ģeogrāfiski-ekonomiskais izvietojums garantē stabilu pieprasījumu pēc tās sniegtajiem pakalpojumiem, tādēļ skaidrs, ka tuvākajā laikā šī izaugsme turpināsies tikpat strauji kā līdz šim. Ir grūti noteikt vai brīvostas statusa piešķiršana ir būtiski ietekmējusi brīvostas izaugsmi. Visticamāk šī izaugsme būtu gandrīz tik pat strauja arī bez šī statusa.
 8. Ventspils brīvosta ir pretstats RSEZ – tā ir visprogresīvākā BEZ Latvijā. Tiesa gan Ventspils brīvosta par spīti tam, ka kravu apgrozījums aug, joprojām nespēj atkopties no krīzes. Pēdējos gados tā ir sākusi transformēties no klasiskas tranzīta brīvostas, uz ražojošu ekonomisko zonu. Arvien vairāk parādās jaunas ražotnes, veidojot jaunas dabavietas. Jāsaka gan, ka nopietns šķērslis Ventspils brīvostas vēl straujākai attīstībai jau tuvākā nākotnē, varētu kļūt demogrāfiskā situācija pilsētā. Autoraprāt, brīvās ekonomiskās zonas izveide Ventspilī ir vienīgā, kas pilnībā sevi ir attaisnojusi. Par to liecina arī statistika - laika periodā no 2003.gada līdz 2006.gada 1.pusgada beigām Ventspils brīvosta ir akumulējusi investīcijas par kopējo summu 80,8 milj, kas ir vairāk, nekā pārējās trīs Latvijas BEZ kopā.

9. Pasaulē aizvien vairāk parādās „jaunās paaudzes” brīvās ekonomiskās zonas. Pēdējo desmitgažu laikā pasaulē aktualizējas jautājumi par ilgtspēju. Proti, par to cik efektīvi cilvēce izmanto šobrīd pieejamos resursus, un to kā tas ietekmēs cilvēces nākotni. Daudzi, tajā skaitā autors, uzskata, ka tuvākajā laika periodā BEZ var kļūt par sava veida katalizatoriem, kas stimulēs sabiedrību dzīvot pēc ilgtspējas kanoniem. Ar BEZ palīdzību var stimulēt investīciju apjomu pieaugumu cilvēkresursos, dabai nekaitīgos tehnoloģiskajos risinājumos utt.

Priekšlikumi

1. Autors uzskata, ka LR Ekonomikas ministrijai būtu jāmeklē varianti, kā varētu izmantot pasaules valstu pieredzi BEZ darbības aktualitātes uzturēšanai, pretējā gadījumā, Latvijas BEZ zaudē savu funkcionalitāti. Viens no risinājumiem varētu būt iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšana zonā strādājošajiem, tādējādi uzņēmēji vieglāk varētu piesaistīt augsti kvalificētu darbaspēku un arī darbinieki savā ziņā būtu stimulēti strādāt šajā zonā. Papildus varianti ir dot uzņēmumiem nodokļu atlaides tādā apmērā par kādu ir apmācīts personāls, nodarbināti bijuši bezdarbnieki, veiktas investīciju enerģiju taupošās iekārtās utt. Visas šīs shēmas jau sekmīgi darbojas Eiropas valstu brīvajās ekonomiskajās zonās. Būtu pamatīgāk jāizpēta esošās nodokļu likumdošanas ierobežojumi no EK puses, lai atrastu piemērotāko veidu, kā stimulēt uzņēmējdarbību zonas ietvaros. Tas būtu jādara institūcijai, kura būtu tieši atbildīga par zonu darbību, taču tāda joprojām nav izveidota – no tā izriet priekšlikums Nr.2.
2. Ekonomikas ministrija ir mēģinājusi nodarboties ar inovāciju ieviešanu zonās, veidojot jaunu nodokļu politiku zonām, taču to kavē dažādie mērķu uzstādījumi starp ekonomikas un finanšu ministrijām – proti, finanšu ministrijai tie ir fiskālie mērķi, kamēr ekonomikas ministrijai vērsti uz uzņēmējdarbības vides veicināšanu. Autoraprāt, Ekonomikas ministrijai ir vitāli nepieciešams izveidot institūciju, kura uzrauga un stimulē visu brīvo ekonomisko zonu darbību Latvijas teritorijā. Šobrīd situācija ir tāda, ka faktiski neviena institūcija nav gatava uzņemties atbildību par zonu darbību. Kā skaidro zonu pārvaldnieki, viņi ir gatavi dialogam, izsakot savus priekšlikumus, taču nav, kas viņus uzklausa. Kā alternatīvs risinājums varētu būt departamenta izveide ekonomikas ministrijas paspārnē, kura pamatdarbība būtu saistīta ar ekonomisko zonu jautājumu risināšanu. Autors, tāpat ir absolūti pārliecināts, ka ir iespējams šo informāciju apkopot daudz detalizētākā un arī ātrākā veidā.
3. Autors uzskata, ka ekonomikas ministrijai būtu jāveic grozījumi esošajā likumā (*Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās*). Būtu jānošķir zonu darbības prioritātes un instrumentus, ar kuru palīdzību tiek plānots panākt zonas uzplaukšanu. Tātad

būtu jāveic izvērtējums tam, vai šī brīža likums veicina zonu darbību, vai tomēr katrai no šīm zonām būtu nepieciešams savs – individuāls likums.

4. Būtu nepieciešams arī programmdokuments, kurā beidzot būtu skaidra valsts nostāja (arī Eiropas) ekonomisko zonu jautājumā, jo daudzi potenciāli investori baidās no investīcijām zonās, jo nepastāv nekādas informācijas par to darbību un nākotnes plāniem. Tajā būtu jāiekļauj BEZ attīstības virziena norādes – proti, kurā virzienā notiks zonu attīstība, vai tās būs tādas pašas struktūras kādas tās ir šobrīd, vai arī ir gaidāmas kādas izmaiņas to darbības vidē. Tāpat šajā programmdokumentā būtu jāiezīmē virzība uz „jaunās paaudzes” BEZ, pretējā gadījumā zonu lietderība ar katru gadu mazināsies. Zonu likumos ir minēts, ka tām to tagadējais statuss tiek piešķirts uz 20 gadiem. Valsts institūcijas joprojām (kad jau ir pagājuši puse no paredzētā laika) nav devušas mājienu, kas ar šīm zonām notiks pēc 2016. un 2017.gada.
5. Tā kā viens no būtiskākajiem šķēršļiem, kas kavē Rēzeknes SEZ darbību ir neatrisināta nekustamā īpašuma problēma, tad autors iesaka RSEZ pārvaldei veidot trīspusējos līgumus (starp zonas pārvaldi, nekustamā īpašuma īpašnieku un īrnieku), lai izvairītos no nepamatoti augstajām īpašuma cenām. Vai arī zonas pārvaldei pašai īrēt vai pirkt nekustamo īpašumu, kuru varētu piedāvāt potenciālajiem investoriem.
6. Rīgas brīvostai vajadzētu atrisināt problēmas ar darbības optimizēšanu aizsalšanas periodā ziemā. Osta katru gadu īrē vairākus ledlaužus no Zviedrijas, Norvēģijas un Vācijas. Tāpēc ekonomikas ministrijai sadarbībā ar satiksmes ministriju būtu jāveicina dialogs par ledlaužu flotes izveidi Rīgas jūras līcim. Tā varētu apkalpot ne tikai Rīgas brīvostu, bet arī pārējās līča ostas, kas tādējādi samazinātu izmaksas uz ostu darbības uzturēšanu ziemas periodā.
7. Tāpat ekonomikas ministrijai vajadzētu pievērst uzmanību tam, ka BEZ pasaulē šobrīd mainās – aizvien lielāks uzsvars tiek likts uz ekoloģiju un zinātnes attīstīšanu. Tieši tādēļ autors uzskata, ka ministrijai būtu jāveido grozījumi BEZ likumā, kuri paredzētu kādus uzņēmējiem motivējošus mehānismus, kuri savā darbībā izmantotu ekoloģiski drošas iekārtas vai arī nodarbotos ar pētniecību.

PATEICĪBAS

Izsaku pateicību par palīdzību pētījuma tapšanas procesā:

- ✓ **Irinai Skribānei** (bakalaura darba vadītāja) par augstu profesionalitātes līmeni un ieguldīto lielo darba apjomu, kvalitatīvi un laicīgi vērtējot autora pētījumu, un papildinot ar saviem ieteikumiem un idejām.
- ✓ **Aijai Akmentiņai** (EM darbiniece) par jaunāko statistisko datu nodošanu autora rīcībā.
- ✓ **Daivai Zakrevskajai** (Klaipēdas BEZ tirgvedības direktore) par palīdzību tulkojot Lietuvas brīvo ekonomisko zonu likumu, sniedzot datus par Lietuvas brīvo ekonomisko zonu darbību un par palīdzību sazinoties ar citu līdzīgu BEZ vadību.

Īpaši pateicos:

- ✓ **Valtam Neretam** (pētījuma pirmo gadu līdzautors) par dalību pētījuma pirmo gadu procesā un teorētiskā materiāla tulkošanu no krievu un angļu valodām, kā arī juridisko palīdzību saistībā ar BEZ likumdošanas pētīšanu.
- ✓ **Iļei Sproģei** (pasniedzēja) par palīdzību bakalaura darba tapšanā, kuras gaitā apskaidroja autoram darba rakstīšanas principus, darba struktūras korektumu u.c. nozīmīgus apstākļus. Atbildēja uz visiem autora uzdotajiem jautājumiem, kas saistās ar noformējuma prasībām, kā arī iesniedza savus ieteikumus.
- ✓ **Vladimiram Pelipeiko** (Latvijas Zinātnes Padomes eksperts, LU EDI Dr.habil.Sc.Comp., Profesors) – par ieteikumiem saistībā ar brīvajām ekonomiskajām zonām kā zinātni attīstošiem instrumentiem Latvijā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. Liepājas speciālās ekonomiskās zonas likums: LR likums [Elektroniskais resurss] - <http://www.likumi.lv> - 2006. - 23.febr.
2. *Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās*: LR likums [Elektroniskais resurss] - <http://www.likumi.lv> - 2006. - 23.febr.
3. Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas likums: LR likums [Elektroniskais resurss] - <http://www.likumi.lv> - 2006. - 23.febr.
4. Rīgas brīvostas likums: LR likums [Elektroniskais resurss] - <http://www.likumi.lv> - 2006. - 23.febr.
5. Ventspils brīvostas likums: LR likums [Elektroniskais resurss] - <http://www.likumi.lv> - 2006.-23.febr.
6. Centrālās statistikas pārvaldes: CSP datubāzes [Elektroniskais resurss]. - <http://www.csp.lv>, 2007. -10.mar.
7. ASV brīvās tirdzniecības zonas [Elektroniskais resurss]/ ASV muitas mājaslapa. -http://www.cbp.gov/xp/cgov/import/cargo_control/ftz/about_ftz.xml, - 2007. - 13.jan.
8. ASV kongresa ziņojums par brīvo tirdzniecības zonu darbību valstī [Elektroniskais resurss]/ Starptautiskā tirdzniecības administrācija. - <http://ia.ita.doc.gov/ftzpage/annualreport/ar-2005.pdf>, - 2007. -13.jan.
9. Eosson A.J. *Taxation of Foreign Direct Investment*. - London, Kluwer Law International LTD, 1999.-2071.
10. Indijas ekonomiskās zonas [Elektroniskais resurss]. - <http://www.sezindia.nic.in/>, - 2007. - 22.febr.
11. Irānas ekonomiskās zonas [Elektroniskais resurss]. - <http://www.kishtpc.com>, - 2006. - 10.okt.
12. Kasjanovs I., Lēvalde V. Brīvzonās grūti ievilināt// DB. – Nr. 46(2805) – 2006. – 6. – 7. lpp.
13. Kasjanovs I. Latvijas brīvo ekonomisko zonu attīstības tendences uz Eiropas Savienības valstu vidū esošo līdzīgo struktūru fona – R.: Tautsaimniecības attīstības institūts, 2005. – 37. – 44. lpp.
14. Kasjanovs I. Latvijas brīvo ekonomisko zonu ietekme reģionos – Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā. – R.: Tautsaimniecības attīstības institūts, 2007. – 11. – 21. lpp.
15. Kaunas ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss]. - <http://www.kfez.lt>, - 2006. - 10.sep.
16. Klaipēdas brīvā ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss]. - <http://www.feز.lt>, 2006. - 10.sep.

17. Kronvels R.D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. - R.: Zvaigzne ABC, 1996. - 651 l.
18. Lapsa J. Nenokauj vistu, kas dēj zelta olas // NRA. - Nr.1. - 2003. - 6. l.
19. Liepājas speciālā ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss]. - <http://www.liepaja-sez.lv>, - 2004. - 10.okt.
20. Manaus brīvā ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss].
http://www.suframa.gov.br/publicacoes/site_suframa/english/index.htm, - 2007. - 22.feb.
21. Rīgas brīvosta [Elektroniskais resurss]. - <http://www.rop.lv>, - 2006. - 16.sep.
22. Rēzeknes speciāla ekonomiska zona [Elektroniskais resurss]. - <http://www.rsez.lv>, - 2006. - 1.okt.
23. Šenonnas ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss]. - <http://www.shannondev.ie/>, - 2006. - 1.okt.
24. Valgas brīvā ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss]. - <http://www.erts.ee/>, - 2006. - 22.sep.
25. Tanžīras ekonomiskā zona [Elektroniskais resurss]/ Finanšu portāls. - <http://www.webwire.com/ViewPressRel.asp?aId=23641>, - 2007. - 12.mar.
26. Адрианов В.П. Специальные экономические зоны в мировой экономике. – М.: ЭКО, 1997.
27. Друзик Я.С. Свободные экономические зоны. – М.: ФУАинформ, 1999.
28. Черненко Н.В. Свободные экономические зоны в мировой экономике. - М.: Вестник БГЭУ, 1998.
29. Кузнецов Ю.И. Зоны и национальная экономика. – М.: Дрофа, 1998.
30. Максаковский В.П. Свободные экономические зоны. [Elektroniskais resurss]/avīzes „География” elektroniskā versija. <http://geo.1september.ru/2002/23/10.htm>, - 2007. - 15.mar.
31. Igaunijas ekonomikas ministrijas npublicētie materiāli.
32. Klaipēdas ekonomiskās zonas npublicētie materiāli.
33. LR Ekonomikas ministrijas npublicētie materiāli.
34. Polijas Ekonomikas ministrijas npublicētie materiāli.